

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Inventariseren van bouwkundig erfgoed in Vlaanderen

Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Inventariseren van bouwkundig erfgoed in Vlaanderen
Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 196

AUTEUR

Elise Hooft

JAAR VAN UITGAVE

2021

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Sonja Vanblaere

LEDEN KLANKBORDGROEP

Aukje De Haan, Sibylle De Sadeleer, Hannelore Decoodt, Helena Duchêne,
Hilde Kennes, Jelle Lisson, Sofie Marchand, Leen Meganck,
Thomas Pevernagie, Maarten Van Dijck, Pol Vanneste, An Verhelst,
Julie Verhelst, Katrien Verwinnen

OMSLAGILLUSTRATIE

De bekende grijs-witte covers van de boekenreeks Bouwen door de
eeuwen heen in Vlaanderen
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Kris Vandevorst

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroerenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicent

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678

D/2021/3241/274

////////////////////////////////////

INVENTARISEREN
VAN BOUWKUNDIG
ERFGOED IN
VLAANDEREN

Historiek, methodologie, doelstellingen en
resultaten

////////////////////////////////////

ELISE HOOFT

5	Literatuur.....	112
6	Bijlagen	114
6.1	<i>Schematisch overzicht van de geschiedenis van het geografische inventarisproject ‘Bouwen door de eeuwen heen (in Vlaanderen)’ .....</i>	<i>114</i>
6.2	<i>Lijst van alle gemeenten in Vlaanderen met publicatie- datum van de geografische inventarisprojecten en aantal erfgoedobjecten (2021).....</i>	<i>118</i>

1 INLEIDING

Dit onderzoeksrapport kadert in het project Evaluatie inventarisatie en vaststelling dat het agentschap Onroerend Erfgoed in 2020 opstartte. Dat project resulteerde in vier onderzoeksrapporten, die samen een antwoord bieden op twee onderzoeksvragen die de Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2019-2024 stelt.

In de Beleidsnota vraagt minister Diependaele vooreerst te onderzoeken of “de rechtsgevolgen van de vaststelling beantwoorden aan de huidige doelstellingen van het onroerenderfgoedbeleid en of de inspanningen om vast te stellen wel voldoende effecten genereren.”¹ Binnen het project Evaluatie inventarisatie en vaststelling is de ‘Analyse van de doelmatigheid van de rechtsgevolgen van de vastgestelde inventarissen onroerend erfgoed’ uitbesteed aan Rasschaert advocaten in samenwerking met Jan Schreurs (KUL), Marc Martens (B-AP), Sofie Beyen (Studio Roma), Filip Descamps (Daidalospeutz) en Sylvie Vandamme (Hogent). Het onderzoek is gepubliceerd binnen de reeks Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed.²

Daarnaast schrijft de minister in de Beleidsnota dat hij “de inventarisatiepraktijk onder de loep wil nemen: het tot stand komen ervan, de criteria en de gevolgen.”³ Onderzoekers van het agentschap beantwoordden deze vraag in drie onderzoeksrapporten die de historiek van de inventarissen van het archeologische, landschappelijke en bouwkundige erfgoed beschrijven. Voorliggend onderzoeksrapport gaat in op de oudste en tevens meest omvangrijke van deze drie inventarissen, die van het bouwkundig erfgoed. Anno 2021 bevat de Inventaris Onroerend Erfgoed meer dan 87.000 fiches bouwkundig erfgoed. De inventaristeams in de decennia die achter ons liggen, stelden deze erfgoedwaaier samen. Hoe ze dat deden en waarom, is het verhaal in dit onderzoeksrapport. We geven ook een aanzet tot een analyse van de resultaten van zestig jaar inventariseren, teruggrijpend naar de zin waarmee prof. dr. F. van Mechelen, als Minister van Nederlandse Cultuur bevoegd voor de inventaris, zijn Ten Geleide eindigde in het eerste boekdeel uit 1971:⁴

“De toekomst zal uitwijzen van welk belang hun studie is geweest.”

Deze vier onderzoeksrapporten over inventariseren en vaststellen kwamen tot stand op een kantelmoment in de geschiedenis van de inventaris bouwkundig erfgoed. Tot 2017 was de inventarisatie en vaststelling van het bouwkundig erfgoed een bevoegdheid van de Vlaamse overheid. Toen het kerntakenplan RWO (Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed) op 1 januari 2017 in werking trad, kregen de lokale besturen de bevoegdheid voor het op geografische basis inventariseren van bouwkundige en landschappelijke erfgoedelementen. Sinds 2020 breidde de rol van de lokale besturen in het inventariseren nog verder uit: het Onroerenderfgoedbesluit neemt het

---

¹ S.N. 2019: *Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed ingediend door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Parlement Stuk 139 (2019-2020), 1 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/32247> (geraadpleegd op 9 juli 2021), 20.

² RASSCHAERT W. e.a. 2021: *Analyse van de doelmatigheid van de rechtsgevolgen van vastgestelde inventarissen onroerend erfgoed*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 193 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6369> (geraadpleegd op 20 september 2021).

³ S.N. 2019: *Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed ingediend door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Parlement Stuk 139 (2019-2020), 1 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/32247> (geraadpleegd op 9 juli 2021), 20.

⁴ VAN MECHELEN F. 1971: Ten geleide, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 8.

inventariseren van onroerend erfgoed in de eigen gemeente als beleidsprioriteit op voor de erkende onroerenderfgoedgemeenten.⁵ De Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid die minister Diependaele in februari 2021 voorstelde, verkent hoe inventariseren en vaststellen kunnen geoptimaliseerd worden als gedeelde taken van Vlaamse en lokale overheden.⁶

---

⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Een erfgoedinventaris opmaken* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/een-erfgoedinventaris-opmaken> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁶ S.N. 2021: *Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid, ingediend door de Vlaamse minister van financiën en begroting, wonen en onroerend erfgoed*, Vlaamse Regering, 2602 DOC.0194/2BIS, 25-26 [online], <https://beslissingenvlaamseregering.vlaanderen.be/document-view/6037C645339140000800036F> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

2 EEN OVERZICHT VAN 55 JAAR INVENTARISEREN (1965-2020): EVOLUTIE VAN METHODOLOGIE EN DOELSTELLINGEN⁷

“Wij staan op de schouders van al onze voorgangers die voor het erfgoed zorgden.”⁸

2.1 INVENTARISEREN VAN BOUWKUNDIG ERFGOED VOOR 1960⁹

Al sinds het ontstaan van de Belgische staat worden centrale instanties belast met inventarisatie van bouwkundig erfgoed. Voor 1960 leverde dat echter nooit de beoogde resultaten op.

Inventariseren van bouwkundig erfgoed kan gezien worden als een manier om de nieuwe staat te legitimeren en een eigen identiteit te geven.¹⁰ Geïnspireerd door Koning Leopold I stuurde de minister van Binnenlandse Zaken Charles Rogier in 1834 een omzendbrief naar de provinciegouverneurs waarin hij hen vroeg een inventaris op te maken van het waardevolle bouwkundig erfgoed: “Je vous prie de vouloir bien m'adresser un catalogue complet et exact des édifices ou monuments de la province, qui méritent de fixer l'attention du gouvernement par leur antiquité, par les souvenirs qu'ils rappellent ou par leur importance sous le rapport de l'art.”¹¹ De respons was erg mager: de gouverneur van Brabant kende bijvoorbeeld in Diest en Tienen geen enkel belangrijk gebouw. In 1835 werd de Koninklijke Commissie voor Monumenten opgericht, met een adviserende bevoegdheid.¹² Deze Commissie kon

⁷ Zie bijlage 1 voor een schematisch overzicht van de het geografisch inventariseren door de centrale overheid in de periode 1965-2021.

⁸ Citaat uit: Videoboodschap Sonja Vanblaere, administrateur-generaal van het agentschap Onroerend Erfgoed (10 december 2020).

⁹ Het hoofdstuk 2.1, die een terugblik vormt op zestig jaar inventariseren in Vlaanderen, is grotendeels overgenomen uit de inleidende tekst die Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck schreef bij een publicatie uit 2007 van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE). Er werd toen een plaatsnamenregister gepubliceerd waarin je kan opzoeken in welk van de 55 boekdelen van de reeks *Bouwen door de eeuwen heen* je de inventaris van een bepaalde gemeente kan vinden. Onder de titel ‘Een lange aanloop’ vatte Van Aerschot er de periode samen die aan deze bekende boekenreeks vooraf ging. Voor de *Onderzoeksbalans*, een project van het VIOE uit 2008, werd de tekst uitgediept. Op die versie werkten we hier verder om de periode voor 1960 toe te lichten. De nieuwe informatie die aan die tekst werd toegevoegd, is gemarkeerd met voetnoten. Voor een diepgaand overzicht van deze periode in de inventarisgeschiedenis verwijzen we naar de licentiaatsverhandeling van Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck van 1993.

HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroerenderfgoed.be/>).

VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting*, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 7-16.

VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven.

¹⁰ STYNEN H. 1998: *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 7.

¹¹ Uittreksel van de omzendbrief van 28 maart 1834 zoals geciteerd in STYNEN H. 1998: *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 28. De bewaarplaats van de omzendbrief is niet gekend. Het citaat werd door L. Devliegher overgeschreven uit dossiers van de KCML en wordt sindsdien in publicaties over het onderwerp overgenomen.

¹² STYNEN H. 1998: *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 7.

het initiatief nemen om een klassering op te maken van gebouwen die behouden moesten blijven. Dit was echter niet gekoppeld aan een systematische inventarisatie.

Het Koninklijk Besluit (KB) van 23 februari 1861 was een keerpunt.¹³ De Koninklijke Commissie voor Monumenten werd opgedragen een algemene inventaris op te stellen van de kunstvoorwerpen of “antiquités nationales” in openbaar bezit, die door hun kunsthistorische en archeologische waarde het behouden waard zijn. Voordien werd meestal het religieuze roerende erfgoed opgenomen. Het was pas in een volgende fase dat het openbare, meestal religieuze gebouw dat het herbergt, vermeld werd en bondig bestudeerd. Een omzendbrief van minister Vanden Peerenboom van 31 december 1864 illustreerde de verruiming van de focus op religieuze naar publieke en zelfs private gebouwen. Daarin vroeg hij aandacht voor gildehuizen, ambachtshuizen en andere burgerlijke gebouwen die op dat moment vooral in privéhanden waren.¹⁴ In de loop van de volgende 100 jaar bleef het uitvoeren van dit KB beperkt tot een aantal publicaties die fasegewijs en over de provincies verspreid tot stand kwamen, telkens op eigen en onvoltooide wijze.¹⁵ Ten opzichte van het buitenland betekende dit een aanzienlijke achterstand, die grotendeels te wijten was aan een ontbrekende infrastructuur: de Koninklijke Commissie voor Monumenten en vanaf 1912 ook Landschappen (KCML) beschikte niet over de nodige vaste medewerkers. Van een officiële monumentendienst was al helemaal geen sprake.

Het duurde tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voor er concrete inventarisatie-initiatieven genomen werden. De KCML publiceerde in september 1914 een lijst met gebouwen, gezichten en landschappen die beschermd moesten worden.¹⁶ De lijst was bedoeld als basisdocument voor de wederopbouw na de oorlog. Architect Eugène Dhucque, briefwisselend lid van de KCML, maakte op vraag van de minister van Wetenschappen en Kunsten (20 mei 1915) een snelinventaris in niet-bezet België. Hij gaf samen met zijn medewerkers aan de hand van tekeningen en foto's de toestand weer van het verwoeste oorlogsgebied in de Westhoek, een initiatief, gekend als de 'Mission Dhucque'.¹⁷ De KCML voelde na de Eerste Wereldoorlog de nood aan een systematische inventarisatie groter worden. In 1923 werd een 'Règlement pour la rédaction des inventaires définitifs des monuments et des sites' geschreven. Daarin stond dat de inventaris een nauwkeurige omschrijving moet bevatten van alle monumenten die dateren van voor 1830 en die een kunsthistorisch, archeologisch of historisch belang hebben. Jongere monumenten kregen maar een summiere vermelding. Ook voor het inventariseren van roerende goederen, landschappen en zelfs verdwenen monumenten werd een regeling voorzien. Door een gebrek aan financiële middelen had dit initiatief weinig resultaat.

In de sfeer van de Conventie van Den Haag (UNESCO, 1954) ter bescherming van het erfgoed in geval van een gewapend conflict kwam het 'Repertorium van het belangrijk cultuurbezit. Gebouwen en

---

¹³ STYNEN H. 1998: *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 121.

¹⁴ DE CLERCQ L. (red.) 2017: *Doelmatigheidsanalyse van het beschermingsinstrumentarium fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 65, 16 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/432> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹⁵ Voor een overzicht zie: DE VLIEGHER L. 1963: De Belgische inventarissen van het Kunstpatrimonium, *Bulletin de la commission royale des monuments et des sites Bulletin van de koninklijke commissie voor monumenten en landschappen*, 1962-1963, Brussel, 75-81.

DE VLIEGHER L. 1965: *Beeld van het kunstbezit, inleiding tot een inventarisatie*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 1, Brugge, Bestuur voor Monumenten en Landschappen.

DE VLIEGHER L. 1982: The inventories of the Belgium Artistic Heritage, *Monumentum* 20-21-22, 67-76.

¹⁶ STYNEN H. 1998: *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 234-235.

¹⁷ STYNEN H., CHARLIER G. & BEULLENS A. 1985: *Het verwoeste gewest 15/18, Mission Dhucque*, Brussel, Brugge.

Kunstwerken. Répertoire des biens culturels importants. Monuments et Oeuvres d'Art' tot stand.¹⁸ De elf delen verschenen in 1955 in Brussel als gestencilde uitgaven met een algemene typologische en topografische indeling en in de voertaal van het bestudeerde gebied. Per provincie en gemeente werden de belangrijkste te vrijwaren kunstwerken en monumenten chronologisch gesitueerd. Er kwam een boekdeel per categorie, namelijk bouwkunst, schilderkunst, tekeningen en gravures (niet verschenen), beeldhouwkunst, kunstnijverheid, vaderlandse oudheidkunde, uitheemse oudheidkunde, vaderlandse geschiedenis, volkenkunde, folklore en muziek.

In 1951 zette het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen in op de wetenschappelijke inventarisatie en publicatie van haar eigen kunstpatrimonium.¹⁹ In West-Vlaanderen en Antwerpen gebeurde vanaf de jaren 1960 hetzelfde.²⁰ Van geografische inventarissen van een paar steden of kantons werd gaandeweg overgestapt naar een grondige studie van een bepaalde interessante en beschermde kerk, een ander type gebouw of een onderdeel ervan.²¹

De KCML zelf hield het in die periode bij het opzetten van voorlopige topografische lijsten per arrondissement, verwerkt in gestencilde publicaties zonder afbeeldingen. Alleen de provincie Brabant werd afgewerkt, met de publicaties 'Bondige Inventaris der Kunstvoorwerpen van het Arrondissement Brussel', 1961 (ook in het Frans), 'Arrondissement Leuven', 1961 (alleen in het Nederlands) en 'Arrondissement de Nivelles' (alleen in het Frans). Per gemeente werd het verzamelde materiaal typologisch geordend, grotendeels terugvallend op de vroegere reglementen van de Commissie. Voor het bouwkundig erfgoed komen achtereenvolgens de vestingwerken, de openbare burgerlijke gebouwen, de openbare godsdienstige gebouwen met inbegrip van kapellen en kloosters en ten slotte de private gebouwen (herenhuizen en woningen) aan bod. Opmerkelijk is dat er soms interieurs en straatmeubilair als beelden of pompen opgenomen worden. Eventueel aanwezige kunstvoorwerpen werden na de architectuur opgesomd. Het feit dat dit initiatief snel uitdoofde, illustreert treffend de Belgische achterstand. Artikels over de inventarisatie van Wolfgang Krönig²² en Luc Devlieghe²³ uit de jaren 1960 vestigden de aandacht op het probleem.

---

¹⁸ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 7.

¹⁹ Voorbeelden zijn: DHANENS E. 1951: *Temse*, Inventaris van het kunstpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen 1, Gent.

DHANENS E. 1956: *Kanton Kaprijke*, Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen 2, Gent.

DHANENS E. 1961: *Dendermonde*, Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen 4, Gent.

²⁰ Een aantal voorbeelden zijn: DEVLIEGHER L. 1968: *De huizen te Brugge (van Academiestraat tot Muntpoort)*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 2, Brugge.

DEVLIEGHER L. 1968: *De huizen te Brugge (van Naaldenstraat tot Zwarte Leertouwersstraat)*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 2, Brugge.

²¹ Voorbeelden zijn: DHANENS E. 1960: *Sint-Niklaaskerk Gent*, Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen 3, Gent.

DEVOS P. 1978: *De Onze-Lieve-Vrouwkerk van Pamele te Oudenaarde*, Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen 9, Gent.

DEVLIEGHER L. 1973: *De Onze-Lieve-Vrouwkerk te Kortrijk*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 6, Tielt, Utrecht.

²² KRÖNIG W. 1964: Die Inventarisatie in België, *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 28, 272-278.

²³ DEVLIEGHER L. 1963: De Belgische inventarissen van het Kunstpatrimonium, *Bulletin de la commission royale des monuments et des sites Bulletin van de koninklijke commissie voor monumenten en landschappen*, 1962-1963, 75-81.

2.2 1965-1973: EEN BELGISCHE METHODOLOGIE ONDER DE NOEMER BOUWEN DOOR DE EEUWEN HEEN

Onder minister Frans Van Mechelen startte in 1965 het grootschalige inventarisproject **Bouwen door de eeuwen heen**. Men lanceerde een inventarisatie van het bouwkundig erfgoed die in heel België met dezelfde criteria en volgens dezelfde methodologie uitgevoerd en gepubliceerd zou worden. De drievoudige doelstelling, het veldwerk vanop de openbare weg en het bewust beperkte literatuur- en archiefonderzoek bleven doorheen het hele project de basis.

Begin jaren 1960 was er een internationale tendens om monumentenzorg en ruimtelijke ordening te verbinden.²⁴ De eerste Belgische [Wet houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw](#) van 29 maart 1962 schiep in zijn basisformulering die mogelijkheid. In artikel 1 werd het doel van de wet omschreven: Men wou voor het volledige nationale grondgebied een ruimtelijke ordening ontwerpen, enerzijds om het natuurschoon ongeschonden te bewaren en anderzijds vanuit economisch, sociaal en esthetisch oogpunt. Die esthetische waarde vormt binnen de huidige stedenbouwkundige regelgeving nog steeds een kernbegrip in functie van het bewaren van bouwkundig erfgoed.²⁵

Met deze wet op tafel werd de nood aan een overzichtsinventaris van de gebouwde omgeving heel concreet. Het toen nog unitaire ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, met zijn bezielende ambtenaren C. Pirlot en G. Théâtre, besliste daarom de inventarisatietaak over te nemen van de provincies en de KCML.²⁶ Men concludeerde dat het niet raadzaam was om verder te werken op de reeds bestaande inventarissen, omdat deze niet voldeden aan de toenmalige internationale standaarden. Men koos ervoor een nieuwe formule uit te werken voor overzichtsinventarisatie van bouwkundig erfgoed. Men wilde die baseren op een praktische methodologie, met concrete doelstellingen en resulterend in een publieksvriendelijke publicatievorm.²⁷ In 1965 begon een tweetalige werkgroep met het uitdenken van en experimenteren met deze nieuwe inventarisatie-formule. De werkgroep bestond uit één specialist per provincie, allemaal ook lid van de KCML²⁸, de secretaris van de KCML L. Moulin en de ambtenaren Pirlot en Théâtre. Internationaal expert professor Raymond M. Lemaire was de projectleider. Vanaf 1966 sloten twee wetenschappelijke medewerkers aan die voor de uitvoering zorgden, namelijk Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck en L.F. Génicot, later aangevuld met J. Vanhove.²⁹ Voor het eerst werd voor het hele land en in beide landstalen een homogene en bevattelijke inventaris opgestart die moest beantwoorden aan de noden van een degelijk, nog uit te tekenen monumentenbeleid.

---

²⁴ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 122-123.

²⁵ RASSCHAERT W. e.a. 2021: *Analyse van de doelmatigheid van de rechtsgevolgen van vastgestelde inventarissen onroerend erfgoed*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 193 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6369> (geraadpleegd op 20 september 2021).

²⁶ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugglimp en toelichting*, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 7.

²⁷ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 125-126.

²⁸ De experten waren P. Baudouin (Antwerpen, conservator van het museum Sterckshof), Raymond M. Lemaire (Brabant, professor Universiteit Leuven), Simon Brigode (Henegouwen, professor U.C.L.), L. Dewez (Luik, bibliothecaris van de Universiteit Luik), Mathieu Bussels (Limburg, ere-archivaris Hasselt), kanunnik André Lanotte (Namen en Luxemburg), Firmin Desmidt (Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen), later bijgestaan door Luc Devlieger (West-Vlaanderen).

²⁹ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 - januari 1970*, onuitgegeven nota, 10.

2.2.1 De methodologie voor inventariseren van bouwkundig erfgoed in België

De inventarisatie van het arrondissement Leuven fungeerde als pilootstudie voor de gloednieuwe inventarisformule, onder leiding van professor Lemaire.³⁰ Doelstellingen, methodologie en publicatievorm werden er uitgetest en concreet gemaakt. De basisformule die men in deze fase ontwikkelde, zou decennialang toegepast worden. Ze vormt de basis voor de inventarismethodologie die in 2015 zal worden vastgesteld.³¹

Bij het uitdenken van de doelstellingen, de methodologie en de publicatievorm toetsten de twee inventarismedewerkers de ideeën van de werkgroep grondig af aan de praktijk. Alles werd uitvoerig uitgeprobeerd met de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed in het arrondissement Leuven, dat de oostelijke helft van de huidige provincie Vlaams-Brabant omvat. Het veldwerk gebeurde in 1966, de teksten werden voltooid in 1967 met drukproeven in 1969. De publicatie gebeurde met vertraging in het Nederlands en in het Frans in 1971.³² Het boek vormt deel 1 in de reeks 'Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur'.³³ Dit boek moest "onder voorbehoud van mogelijke, positieve verbeteringen, steeds gebruikt worden als referentiepunt wat de algemene normen betreft. Om het homogeen karakter van de reeks te behouden wordt er met nadruk op gewezen dat de afmetingen, typografie, maquette, rasters, en kleuren (plans) dienen geëerbiedigd."³⁴

2.2.1.1 De doelstellingen

In het 'voorbericht' van het eerste boekdeel in de inventarisreeks lezen we het drievoudige doel van de samenstellers van de inventaris bouwkundig erfgoed:

"Zij willen ten eerste: een lijst opstellen van de gebouwen en groepen van gebouwen, die dienen bewaard te worden, omdat zij een uiterst waardevol cultuurbezit vormen, waarvan het verlies in elk opzicht zeer betreurenswaardig zou zijn;

ten tweede: de lezer een beknopte gids verschaffen voor het architecturale patrimonium van onze dorpen en steden;

ten derde: een - opzettelijk onvolledig - ontwerp van wetenschappelijke inventaris voorleggen."³⁵

Deze drievoudige doelstelling is een gebalde synthese van de vijf doelstellingen uit een onuitgegeven nota van januari 1970, ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur.³⁶ Deze anoniem

---

³⁰ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 8-9.

³¹ ³¹ Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van bouwkundig erfgoed, 17/07/2015 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025678&param=inhoud&AID=1198973> (geraadpleegd op 17 september 2021). Zie hoofdstuk 3.3 Waarden en criteria voor bespreking van de vastgestelde methodologie.

³² VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 126.

³³ GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J. 1971: *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik.

³⁴ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 - januari 1970*, onuitgegeven nota, 14.

³⁵ S.N. 1971: Voorbericht, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 9-10.

³⁶ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 - januari 1970*, onuitgegeven nota, 2-3.

uitgebrachte nota werd geschreven door de twee inventarismedewerkers die de inventarisatie in praktijk brachten, Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeek en L.-F. Génicot.³⁷

De eerste van de drie doelstellingen was de belangrijkste, de meest dringende. Het was de bedoeling een lijst op te maken van het te bewaren bouwkundig erfgoed in België. Zo'n lijst was niet enkel nodig op nationaal vlak, bijvoorbeeld om de Belgische wet op de stedenbouw van 1961 toe te kunnen passen. Ook op internationaal vlak werd de vraag steeds nadrukkelijker gesteld. In het voorwoord van dit eerste boekdeel verwees prof. dr. F. van Mechelen, minister van Nederlandse Cultuur, naar de Europese ministerconferentie van 1969 in Brussel waar “de regeringen voor de eerste maal op één en hetzelfde ogenblik en gemeenschappelijk hun ongerustheid uitten over de bedreiging van de historische monumenten, één van de meest kostbare erfenissen van de Europese cultuurgeschiedenis”.³⁸ Een overzichtsinventaris moest hiervoor het noodzakelijke basismateriaal aanbrenghen.

Door die focus op het registreren van beschermenswaardig erfgoed, wogen de toenmalige opvattingen over beschermen van monumenten door op de keuze van de op te nemen items.³⁹ De opname van een pand of constructie in de inventaris van het bouwkundig erfgoed gebeurde op basis van de waarden die de wetgeving bepaalde voor de bescherming van een monument. Bij de opmaak van de inventaris van Vlaams-Brabant was de [Wet op het behoud van monumenten en landschappen van 7 augustus 1931](#) geldig. In artikel 1 lezen we dat “monumenten en gebouwen waarvan het behoud, in historisch, artistiek of wetenschappelijk opzicht van nationaal belang is, in hun geheel of gedeeltelijk gerangschikt (kunnen worden).” Voor de inventaris wogen de onderzoekers het bouwkundig erfgoed af tegen deze drie erfgoedwaarden binnen de afgebakende geografische context van het arrondissement. Van de drie waarden blijkt de historische vaak bepalend te zijn geweest voor de samenstelling van de eerste inventarissen. We lezen letterlijk in het voorbericht van het eerste boekdeel: “De publicatie bevat in beginsel enkel monumenten, die van voor het begin der 19de eeuw dateren uitgenomen de latere, waardevolle elementen.”⁴⁰ De interne nota aan de minister uit 1969 nuanceerde: “Automatisch wordt hierop uitzondering gemaakt voor de recentere gebouwen (ook uit de allerlaatste jaren) die een historisch karakter vertonen, van esthetische en (of) archeologische waarde zijn, en hierdoor verdienen erkend en geclassieerd te worden.” In Nota Bene bepaalde men dat het onder meer kan gaan om “neoclassicistische woningen in sommige dorpen, neogotische kerken, huizen in moderne stijl, openbare gebouwen uit de 19de eeuw enz.”⁴¹ Toch zien we in de resultaten van de inventarisatie van het arrondissement Leuven dat de chronologische limiet bij het begin van de 19de eeuw, circa 1800, weinig ruimte liet voor recenter bouwkundig erfgoed. Van Aerschot-Van Haeverbeek haalde enkele zeldzame voorbeelden aan van 20ste-eeuwse architectuur die bondig werden vermeld in het eerste boekdeel: [La Nouvelle maison](#) naar ontwerp van Henry van de Velde uit 1926 in Tervuren, of het [Pius X-college](#) en het [studentenhuis Clos Saint-Jean](#), beide gebouwen uit de

³⁷ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 126.

³⁸ VAN MECHELEN F. 1971: Ten geleide, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 7-8.

³⁹ “Item” was de standaard term die door de redacteur en de auteurs gebruikt werd om geselecteerde en apart beschreven panden of constructies aan te duiden. Anno 2021 is die term vervangen door erfgoedobject.

⁴⁰ S.N. 1971: Voorbericht, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 10.

⁴¹ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 - januari 1970*, onuitgegeven nota, 4.

jaren 1950 gelegen in het Leuvense Arenbergpark.⁴² De Leuvense wederopbouwarchitectuur bijvoorbeeld, werd toen niet geïnventariseerd.⁴³

2.2.1.2 De methodologie

De vooropgestelde doelstellingen veronderstelden het op punt stellen van een pragmatische methodologie.⁴⁴ Men richtte zich uitdrukkelijk op een “overzichtsinventaris” waarbij men bewust afstapte van de inhoudelijke eisen die men aan een wetenschappelijke inventaris stelde. Het “spoedkarakter” van de inventaris was bepalend: men wilde zo snel mogelijk voor heel België een werkbare lijst. De inventaris hoopte wel een “ontwerp” te kunnen voorleggen, waarmee wetenschappers verder aan de slag zouden kunnen gaan.

- Men werkte een methodologie uit voor een **geografische inventarisatie**, waarbij men het arrondissement als hanteerbaar werkgebied afbakende. Zowel het inventariseren zelf als de publicaties werden per arrondissement ingepland en uitgewerkt. Voor het volledige projectgebied werden alle toen relevante erfgoedtypes in acht genomen.
- In principe wilde men de **hele waaier van representatief en behoudenswaardig patrimonium optekenen, in relatie tot hun omgeving**.⁴⁵ Daarbij dacht men zowel aan aparte gebouwen of constructies als aan ensembles. Het moest een actuele lijst worden “van zowel burgerlijke en religieuze, als stedelijke en landelijke gebouwen die het “onroerend cultuurpatrimonium” van het land uitmaken”.⁴⁶
- Men stelde duidelijk dat die lijst minstens het erfgoed diende te bevatten dat juridisch moest worden beschermd.⁴⁷ Dat hield meteen in dat **enkel het nog bewaarde bouwkundig erfgoed werd geregistreerd**, en het verdwenen of gesloopte erfgoed buiten beschouwing werd gelaten.⁴⁸
- **Het systematische veldwerk en de kritische visuele vaststelling en ontleding van het gebouw ter plaatse fungeerden als uitgangspunt.** “Alleen hierdoor wordt de mogelijkheid geschapen de soms reeds bestaande lijsten na te gaan en te verbeteren, ze te vervolledigen en te nuanceren. Enkel daardoor vooral wordt het mogelijk ter plaatse de talrijke gebouwen op te tekenen die dikwijls uit één of ander oogpunt van grote waarde maar miskend zijn – en bijgevolg geen enkel beschermingsstatuut genieten – en duidelijk het architecturaal verleden illustreren.”⁴⁹ Tijdens de inventarisatie van het arrondissement Leuven maakte men tijdens het veldwerk losse notities. Heel snel stapte men over naar voorgedrukte steekkaarten of

---

⁴² VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 9.

⁴³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 135.

⁴⁴ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 8-9.

⁴⁵ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 129.

⁴⁶ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 -januari 1970*, onuitgegeven nota, 2.

⁴⁷ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 -januari 1970*, onuitgegeven nota, 2.

⁴⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 129.

⁴⁹ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 -januari 1970*, onuitgegeven nota, 5.

architecturale gids aan te bieden aan een ruim publiek. De werkgroep wilde dus zowel specialisten, geïnteresseerden als het grote publiek bereiken. De titel van de reeks, de vormgeving van de boeken, de manier van beschrijven en de bijhorende afbeeldingen koos men allemaal in functie van een veelzijdig publiek.⁵⁸

Coördinator Raymond M. Lemaire legde de bekendste vergelijkbare publicaties uit Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië naast elkaar, om tot de meest geschikte publicatievorm te komen. Het beste formaat, zo besliste men, was het **A5-formaat**, met de tekst die in twee kolommen zou geschikt worden.⁵⁹ Men wilde geen paperback, maar boeken met een stevige, degelijke linnen band.

De indeling en de publicatie van de verschillende delen in de publicatiereeks zou gebeuren per arrondissement.⁶⁰ Men stelde een algemene nummering op waarbij elk arrondissement zijn boeknummer kreeg. Aan de steden Brugge, Antwerpen en Gent kende men een apart deelnummer toe.⁶¹ De nummering van de boekdelen was niet alfabetisch of geografisch, maar grosse modo chronologisch. Ze volgden namelijk de opgestelde planning van de afwerking van de inventarisprojecten.⁶²

De inventaris van het arrondissement Leuven werd als eerste deel en als model uitgegeven in de reeks, met als titel 'Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur'.⁶³

Discussies over de **titel** van de reeks zorgden voor vertraging bij de publicatie van dit eerste boekdeel. De publicatie was voorzien voor de Europese Ministerconferentie te Brussel op 21 november 1969, maar rolde maar twee jaar later van de persen.⁶⁴ Over de Franstalige titel 'Patrimoine monumental' was men het meteen eens. Een eerste voorstel voor de Nederlandse titel was 'Architecturaal patrimonium', waarbij men afweek van een letterlijke vertaling uit het Frans. "Architecturaal" vond men beter stroken met de inhoud van de inventaris die ruimer wou kijken dan enkel het "monumentale" erfgoed. Uiteindelijk zou de kabinetschef van de Minister van Cultuur de knoop doorhakken. De titel werd 'Bouwen door de eeuwen heen', wat een ruimer publiek zou aanspreken en daarnaast ook aangaf dat men in de inventaris de ontwikkeling van de gebouwde omgeving registreerde. De ondertitel 'Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen' maakte duidelijk dat de publicatie gebeurde 'in opdracht van het Ministerie van Nederlandse cultuur', eveneens vermeld op het voorblad. De specifieke ondertitel 'Architectuur' suggereert dat er ook andere reeksen werden voorzien, bijvoorbeeld voor schone kunsten, wat niet werd gerealiseerd.⁶⁵

---

⁵⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 128.

⁵⁹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 128.

⁶⁰ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 129.

⁶¹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 144.

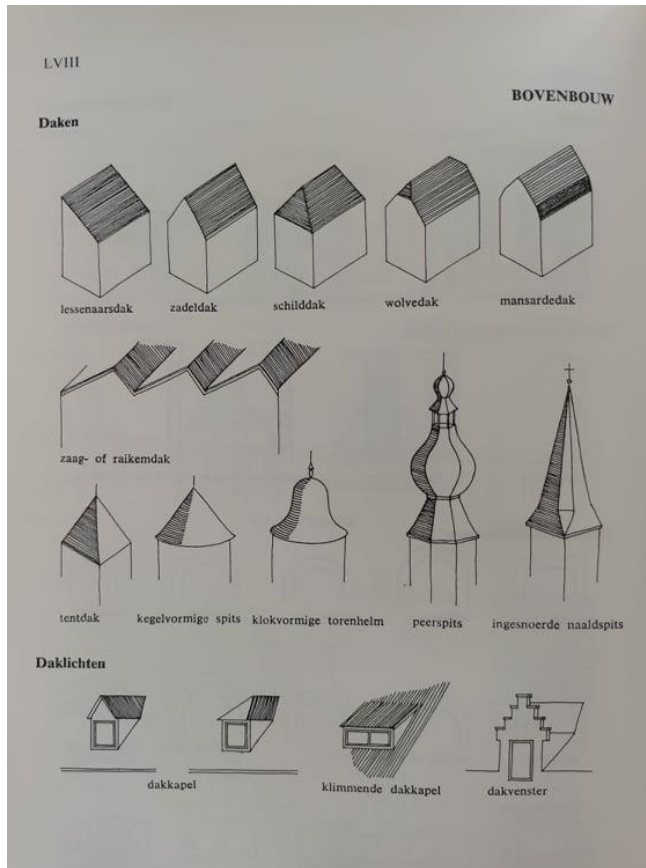
⁶² Voor een kaart met een overzicht van de verschillende boekdelen: zie hoofdstuk 3.1.1.

⁶³ GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J. 1971: *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik.

⁶⁴ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 132.

⁶⁵ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 133.

Figuur 1 Een blad uit het lexicon van Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Elk boekdeel in de reeks Bouwen door de eeuwen heen zou een voorwerk, een corpus en een nawerk bevatten. In het **voorwerk** vinden we een 'Inleiding' terug, waar de bevoegde minister het woord kreeg en de inventaris kon plaatsen in zijn beleid.⁶⁶ Daarna komt het 'Voorbericht' of de verantwoording. De samenstellers omschreven er hun doelstellingen en methodologie. Vanaf het tweede boekdeel in de reeks (arrondissement Nijvel), voorzagen men ook een lexicon van veel gebruikte bouwkundige termen, telkens met een afbeelding.⁶⁷ De lezer krijgt er een overzicht van verschillende geveltypes, deur- en venstervormen, daktypes enz. Ook een lijst met de in het corpus gebruikte afkortingen maakte standaard deel uit van het voorwerk. In het **nawerk** zorgde men voor verklaring van de gebruikte symbolen en arceringen, een beknopte literatuuropgave, een register van de vermelde architecten en een lijst van beelden.

In het **corpus** van het boekdeel bracht men de eigenlijke inventaris bouwkundig erfgoed van het behandelde arrondissement onder. Vooraf was men het erover eens dat de verhouding tussen tekst en illustratie essentieel zou zijn. Documentatie als gearceerde kaarten en plattegronden, doorsneden, opstanden en situatieplannen vond men onmisbaar.⁶⁸ De naar type en stijl ingekleurde stadsplattegronden en dito arrondissementskaart lokaliseerden de aparte gebouwen, ensembles en concentraties. In functie van een aantrekkelijke vormgeving besliste men om de teksten ook te illustreren met foto's van het bouwkundig erfgoed, een concept dat voor die tijd als vernieuwend en zelfs populariserend werd beschouwd. Omdat foto's toen nog erg duur waren, maakte men zeker in het begin niet van elk opgetekend gebouw een foto; en niet elke gemaakte foto werd afgedrukt in het boek. Men selecteerde vooral algemene gezichten en opvallende details.⁶⁹

De publicatie volgde een strikt geografische behandeling waarbij de gemeenten van één arrondissement in alfabetische volgorde in een boekdeel geschikt werden. Voor historische steden begon men met een korte historische inleiding, voor andere steden en gemeenten schreef men dat niet; die werden enkel met de naam van de gemeente ingeleid. Daarna volgden de beschrijvingen van

⁶⁶ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 133.

⁶⁷ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 149.

⁶⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 129-130.

⁶⁹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 131.

de belangrijkste religieuze en openbare gebouwen die bepalend waren voor die gemeente. De straten en pleinen waar men erfgoed had geregistreerd, kwamen daarna, eveneens alfabetisch. Alleen voor belangrijke straten in historische steden schetste men een kort straatbeeld. De panden of constructies werden per straat geordend op huisnummer. Om het onderscheid tussen de erfgoedstatuten meteen duidelijk te maken, zette men bij het al beschermd erfgoed aan het begin van de beschrijving een asterisk of sterretje. Voor het arrondissement Leuven was dat voor iets meer dan één tiende van de beschreven items het geval.⁷⁰

De **beschrijvingen** van de gebouwen of constructies die men zeer belangrijk achtte, begonnen met een korte historiek. Van andere gebouwen werkte men enkel een **bondige typering** uit, met vermelding van het erfgoedtype en de belangrijkste kenmerken van de gevels die men vanop de openbare weg kon waarnemen. Bij de kerkgebouwen volgde een opsomming van het belangrijkste roerend erfgoed. Men bouwde elke beschrijving telkens op dezelfde manier op, volgens een strikte structuur, om vooral bij grotere of complexere bouwtypes (kerken, hoeves, kloosters bv.) voor een eenvormige benadering en grotere leesbaarheid te zorgen.

bowl.	bouwlaag	Pl. I	Kleurenfoto
ca.	circa	Fig. I	plattegrond,
cf.	confer		doorsnede etc.
d.m.v.	door middel van	fig. 1	wit-zwartfoto
e.g.	eerst genoemd		
ertgov.	ertegenover	*	beschermd
gr.m.	grosso modo	*	bescherming wenselijk
K.C.M.L.	Koninklijke Commis- sion voor Monumenten en Landschappen.	XV, XVI etc. XV A of B XV a, b, c, d	eeuw eeuwheft kwarteeuw
i.e.	id est		
i.o.v.	in opdracht van		
lg.	laatst genoemde		
n ⊥ straat	nokrichting, ook diephuis		
n // straat	ook breedhuis		
nr.	nummer, huisnummer		
p.	pagina		
S.A.A.	Stadsarchief Antwerpen		
S.A.D.W.	Stad Antwerpen, Dienst voor Werken		
tgov.	tegenover		
t.o.v.	ten opzichte van		
tr.	treden		
trav.	travee		
verd.	verdieping, bouwlaag		
vnl.	voornamelijk		
vlg.	volgens		
z.g.	zogenaamd		
z.nr.	zonder nummer		
N., Z., O., W.,	Noord, Zuid, Oost, West		

Figuur 2 De lijst met afkortingen uit boekdeel 3na, *Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen*. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Bij de beschrijvingen valt meteen de zeer strikte telegramstijl op, met een groot aantal geijkte afkortingen. De bedoeling was om duidelijk weg te blijven van wetenschappelijke beschrijvingen. Toch wou men niet enkel werken met lijsten van het erfgoed, zonder beschrijvingen. Over de tussenweg met de zeer bondige beschrijvingen is toen heel wat discussie gevoerd. Men concludeerde “dat het totnogtoe gehanteerde systeem van overzichtsinventarisatie het voordeel heeft vollediger te zijn dan lijsten, die dezelfde verplaatsingen veronderstellen, en sneller dan de wetenschappelijke inventaris, die een uitgediepte studie vergen.”⁷¹ Een andere reden om het aantal “tekens” per beschrijving te reduceren was dat men zoveel mogelijk bouwkundig erfgoed in één boekdeel wou verwerken.

Dit eerste boekdeel met de inventaris van het arrondissement Leuven werd gepubliceerd in een oplage van 10.000 exemplaren, 5.000 in elke taal. Dat leek een waagstuk, maar de boeken raakten snel uitverkocht, waardoor een tweede druk volgde.⁷² Dit bewees alleszins de relevantie en de populariteit van de uitgave bij het publiek. Nochtans kreeg de publicatie in de pers niet de aandacht die men had

⁷⁰ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 139.

⁷¹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 146.

⁷² VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting*, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 9.

gehoopt.⁷³ Ook van de doorvertaling naar beschermingsdossiers werd niet onmiddellijk en systematisch werk gemaakt.

2.2.2 1970: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen

Op 1 januari 1970 werd de unitaire staat België opgedeeld in drie cultuurgemeenschappen, de Nederlandstalige, Franstalige en Duitstalige. Monumentenzorg maakte deel uit van de culturele bevoegdheden die werden overgedragen aan de gemeenschappen. Deze regionalisering heeft het nationale opzet van de inventarisatie al meteen volkomen gedwarsboemd. De opgesplitste teams werken echter volgens de uitgetekende inventarisformule verder.

Figuur 3 De covers van de reeks Bouwen door de eeuwen heen. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.
Foto Kris Vandevorst.

Het boekdeel 2, gewijd aan het arrondissement Nijvel in het huidige Waals-Brabant, is de laatste tweetalige publicatie voor de Vlaamse en Waalse gemeenschap, verschenen in 1974. De basisprincipes bleven voor dit deel ongewijzigd, maar verbeteringen kwamen al aan bod, zoals de weliswaar nog bondige algemene inleiding en een eerste geïllustreerd lexicon met de meest gehanteerde vaktermen.

⁷³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 139.

Ook duidde men in dit boek niet enkel de beschermde gebouwen aan, maar ook die gebouwen die in aanmerking kwamen voor bescherming. Daarvoor gebruikte men een stip. De selectie werd ook ruimer door de groeiende aandacht voor de documenterende rol van het werk.⁷⁴

In **Vlaanderen** bleef men trouw aan het originele opzet van de boekenreeks. Het eerste boekdeel, dat het bouwkundig erfgoed in het arrondissement Leuven beschreef, werd nog in het Nederlands en in het Frans uitgegeven. Nadien gebeurde de publicatie enkel in het Nederlands; de originele titel werd aangevuld tot 'Bouwen door de eeuwen heen in **Vlaanderen**'. Men is de boekdelen in Vlaanderen blijven doornummeren na dit eerste boekdeel, maar voegde er de letter n aan toe, om aan te geven dat het een Nederlandstalig boekdeel betreft.

De doelstellingen, het opzet, de werkwijze en de publicatievorm uit het pilootproject zullen in Vlaanderen doorheen de hele publicatiereeks ongewijzigd blijven, mits een aantal accentverschuivingen. Dit was mogelijk dankzij een sterke continuïteit op vlak van inventaristeams, eindredactie en uitgevers. Al vanaf het eerste deel werkte kunsthistoricus Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck mee aan het project. Zij bleef als auteur en eindredacteur essentieel voor de volledige boekenreeks en was de grote promotor van het inventarisproject, ook internationaal. Haar echtgenoot, architect Paul Van Aerschot, verzorgde de tekeningen op de herkenbare, iconische witte omslagen.

Voor de uitgave van de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen werkte de administratie samen met drie uitgevers. Zowel de Franstalige als Nederlandstalige versie van boekdeel 1 werden gepubliceerd bij drukkerij en uitgeverij Soledi in Luik, bij aanbesteding aangeduid op 27 december 1968, na zitting tot gunning op het Ministerie van Cultuur te Brussel.⁷⁵ Voor boekdeel 2 (arrondissement Nijvel) en een aantal Brusselse boeken bleef men bij deze Luikse uitgeverij. Vanaf boekdeel 2n tot en met boekdeel 10n3, dat uitkwam in 1985, was Snoeck-Decaju en zoon uit Gent de vaste uitgeverij. Daarna werden alle boeken gepubliceerd door Brepols, gevestigd in Turnhout.

Wallonië zette na de regionalisering zonder onderbreking en nagenoeg volgens dezelfde basisprincipes het onderzoek verder en rondde het in 1998 af met de publicatie van 23 nummers en 36 delen, plus het eerste volume Leuven. Sinds 1997 is in Wallonië een aanvullende herinventarisatie opgestart die vertrekt van globaal terreinwerk en volledig past in de doelstellingen van de duurzame regionale ontwikkeling gedragen door de lokale overheden.⁷⁶

Aan de inventaris van **Brussel-Hoofdstad** werkte men wel in twee talen verder. In de jaren 1970 werd de inventarisatie uitgevoerd door de Nederlandstalige en Franstalige Commissie voor Cultuur van de Brusselse agglomeratie. Er werd een analytische pre-inventaris of urgentie-inventaris gepubliceerd in 1975, opgesteld door de vzw Sint-Lukasarchief volgens de toenmalige inventarismethodologie. Om deze inventaris daarna te vervolledigen heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest thematische inventarissen uitbesteed (industriële architectuur, bioscoopzalen, hedendaags erfgoed, sociale woningen, enz.) en tegelijk werkte het zelf de inventaris bij, om zo deze lijsten te detailleren en aan te vullen volgens de wetenschappelijke methode van de selectieve topografische inventaris, die systematisch per gemeente en/of wijk plaatsvindt.⁷⁷

---

⁷⁴ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 137-138.

⁷⁵ S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur. December 1969 - januari 1970*, onuitgegeven nota, 10.

⁷⁶ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 143.

⁷⁷ S.N. s.d.: *Brussels hoofdstedelijk gewest. Inventaris van het bouwkundig erfgoed* [online], <https://monument.heritage.brussels/nl/inventaire/> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

2.3 1975-1982: INVENTARISEREN IN VLAANDEREN GEPROFESSIONALISEERD

2.3.1 Boekdeel 2n als symbool voor de regionalisering en professionalisering

Vanaf het Monumentenjaar 1975 werkten de Vlaamse ambtenaren steeds professioneler verder aan de inventaris, die mee evolueerde met de nieuwe inzichten. Het Monumentendecreet van 1976 was daarbij de leidraad.

Figuur 4 Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck in gesprek met Rika De Backer-Van Ocken op de boekvoorstelling van boek 10n in Antwerpen in 1985. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Na de regionalisering in 1970, werd op 1 juni 1972 de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg (RML) opgericht bij het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur. Deze dienst had in Vlaanderen de bevoegdheid voor de opmaak en de publicatie van inventarissen, het beschermen en het toezicht houden op het onderhoud en de instandhouding van monumenten, kunstbezit en landschappen.⁷⁸ Het Europese Monumentenjaar 1975 betekende voor de inventarisatie een nieuwe impuls, en dat op verschillende vlakken.⁷⁹ De in dat jaar opgestelde ‘Verklaring van Amsterdam’ introduceerde vooreerst de term “bouwkundig erfgoed”. Vanuit Nederland geïntroduceerd in Vlaanderen, werd het een populair alternatief voor “architecturaal patrimonium”.⁸⁰

Minister Rika De Backer-Van Ocken, bevoegd voor monumentenzorg, zorgde daarenboven voor een betere organisatie van de administratie. Ze maakte de samenstelling van een nieuw groot team van een twintigtal mensen mogelijk, exclusief voor deze inventaristaak. Het ging om pas afgestudeerde historici en kunsthistorici die als “tewerkgestelde werkloze” werden aangeworven, een statuut dat voor velen van hen decennialang zou aangehouden worden.⁸¹

Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck was coördinator, en zorgde voor de opleiding van deze nieuwe onderzoekers.⁸² De bedoeling was om het intensieve inventariswerk tegen een hoger ritme te

⁷⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 144-145.

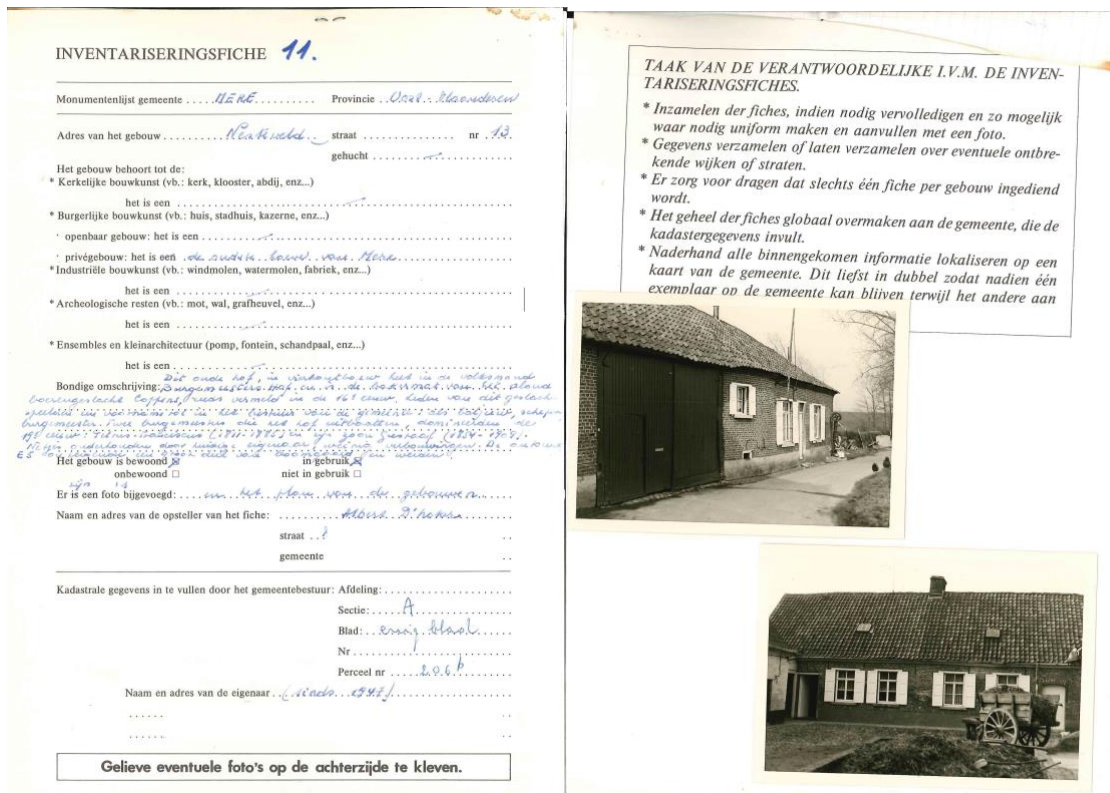
⁷⁹ OSTYN D. 2003: Het Europees Monumentenjaar 1975. Een doorbraak in de monumentenzorg, *Monumenten en Landschappen* 22/1, Brussel, 9-19, <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

⁸⁰ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 151.

⁸¹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 155.

⁸² VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 155-156.

kunnen voltooien. Aanvankelijk werd zelfs gesteld dat ze op twee jaar tijd voor heel Vlaanderen de inventaris zouden afwerken, op basis van de “M 75-steekkaarten”, iets was al heel snel onhaalbaar bleek.⁸³

Figuur 5 Een M 75-steekkaart voor Erpe-Mere. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

De M 75-steekkaarten waren wel degelijk een goede startbasis waarop de inventaristeams konden terugvallen.⁸⁴ Tijdens het Monumentenjaar werkten plaatselijke comités met heemkundigen, gemeentelijke diensten en vrijwilligers mee aan de registratie van het bouwkundig erfgoed van hun gemeente. De talrijke, soms rijk geïllustreerde steekkaarten, brachten heel wat informatie aan. De lijsten waren qua omvang, inhoud en kwaliteit zeer uiteenlopend en meestal objectgericht. Daardoor waren ze niet allemaal onmiddellijk bruikbaar voor de inventarisatie, en zeker niet voldoende om een goede inventaris mee op te stellen.⁸⁵ Interessant was echter dat het lokale, kleine erfgoed, van herberg, wegkapel, oorlogs- en grafmonument tot wegwijzer en grensmaal, door M 75 onder de aandacht kwam van het inventaristeam. Inmiddels kreeg dit kleine of bescheiden erfgoed een vaste plaats in de monumentenzorg; toen was dat echter vernieuwend. Tot ver in de jaren 1980 werden deze M 75-steekkaarten expliciet als essentiële bron in de verantwoordingen van de boeken vermeld.⁸⁶ Ze zijn bewaard in het inventarisarchief van het agentschap Onroerend Erfgoed.

⁸³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 155.

⁸⁴ OSTYN D. 2003: Het Europees Monumentenjaar 1975. Een doorbraak in de monumentenzorg, *Monumenten en Landschappen* 22/1, Brussel, 11-14, <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

⁸⁵ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 153.

⁸⁶ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 10-11.

In het Europese Monumentenjaar 1975 kon men de resultaten van de inventaris van het arrondissement Halle-Vilvoorde presenteren in boekdeel 2n van de reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*.⁸⁷ Dit tweede boekdeel is inhoudelijk gezien een belangrijk overgangsdeel in de methodologie.⁸⁸ Het inventaristeam had vanaf 1971, soms onderbroken door andere prioriteiten, verder gewerkt aan de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed in de westelijke helft van de provincie Vlaams-Brabant. De werkwijze van veldwerk als basis voor de registratie van het erfgoed, de opmaak van bondige beschrijvingen en historische typering van het erfgoed, en het bewust nalaten van archiefonderzoek in functie van een snelle vooruitgang, bleven ongewijzigd. Men volgde eveneens de drievoudige doelstelling van de vorige twee boeken en hield vormelijk nog grotendeels de basisprincipes en het format aan. Maar inhoudelijk gezien is 2n een keerpunt: de inventarissen zijn duidelijk en direct geïnspireerd door de basisprincipes die in het Monumentendecreet van 3 maart 1976 zullen verschijnen. Dat decreet was toen in volle voorbereiding. De nieuwe ideeën rond monumentenzorg werden uitgedragen door het inventaristeam. Het voorwoord van boekdeel 2n is daarin duidelijk en treffend: “Deze inventaris is de onmisbare basis waarop het nieuwe decreet tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten – waaraan de Cultuurraad de laatste hand legt – zal gegrondvest worden.”⁸⁹ De chronologische limiet voor de opname van bouwkundig erfgoed in de inventaris werd hier bijvoorbeeld resoluut verschoven.⁹⁰ In het voorwoord haalde minister Rika De Backer-Van Ocken al aan dat “de gehele architectuur tot 1940 onder de loupe zal genomen worden.”⁹¹ De verantwoording verduidelijkt dat ook recentere gebouwen kunnen opgenomen worden, mits een minimale architecturale kwaliteit of representativiteit.⁹² Daardoor kreeg het werk van een aantal vooraanstaande 20ste-eeuwse architecten als onder andere Renaat Braem, Louis Herman De Koninck en Jacques Dupuis, een korte vermelding.⁹³ Men verduidelijkte dat ook merkwaardige en vermeldenswaardige voorbeelden van industriële archeologie werden opgetekend, wat een duidelijke verruiming is van de typologische blik op erfgoed.

Nieuw is ook de inleiding vooraan het boek, waarin de onderzoekers het geïnventariseerde erfgoed kaderden in het landschap, de historiek en de globale architecturale kenmerken van het volledige arrondissement.⁹⁴ Vanaf 2n zal aan het begin van elk boekdeel steeds een dergelijke inleiding voorzien worden voor het gebied dat in het betreffende boekdeel wordt behandeld. In deze algemene typering vindt de lezer in feite de motivering voor het geselecteerde bouwkundig erfgoed in de gemeenten. Je leest er de belangrijkste conclusies van de onderzoekers na de registratie en de beschrijving van het geïnventariseerde erfgoed. Men schetste een overzicht van de belangrijkste architecturale bouwperiodes, stijlen en bouwtypes in het volledige gebied. Voor het arrondissement Halle-Vilvoorde

---

⁸⁷ DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S. 1975: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Vlaams-Brabant, Halle-Vilvoorde*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* 2n, Gent.

⁸⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 147.

⁸⁹ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1975: Ten geleide, in: DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Vlaams-Brabant, Halle-Vilvoorde*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* 2n, Gent, VI.

⁹⁰ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 148.

⁹¹ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1975: Ten geleide, in: DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Vlaams-Brabant, Halle-Vilvoorde*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* 2n, Gent, VI.

⁹² S.N. 1975: Verantwoording, in: DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Vlaams-Brabant, Halle-Vilvoorde*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* 2n, Gent, VII-X.

⁹³ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2003: Inventarisatie van het bouwkundig erfgoed: een eindeloos verhaal, *Monumenten en Landschappen* 22/1, Brussel, 43, <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

⁹⁴ Deze inleiding is integraal overgenomen op de inventariswebsite: DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S. 1975: *Arrondissement Halle-Vilvoorde* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16210> (geraadpleegd op 12 juli 2021).

werd na een korte landschapstypering en historische achtergrond, een typering gemaakt van eerst de religieuze en dan de burgerlijke architectuur. Bij de religieuze architectuur ligt de focus vooral op de kerken, en dan vooral die van voor de 19de eeuw. Op het gebied van de burgerlijke bouwkunst, besluit het inventaristeam dat “het arrondissement niet zozeer rijk (is) aan openbare gebouwen, dan wel aan interessante voorbeelden uit de militaire, heerlijke en landelijke architectuur.”⁹⁵ Het valt op dat men bij de privéarchitectuur vooral oog heeft voor de landelijke woningen, hoeves en pastorieën, en de stedelijke burger- en herenhuizen grotendeels links laat liggen, zeker die uit de 19de en 20ste eeuw. Interieurs van privégebouwen werden nog steeds niet bezocht, zodat vaste interieurelementen zoals trappen en plafonds, niet werden vermeld.

De auteurs verontschuldigen zich in hun verantwoording voor de onevenwichtigheid wat betreft de verbrede opnamennorm.⁹⁶ De ongeveer honderd gemeenten in het arrondissement die in dit boekdeel werden beschreven, werkte men over een periode van vier jaar af, tussen 1971 en 1975. Gedurende die jaren wijzigden de criteria voor selectie van bouwkundig erfgoed drastisch, een verruiming die ze niet met terugwerkende kracht voor alle gemeenten bijgewerkt hebben gekregen. Het arrondissement werd grosso modo in tegenwijzerzin bezocht, startende in het oosten. Hoe meer naar het zuidwesten, hoe ruimer en “moderner” dus de selectie.

Net als in het tweetalige boekdeel van het arrondissement Nijvel, maakte men ook hier het onderscheid tussen enerzijds panden die louter hun plek in de inventaris verdienen en anderzijds erfgoed dat in aanmerking komt voor een bescherming als monument. De beschermingswaardige items werden met een stip aangeduid, als alternatief voor de asterisk bedoeld voor de reeds beschermde monumenten. Het aanduiden van items die voor bescherming vatbaar zouden zijn zette men verder tot in 1976, bij de publicaties voor de binnensteden van Antwerpen (3na) en Gent (4na). Nadien liet men dit achterwege, op vraag van de verantwoordelijke overheid.⁹⁷ Het kwam immers vaak voor dat men de voorziene doorvertaling van inventaris naar beschermingsdossiers niet waar kon maken.

Ondertussen, in de tweede helft van de jaren 1970, werkten teams kunsthistorici in de provincies Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen verder aan de inventarissen van de stad Antwerpen en Gent, en de arrondissementen Antwerpen, Aalst, Veurne en Hasselt. De volgorde pakte men pragmatisch aan: gezien vanuit de woonplaats van de onderzoekers, kwamen de meest dichtbij gelegen of best bereikbare gebieden eerst aan bod.⁹⁸

2.3.2 1976: een specifieke methodologie voor historische binnensteden

1976 was een belangrijk jaar voor de monumentenzorg. Het [Monumentendecreet van 3 maart 1976](#) definieerde de begrippen “monumenten” en “stads- en dorpsgezichten”. Ook werd een chronologische limiet voor monumenten achterwege gelaten: ook recentere gebouwen kwamen in aanmerking. Daarmee werden de verruimde criteria voor bouwkundig erfgoed decretaal verankerd. De in het decreet vermelde “artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische en andere sociaal-culturele waarden” legitimeerden de reeds ingezette typologische

---

⁹⁵ DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S. 1975: *Arrondissement Halle-Vilvoorde* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16210> (geraadpleegd op 12 juli 2021).

⁹⁶ S.N. 1975: Verantwoording, in: DE MAEGD C. & VAN AERSCHOT S., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Vlaams-Brabant, Halle-Vilvoorde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 2n, Gent, VIII.

⁹⁷ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 16.

⁹⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 156.

uitbreiding, afgestemd op de mede door het monumentenjaar (her)ontdekte bescheiden architectuur en het industrieel-archeologische erfgoed. De typologische en chronologische verbreding in het decreet en de versmelting met de beschermingen die daaruit moesten voortvloeien, hadden een onmiddellijke weerslag op de inventarissen die in datzelfde jaar verschenen.

Figuur 6 Auteurs Greet Plomteux en Rita Steyaert, minister Rika De Backer-Van Ocken en auteur Madeleine Manderyck tijdens de boekvoorstelling van het boekdeel 3na. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

In 1976 werden twee nieuwe boekdelen gepubliceerd: boekdeel 3na⁹⁹ bevat de inventaris van de historische binnenstad van Antwerpen en 4na¹⁰⁰ beschrijft de historische binnenstad van Gent. In 3na werd een specifieke aanpak voor het inventariseren van grote historische steden voorgesteld, afwijkend van de alfabetische aanpak van alle straten binnen een gemeente. De stad werd in aparte delen gesplitst, rekening houdend met de historisch-stedenbouwkundige groei.¹⁰¹ Elk stadsdeel kreeg zijn eigen boek, waarbij eerst de oudste in het stadsweefsel nog herkenbare kern aan de beurt was. Deze manier van werken zien we ook in boekdeel 4na, voor Gent. Ook Mechelen en Brugge zullen op

---

⁹⁹ GOOSSENS M. & PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L. 1976: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3na, Brussel - Gent.

¹⁰⁰ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. & DAMBRE-VAN TYGHEM F. 1976: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4na, Brussel - Gent.

¹⁰¹ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 165.

eenzelfde leest gestoeld worden. Essentieel is dat deze opdeling een gefaseerd onderzoek mogelijk maakte en daardoor de tussentijd tussen onderzoek en publicatie sterk reduceerde.¹⁰²

Ondanks de andere aanpak van de publicatie van de gegevens per stadsdeel, werd 3na met dezelfde drie doelstellingen als de vorige boekdelen opgemaakt, hoewel de focus op het voorbereiden van beschermingsdossiers steeds sterker werd. In het woord vooraf van 3na stelde minister Rika De Backer-Van Ocken het duidelijk: “Dit werk is dringend en noodzakelijk omdat het de wetenschappelijke grondslag vormt van het toekomstig monumentenbeleid.”¹⁰³ Verder schreef de minister dat door het nieuwe decreet “de actie tot inventarisering een wettelijke waarde krijgt. Het decreet voorziet immers, naast een aantal andere belangrijke vernieuwingen in de beschermingsprocedure, de bescherming van monumenten, die per gemeente op afzonderlijke lijsten worden gebracht. Bijgevolg kan de inventarisering onmiddellijk gekoppeld worden aan de wettelijke bescherming.”¹⁰⁴ Een aanpassing in de vormgeving van de boeken heeft met het decreet te maken, dat volgens de auteurs van de inventaris “eerder ensembles dan afzonderlijke gebouwen wil bepalen.”¹⁰⁵ Om ensembles duidelijker af te kunnen lezen in de inventaris, gooide men de volgorde om. Grote openbare gebouwen als kerken, kastelen, enz. kwamen vanaf dan niet meer meteen na de gemeente-inleiding, maar werden in de tekst op hun adres behandeld. Zo kunnen ze meteen gelezen worden in hun ruimtelijke context, tussen de gebouwen in diezelfde straat. Met die optiek werden vanaf dan ook eerst de onpare huisnummers beschreven, en daarna de pare: men hoopte zo een duidelijker beeld te kunnen geven van de straatwanden. Deze contextuele aanpak introduceerde daarenboven straatinleidingen, waarin de aparte gebouwen zowel ruimtelijk als historisch gesitueerd worden en er ook niet strikt architecturale componenten staan. Deze straatnota’s vulden de algemene inleiding vooraan het boek aan waarin de historiek, stedenbouw en architectuur van de stad is uitgewerkt. De inleiding vooraan in het boekdeel 3na geeft een beknopt overzicht van de stedenbouwkundige evolutie van de stad Antwerpen, en de belangrijkste bouwstijlen die in de stad vertegenwoordigd zijn.¹⁰⁶ De inleiding beperkt zich niet enkel tot de binnenstad, behandeld in dit boekdeel, maar geeft een kader voor de volledige stad. De tekst is geschreven op basis van de nodige literatuur en met medewerking van lokale experts op vlak van geschiedenis en architectuur.

Voor het eerst in 3na vinden we in het nawerk van het boek een fotoregister terug: per pagina tonen twintig afbeeldingen in postzegelformaat (contactafdrukken) de gevels van alle geïnventariseerde panden. In een tijd waar adressen door fusies enz. ingrijpend konden veranderen, was dat van niet te onderschatten belang voor een duidelijke identificatie. Het was toen een grote financiële investering om alle teams van fototoestellen te voorzien, en zoveel foto’s te laten ontwikkelen. Voor de vorige boekdelen, die Vlaams-Brabant omvatten, lag een financiële overweging aan de basis van het feit dat niet van elk inventarisitem een foto gemaakt en gepubliceerd werd.

---

¹⁰² VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 165.

¹⁰³ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1976: Woord Vooraf, in: GOOSSENS M.& PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3na, Brussel – Gent, V.

¹⁰⁴ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1976: Woord Vooraf, in: GOOSSENS M.& PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3na, Brussel – Gent, V.

¹⁰⁵ S.N. 1976: Verantwoording, in: GOOSSENS M.& PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3na, Brussel – Gent, VIII.

¹⁰⁶ Integraal overgenomen op de inventariswebsite: GOOSSENS M.& PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L. 1976: *Antwerpen - Historische binnenstad* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13654> (geraadpleegd op 12 juli 2021).

Een ander register dat van bij het begin wel voorkwam, maar nu opvallend langer is, is dat van architecten en restaurateurs die voor de binnenstad van Antwerpen vrij frequent voorkomen in de beschrijvingen. Voor de binnenstad van Antwerpen had men immers een uitzondering gemaakt op de methodologische afweging om archiefonderzoek te beperken. Door een gelijktijdig lopend project in het stadsarchief kon men vlot gebruik maken van de 19de-eeuwse bouwaanvragen. Dit materiaal leverde interessante basisgegevens op over een aantal 19de-eeuwse architecten die naam hebben gemaakt in Antwerpen. Ondanks de afleesbare, toenemende ambitie en expertise, de geslaagde doorvertaling naar een aantal stadsgezichten, en de accuratesse van de architecturale typering, was het inventaristeam zich zeer bewust van de hiaten en onvolkomenheden die inventaris 3na bevat. Ze besloten de verantwoording met een krachtige stelling: “Onvolkomenheid blijkt intrinsiek te zijn aan het opzet van een inventaris. Het lijkt echter verkieslijker deze bevattelijke overzichtsinventaris te publiceren dan de uitgave uit te stellen uit overwegingen van perfectionistische aard, die alle kracht verliezen in een tijd waarin de bedreiging van de vroegere architectuur steeds ernstiger wordt. Dit sluit vervolmaking niet uit.”¹⁰⁷

Boekdeel 4na, gewijd aan de Gentse binnenstad, verscheen heel kort na 3na. De vervlechting met de moderne visie op monumentenzorg in het gloednieuwe decreet is even sterk als bij 3na. Minister Rika De Backer-Van Ocken benadrukte dat in het woord vooraf: “De zorg voor het individuele monument heeft plaats gemaakt voor een geïntegreerde monumentenzorg. Men heeft leren inzien welke band er bestaat tussen de grote en de kleine architectuur, tussen het monument en het gehele straat- en stadsbeeld, tussen het bouwkundig erfgoed en het behoud van het sociale leefklimaat in de stad.”¹⁰⁸ De inhoudelijke en vormelijke innovaties in de inventarismethodologie waren dezelfde als in het Antwerpse boekdeel, maar men ging nog een paar stappen verder. Er werd bij de selectie en bij de beschrijvingen nog meer aandacht besteed aan straatbeelden en ensembles en aan industrieel erfgoed. Men wilde, zo lezen we in de verantwoording, naast de architecturaal-esthetische stijlaspecten, die doorslaggevend zijn voor opname in de inventaris, ook expliciet rekening houden met andere criteria zoals de documentaire waarde en de stedenbouwkundige structuur en context.¹⁰⁹ Dat gaf het inventaristeam de ruimte om meer aandacht te besteden aan 19de- en 20ste-eeuwse architectuur, omdat die in grote mate bepalend bleek te zijn voor hele stadswijken. Daarenboven werd in de inventaris van de binnenstad van Gent voor het eerst expliciet aandacht besteed aan industrieel erfgoed, wat al in de verantwoording vermeld wordt: “Wegens de groeiende belangstelling voor de negentiende-eeuwse architectuur kreeg ook de industriële archeologie een ruimere plaats toegewezen.” De medewerking van de eerste lichting experts in dit vakgebied, namelijk de “Werkgroep voor Industriële Archeologie” van de Gentse universiteit en Guido Deseyn, wordt gehonoreerd in het dankwoord.

Bij het onderzoek voor boekdeel 4na werd het veldwerk merkkelijk beter onderbouwd door bijkomend bibliografisch onderzoek en archiefwerk. Men raadpleegde bijvoorbeeld zoveel mogelijk beschikbare bronnen om de oudere kernen, kelders, achtergevels of interieurs achter op het eerste gezicht misschien vrij banale gevels in de binnenstad te kunnen traceren. De 18de-eeuwse bouwaanvragen in

---

¹⁰⁷ DE BARSEE L. 1976: Verantwoording, in: GOOSSENS M. & PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., STEYAERT R., ILLEGEMS P. & DE BARSÉE L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3na, Brussel – Gent, IX.

¹⁰⁸ DE BACKER-VAN OCKEN R. BOGAERT C. 1976: Woord vooraf, in: LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. & DAMBRE-VAN TYGHEM F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4na, Brussel – Gent, V.

¹⁰⁹ S.N. 1976: Verantwoording, in: LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. & DAMBRE-VAN TYGHEM F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4na, Brussel – Gent, VIII.

het stadsarchief werden systematisch bekeken en de informatie uit de 'Atlas Goetghebuer'¹¹⁰ integreerde men zo volledig mogelijk in de inventaris. Voor het eerst vonden ook privé-interieurs hun weg naar de inventaris. Het opzet van een snelinventaris hield een systematische screening van bewaarde interieurs tegen. Men wilde evenwel de in de literatuur vermelde, gaaf bewaarde 19de- en 20ste-eeuwse privé-interieurs in de inventaris registreren. Deze wetenschappelijke aanpak weerspiegelt zich in het dankwoord, achteraan de verantwoording. Meer dan in de vorige boeken was er medewerking van experts uit de academische en archivalische wereld. Deze eerste echte duik in de schat aan architectuurhistorische bronnen liet de auteurs ook met een gevoel van frustratie achter: "Met het oog op de spoedige bescherming van het bouwkundig patrimonium in het behandelde gebied, streefden wij op de eerste plaats naar een snelle samenstelling van deze overzichtsinventaris. Daardoor was het voor ons niet mogelijk alle bronnen te raadplegen en een zeer gedetailleerde historiek van de opgenomen architectuur te geven."¹¹¹ De input van de vrijwilligers van de werkgroepen die tijdens het Monumentenjaar 1975 actief meewerkten aan de snelinventaris, werd in de verantwoording eveneens expliciet vermeld. Deze werkgroepen stonden opnieuw garant voor het onder de aandacht brengen van de meer bescheiden erfgoedtypes.

In de inleiding van boekdeel 4na¹¹² merken we heel duidelijk het effect van deze inhoudelijke uitdieping. Anders dan bij boekdeel 3na (binnenstad Antwerpen) beschrijft deze inleiding niet de geschiedenis en architectuur van de gehele stad Gent, maar gaat ze expliciet in op "de evolutie van de architectuur in de kuip", de oudste kern van Gent, die in dit boekdeel wordt behandeld. In vergelijking met de inleidingen in boekdeel 2n en 3na gaat men hier veel dieper en gespecialiseerder in op de burgerlijke architectuur en op de 19de- en 20ste-eeuwse gebouwen. Verrassend is ook de ruime aandacht in de inleiding voor de industriële archeologie en op de bijhorende arbeidershuisvesting, die in meerdere alinea's werden toegelicht. Het verschil met de inleiding op, en met de samenstelling van de inventaris van de binnenstad van Antwerpen vloeide natuurlijk voort uit de eigenheid van de binnenstad van Gent. Toch is het ook een weerslag van het meer gespecialiseerde voorbereidende onderzoek dat men had gedaan, wat de blik bij het selecteren van het erfgoed merklijk had verruimd.

2.3.3 1978: boekdeel 5n, de toepassing van de nieuwe criteria op een volledig arrondissement

De inventaris bouwkundig erfgoed van het arrondissement Aalst verscheen in 1978 in boekdeel 5n in de reeks Bouwen door de eeuwen heen.¹¹³ Boekdeel 5n is het eerste deel in de reeks dat de nieuwe waarden en criteria uit het Monumentendecreet van 3 maart 1976 toepaste op grotere schaal, in een volledig arrondissement.

Voor de historische binnensteden van Antwerpen en Gent, die de jaren daarvoor verschenen, had men een specifieke aanpak voor inventarisatie en publicatie uitgewerkt. Voor het arrondissement Aalst, gekenmerkt door kleinere steden en gemeenten, greep men terug naar de werkwijze die men in de boekdelen van Vlaams-Brabant uitwerkte. Men stelde opnieuw het arrondissement als afgebakend

---

¹¹⁰ In het Gentse stadsarchief wordt de grootste prentencollectie van Gent onder de naam 'Atlas Goetghebuer' bewaard.

¹¹¹ S.N. 1976: Verantwoording, in: LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. & DAMBRE-VAN TYGHEM F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4na, Brussel – Gent, X.

¹¹² De inleiding is integraal te consulteren op de inventariswebsite: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. & DAMBRE-VAN TYGHEM F. 1976: *Gent - middeleeuwse stadskern* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹¹³ D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A. 1978: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n1 (A-G), Brussel - Gent.

studiegebied voor onderzoek en uitgave van de inventaris en liet ook het opzet en de uitgave van de inventaris zoveel mogelijk onveranderd. De drievoudige doelstelling van Bouwen door de eeuwen heen bleef overeind, en wordt expliciet in de verantwoording uiteengezet: “Vooreerst wil hij een beschermingsinstrument zijn als uitgangspunt voor de op te stellen lijsten van te beschermen monumenten, dorps- en stadsgezichten. Vervolgens wil hij een gids zijn voor de architectuur in de streek. Ten slotte wil hij, door een eerste, uiteraard verbeterbaar overzicht te geven van het bouwkundig erfgoed, een basis vormen voor de nog steeds onontbeerlijke wetenschappelijke uitdieping.”¹¹⁴ Ook voor de werkwijze greep men terug naar de standaard methodologie, met veldwerk als basis en enkel een vluchtig bibliografisch onderzoek om de beschrijvingen van de belangrijkste gebouwen met hun context, vroegere functie en evolutie te kunnen verrijken. Men herhaalde voor dit boekdeel dat het een snelinventarisatie betrof, waardoor men raadpleging van onuitgegeven archiefstukken niet wenselijk achtte, om een hoog werktempo aan te kunnen houden. Hier week men dus af van de verdiepende, met archiefwerk aangevulde werking die men na had gestreefd bij het inventariseren van de binnensteden van Antwerpen en Gent. Dit had natuurlijk ook te maken met het verschil in toegankelijkheid van de archieven. De stadsarchieven van Gent en Antwerpen waren veel beter ontsloten dan die van Aalst, en dus sneller en beter te consulteren.

De verruimde chronologische en typologische criteria waarmee de onderzoekers sinds het Monumentendecreet van 1976 erfgoed bekeken en selecteerden werd wel duidelijk toegepast en afgestemd op de vertaling van de inventaris in nieuwe beschermingen van monumenten en stads- en dorpsgezichten voor dit arrondissement. Daarmee is 5n het eerste deel in de reeks dat de nieuwe normen voor opname van bouwkundig erfgoed in de inventaris toepaste op grotere schaal, in een volledig arrondissement. Het toepassingsgebied was vele malen groter dan bij 3na en 4na, die enkel een historische binnenstad omschreven. Daarenboven zijn er meer verschillende erfgoedtypes aanwezig, en is het erfgoed in het arrondissement globaal gezien minder oud dan in de binnensteden van Antwerpen en Gent.

Voor de typologische verruiming was van groot belang voor de inventaris van het arrondissement Aalst, en dat op verschillende vlakken. De mogelijkheid die er sinds het decreet van 1976 bestond om stads- en dorpsgezichten te beschermen, zorgde ten eerste voor een grote aandacht voor de bescheiden basisbebouwing met erfgoedwaarde in steden en dorpen. Minister Rika De Backer-Van Ocken haalde dit meteen aan in haar woord vooraf bij dit boekdeel: “Een ruime variëteit binnen een zekere, sobere homogeniteit is geleidelijk duidelijk geworden tijdens de inventarisatie: geen massa’s grote monumenten maar een aanzienlijk aantal degelijke doorsnee-gebouwen die dan weer typerend en essentieel zijn voor de basisbebouwing van onze dorpen en steden. Deze architectura minor is de laatste jaren opgenomen in de verruimde conceptie van monumentenzorg en stads- en dorpsherwaardering.”¹¹⁵ Merk op dat hier voor het eerst de term “architectura minor” verschijnt, woorden die in de verdere geschiedenis van de monumentenzorg niet meer zullen verdwijnen. Daarbij ging men bescheiden bouwtypes niet enkel in de bebouwde centra inventariseren, maar ook in het zeer grote gebied met landelijke architectuur binnen dit arrondissement. De steekkaarten met lokaal erfgoed die de vrijwilligers van het project M 75 tijdens het monumentenjaar 1975 verzamelden, waren een hulp voor het capteren van dit erfgoed.

---

¹¹⁴ S.N. 1978: Verantwoording, in: D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n1 (A-G), Brussel – Gent, VII.

¹¹⁵ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1978: Woord Vooraf, in: D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n1 (A-G), Brussel – Gent, V.

Een tweede typologische verruiming betreft het industrieel-archeologisch erfgoed, dat zeker voor de inventaris van de stad Aalst bepalend is. De onderzoekers behandelden het nieuwe onderwerp met schroom. In de inleiding van het boekdeel, gewijd aan de typering van het arrondissement, onderstreept men dat de nieuwe inventaris geen correct overzicht kan geven van het aanwezige industrieel-archeologische erfgoed wegens “een schrijnend gebrek aan studies en beschikbare achtergrondgegevens betreffende de industriële periode”.¹¹⁶ Men gaf aan dat het ontbreken van tijd voor archiefonderzoek hier een wezenlijk pijnpunt is: “Een aantal case-studies, aangevuld met toegepast historisch onderzoek (bijvoorbeeld aan de hand van de bewaarde provinciale de commodo et in commodo-aanvragen uit de 19de eeuw, het kadaster, en sociaaleconomische documenten) zou de nodige aanvullingen kunnen leveren bij de thans beschikbare data.”¹¹⁷ Net als bij de binnenstad van Gent, bekeek men binnen het industriële thema ook de aanwezige arbeidershuisvesting. Deze categorie is nog meer dan bij boekdeel 4na in de selectie aanwezig: “De proletariaatshuisvesting, uit alle perioden, en gaande van “beluiken” (of: ingangen, poortjes, fortjes,...) tot de sociale en pseudosociale woonwijken uit de eerste helft van de 20ste eeuw, is kwantitatief zo sterk vertegenwoordigd, dat het een belangrijke kwalitatieve component wordt in het bebouwde patrimonium.”¹¹⁸

Hoewel de typologische verruiming in het decreet van 1976 toeliet dat in deze inventaris “naast uitzonderlijke religieuze, burgerlijke, stedelijke, industriële en landelijke gebouwen ook een ruim aantal doorsnee-gebouwen werden opgenomen”¹¹⁹, merken we dat men bijzonder streng selecteerde bij architectuur uit de 19de en vooral de 20ste eeuw. Nochtans lezen we in diezelfde verantwoording dat de chronologische limiet voor opname in de inventaris op 1940 was gelegd, en dat ook optekening van recentere gebouwen mogelijk is, mits het “kwaliteitsvolle en representatieve gebouwen” betreft. Uit de beschrijving van de stedelijke, burgerlijke architectuur in de inleiding van boekdeel 5n lezen we de subjectieve, eerder negatieve beoordeling van deze architectuur tussen de lijnen door, en soms zelfs bijna letterlijk: “In de bebouwing en verbouwingen van de tweede helft van de 19de eeuw manifesteert zich naast een eenvoudig verwaterd neoclassicisme ook een eerder provinciale interpretatie van andere neostijlen en een eclecticisme dat teruggrijpt naar alle mogelijke bouwstijlen uit het verleden.”¹²⁰ Deze eerder negatieve evaluatie van een groot deel van de 19de- en 20ste-eeuwse architectuur heeft zeker wat betreft de stedelijke, burgerlijke architectuur voor een aantal opmerkelijke hiaten gezorgd in de inventaris bouwkundig erfgoed van het arrondissement. Neogotische en art-deco-architectuur bijvoorbeeld zijn in de inventaris van de stad Aalst sterk ondervertegenwoordigd. Ook de typische ensembles van burger- en herenhuizen in de stationswijken van verschillende gemeenten, hoewel als belangrijk aangehaald in de inleiding, zijn niet systematisch geselecteerd in de inventaris bouwkundig erfgoed in dit arrondissement.

Door de verruimde typologische en chronologische opnamenorm bood één boekdeel niet meer genoeg plaats voor een volledig arrondissement. Dat leidde vanaf het vijfde boekdeel tot opgesplitste delen. Boekdelen 5n1 en 5n2, tegelijkertijd als één geheel gepubliceerd in 1978, bevatten alle

---

¹¹⁶ EEMAN M. & LINTERS A. 1978: *Arrondissement Aalst* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16241> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹¹⁷ EEMAN M. & LINTERS A. 1978: *Arrondissement Aalst* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16241> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹¹⁸ EEMAN M. & LINTERS A. 1978: *Arrondissement Aalst* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16241> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹¹⁹ S.N. 1978: Verantwoording, in: D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n1 (A-G), Brussel – Gent, VII.

¹²⁰ EEMAN M. & LINTERS A. 1978: *Arrondissement Aalst* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16241> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

gemeenten van het arrondissement Aalst. De gemeenten werden in alfabetische volgorde gezet. In het eerste deel vind je het voorwerk, gevolgd door de inventarissen van de gemeenten van A tot G. In 5n2¹²¹ staan de inventarissen van de gemeenten van H tot Z, zonder voorafgaande inleidingen. Na de fusies van de gemeenten in 1977 is bovendien de alfabetische volgorde veranderd.¹²² Men sorteerde vanaf dan op naam van de fusiegemeente, waarna de alfabetisch geordende deelgemeenten volgen. Gehuchten werden, met de nodige verwijzingen, nog apart behandeld voor zover ze nog duidelijke entiteiten vormen. In het voorwerk kwam een alfabetische lijst van de fusiegemeenten met hun deelgemeenten, telkens gevolgd door de aanduiding van de beginpagina in het boek. Een aanvullende lijst brengt een volledige opsomming in alfabetische volgorde van zowel de fusie- als deelgemeenten en dit telkens met een gelijksoortige verwijzing.

Net zoals in de boekdelen die men al maakte voor Gent en Antwerpen, werkte men voor het arrondissement Aalst vrij systematisch beschrijvingen uit van de straatbeelden. Overeenkomstig de aandacht die het monumentendecreet besteedde aan ensembles en gehelen, wilden die straatinleidingen de architectuur in haar ruimtelijke context plaatsen. De belangrijkste vernieuwing die men bij boekdeel 5n introduceerde, is de algemene inleiding op de inventaris van het arrondissement. Op basis van de resultaten van de inventaris bouwkundig erfgoed, schreven de onderzoekers een vrij diepgaande, inhoudelijke analyse van het aanwezige bouwkundige erfgoed in het arrondissement, voorafgegaan door een algemene, administratieve situering, een landschapstypering, een economische schets en een historische achtergrond. In aparte hoofdstukken behandelde men de religieuze architectuur en de burgerlijke architectuur in de streek, en haalde men daarbij telkens de belangrijkste voorbeelden aan. Deze inleiding vormt samen met het woord vooraf van de bevoegde minister, en de verantwoording, een uitstekende omschrijving van de toegepaste methodologie en van de gehanteerde selectiecriteria. Dergelijke inleidingen, die het volledige boekdeel omvatten, vormden vanaf dan een standaardonderdeel van de publicaties.

2.3.4 1979: methodologie voor historische steden bestendig in 3nb en 4nb

In 1979 verschenen voor de steden Antwerpen en Gent de twee vervolginventarissen in boekdelen 3nb¹²³ en 4nb¹²⁴. Beide boeken behandelen het 16de-eeuwse gedeelte van de stad. Deze inventarissen getuigen van een continuïteit in de aanpak die men voor de 3na- en 4na-delen uitwerkte, gericht op de inventarisatie van historische stadscentra.

Hoewel de algemene inventarisatiemethodologie archiefwerk bij voorbaat uitsloot, consulteerden de teams “omwille van het historisch belang van de stad” opnieuw systematisch de bouwaanvragen tot 1870 (Antwerpen) of 1867 (Gent) en raadpleegden ze een uitgebreide literatuurlijst.¹²⁵ Veldwerk vanop de openbare weg was nog steeds het uitgangspunt van de methodologie, waar men ook in

¹²¹ D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A. 1978: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n2 (H-Z), Brussel - Gent.

¹²² VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting*, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 11.

¹²³ DE MUNCK-MANDERYCK M., DECONINCK-STEYAERT R. & PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A. 1979: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nb, Brussel - Gent.

¹²⁴ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A. 1979: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nb N-O en Z-W, Brussel - Gent.

¹²⁵ DE MUNCK-MANDERYCK M. met medewerking van LINTERS A. 1979: *Verantwoording*, in: DE MUNCK-MANDERYCK M., DECONINCK-STEYAERT R. & PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nb, Brussel – Gent, VIII.

historische centra niet vanaf week. Daaruit volgde onvermijdelijk dat “op enkele uitzonderingen na geen interieurs van privégebouwen [werden] bezocht.” Het is opvallend dat men in de Gentse inventaris van dit principe afweek voor een erfgoedtype waaraan men in deze stad bijzonder veel aandacht had, namelijk de industriële archeologie.¹²⁶ In de verantwoording bij het begin van boekdeel 4nb haalde men “de mogelijkheid tot onderzoek van ruimteverdelingen en constructiemethoden in het interieur” zelfs expliciet aan als één van de selectiecriteria. Dit is immers, zo schreef men, “essentieel vanuit het oogpunt van de industriële archeologie”. Voor andere types van privégebouwen, en zeker voor woonhuizen, ontbreekt zo goed als overal informatie over een mogelijk interieur met erfgoedwaarde, behalve als men dat terug vond in beschikbare literatuur. Ook inherent aan het veldwerk vanop de openbare weg, is het feit dat de gebouwen die in binnenblokken staan, niet te traceren zijn, waardoor men in de verantwoording verwittigde dat men wellicht talloze bedrijfsgebouwen over het hoofd had gezien. Men kampte met dezelfde onbereikbaarheid voor registratie en onderzoek bij historische kelders en achtergevels in Antwerpen, die daarom niet systematisch gescreend en geselecteerd konden worden.

De inventaristeamen wilden door het meenemen van “criteria als documentaire waarde en stedenbouwkundige structuur en context” voldoende representatieve, eerder bescheiden architectuur meenemen, omdat die “immers bepalend (is) voor gehele wijken of representatief voor het globale stadskarakter.”¹²⁷ Die eerder representatieve architectuur blijkt vooral aanwezig in die wijken en straten waar een eind-19de- of 20ste-eeuwse basisbebouwing aanwezig was. Zowel in Antwerpen als in Gent besteedden de inventaristeamen opvallend ruime aandacht aan 19de- en 20ste-eeuwse architectuur, veel meer dan in de boekdelen die vooraf gingen. Om twee praktische redenen werd deze architectuur in de inventarissen minder diepgaand behandeld, hoewel men er inhoudelijk absoluut de hoge erfgoedwaarde binnen het stadsweefsel van onderschreef. Vooreerst raadpleegde men de bouwaanvragen na 1870/1867 “slechts sporadisch of eerder toevallig”.¹²⁸ Dit pakket dossiers achtte men immers te omvangrijk om binnen het bestek van een snelinventaris te kunnen onderzoeken. Hierdoor kon men aan de recentere inventarispanden dus geen specifieke datering of toewijzing aan een ontwerper geven. Bovendien behandelde men deze huizenrijen, vaak bestaande uit burgerhuizen met een gelijkaardig gabarit en vergelijkbare gevelafwerking, in straatnota’s, en koos men er voor om deze woningen niet met een aparte tekst, als een apart item, te beschrijven. Men wees er in de verantwoordingen van beide boeken op dat men in wijken met een homogene bebouwing zelfs een aantal straten niet afzonderlijk repertorieerde, maar in een globaal wijkbeeld. In praktijk komt het erop neer dat enkel die panden die afweken van de homogene, doorgaans neoclassicistische gevelarchitectuur, een eigen beschrijving kregen. Zo zien we zowel in Gent als in Antwerpen dat rijk uitgewerkte gevels in meer decoratieve stijlen zoals neo-Vlaamserenaissance-stijl, eclecticisme of art nouveau zo’n “voorkeursbehandeling” kregen, en na de algemene beschrijving van het straatbeeld toch apart werden beschreven. De art nouveau is daarbij in vergelijking met andere stijlen goed vertegenwoordigd: men kon voor beide steden rekenen op het grondige onderzoek, ook van de archiefstukken, die twee thesisstudenten op dat moment uitvoerden.¹²⁹ De inventaristeamen

---

¹²⁶ De samenwerking met Adriaan Linters, expert industriële archeologie, was hierin belangrijk.

¹²⁷ DE MUNCK-MANDERYCK M. met medewerking van LINTERS A. 1979: Verantwoording, in: DE MUNCK-MANDERYCK M., DECONINCK-STEYAERT R. & PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nb, Brussel – Gent, VIII.

¹²⁸ S.N. 1979: Verantwoording, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nb Z-W, Brussel – Gent, VIII.

¹²⁹ VANHOVE B. 1978: *De art nouveau architectuur in het Antwerpse: een doorsnede*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling kunstgeschiedenis en oudheidkunde Universiteit Gent.

VAN DAMME L. 1978: *Woonhuizen in de Nieuwe Stijl te Gent*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling kunstgeschiedenis en oudheidkunde Universiteit Gent.

maakten dankbaar gebruik van deze onuitgegeven studies, die in de verantwoordingen worden gehonoreerd.

Deze synthetiserende manier van werken voor 19de- en 20ste-eeuwse basisarchitectuur is inhoudelijk, vanuit een historisch-stedenbouwkundige benadering van de stedelijke architectuur, zeker te verdedigen. De inventaristeams zochten een manier om de grote aantallen te inventariseren erfgoed te verwerken in de inventaris. Dit moesten ze doen op een relatief hoog tempo en binnen de grenzen die de uitgevers aan de volumes van de boekdelen stelden. Deze heterogene manier van beschrijven van geselecteerde inventarispannen, zal later echter voor problemen zorgen. De online inventarisdatabanken, die vanaf midden jaren 1990 werden ontwikkeld, deelden de teksten van de inventarissen op in enerzijds de straat- en gemeente-inleidingen en anderzijds de beschrijvingen van de “items” of erfgoedobjecten. Dat werkte gaandeweg een ongelijke waardering in de hand. Hoewel het opzet van de auteurs anders was, lijkt door de databankstructuur een apart beschreven pand hoger gewaardeerd dan een pand dat in de beschrijving van een straat- of wijknota is verwerkt. Een afzonderlijk beschreven pand kreeg immers een eigen erfgoedobject (fiche) met afbakening op de kaart, en is daarmee individueel te lokaliseren. Gebouwen die binnen een straatinleiding beschreven staan, zijn in de databank meer “verstopt”. Toen men in 2009 besliste om enkel de apart beschreven erfgoedobjecten in het vaststellingsbesluit op te nemen, werd dit vaak onbedoelde verschil in waardering ook formeel en juridisch bevestigd.

De twee publicaties van 1979 introduceerden twee vormelijke vernieuwingen. In Gent, waar men net als in boekdeel 4na onder meer veel aandacht schonk aan de onroerende getuigen van het rijke industriële verleden, leverde de inventarisatie van het tweede stadsdeel zoveel informatie op, dat het niet in één boekdeel kon behandeld worden. Men koos voor een opdeling in twee geografische delen. “Elk deel behandelt een strook van aaneengesloten wijken rondom enerzijds de noordoostelijke, en anderzijds de zuidwestijle begrenzing van de Kuip van Gent. Achteraan in ieder deel komt de volledige alfabetische lijst van straten voor met verwijzing naar het boekdeel waarin zij opgenomen zijn.”¹³⁰ Deze opsplitsing van stedelijke gehelen in verschillende boekdelen is een principe dat men in de rest van de reeks zal aanhouden. Ook de Engelstalige samenvatting van het woord vooraf en de algemene inleiding was vanaf 1979 standaard. In een periode van nieuw internationaal onderzoek en overleg, kwam deze tegemoet aan de buitenlandse belangstelling voor deze vorm van inventaris in maatwerk die het midden begint te houden tussen de “snelle, voorlopige” en de “wetenschappelijke” inventaris.¹³¹

---

¹³⁰ S.N. 1979: Verantwoording, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nb Z-W, Brussel – Gent, XI.

¹³¹ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 12-13.

2.3.5 1981-1982: nieuwe erfgoedtypes in de arrondissementen Hasselt, Sint-Niklaas en Veurne

In de tweede helft van de jaren 1970 gebeurde heel veel veldwerk. Een deel daarvan resulteerde pas in de jaren 1980 in een publicatie. Het onderzoek in de arrondissementen Hasselt, Sint-Niklaas en Veurne verscheen in 1981-1982 in *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, onder de nummers 6n¹³², 7n¹³³ en 8n¹³⁴. Op het moment dat boekdeel 6n verscheen, waren er zowat 16.000 inventarisfiches gepubliceerd en zaten er nog eens nagenoeg 10.000 in de pijplijn, wat een regelmatig publicatieritme in het vooruitzicht kon stellen.¹³⁵

De inventaristeam paste voor de arrondissementen Hasselt, Sint-Niklaas en Veurne de methodologie toe die men had ontwikkeld voor het arrondissement Aalst. De drievoudige doelstelling van de inventaris, de werkwijze, de typologische en chronologische normen voor opname bleven gelijk, en lagen in de lijn van de verruimde visie op erfgoed uit het Monumentendecreet van 1976. Overeenkomstig de ruimere kijk op bouwkundig erfgoed, legden de onderzoekers in de inleiding van elk boekdeel de nadruk op de nieuwe erfgoedtypes die ze gaandeweg ontdekten en wilden waarderen. We citeren minister K. Poma: “Elk van de geïnventariseerde gebieden heeft hierbij zijn eigen karakteristieken en accenten, wat routinewerk uitsluit en geleidelijk de enorme en miskende rijkdom van ons land onthult.”¹³⁶ Er kwamen in de inventaris van het arrondissement Hasselt bijvoorbeeld voor het eerst in de reeks mergelsteen, Maaslandse stijl en steenkoolmijnsites als belangrijke erfgoedelementen aan bod. Omwille van de onvermoede kwantiteit aan bouwkundig erfgoed in de streek moest dit boek trouwens in twee boekdelen worden uitgegeven. De onderzoekers behandelden de nieuwe onderwerpen met schroom en bescheidenheid, en hoedden zich voor wetenschappelijke fouten: “Een diepgaand onderzoek (...) werd tot nog toe niet doorgevoerd. De hier verzamelde gegevens dienen dus als een voorlopige conclusie gezien te worden.”¹³⁷ Opvallende afwezigheid in de inventaris van het arrondissement Hasselt is de burgerlijke architectuur uit de 20ste eeuw; daarvan zijn slechts enkele voorbeelden in de selectie opgenomen. Wellicht valt dit te verklaren door de grote aandacht voor de streekeigen materialen, technieken en erfgoedtypes, waardoor de 20ste-eeuwse architectuur, die een ruimer geografisch evaluatiekader vraagt, naar de achtergrond verschoof.

Dat is in tegenstelling tot de inventaris van het arrondissement Sint-Niklaas, die eveneens in 1981, en eveneens in twee boekdelen verscheen (7n1 en 7n2), en waar 20ste-eeuwse architectuur op de voorgrond trad. Al in het woord vooraf stelde minister Rika De Backer-Van Ocken dat “de architectuur van deze recente periode, zoals Art Deco en Nieuwe Zakelijkheid, meer dan vluchtige aandacht

---

¹³² SCHLUSMANS F. met medewerking van GYSELINCK J., LINTERS A., WISSELS R., BUYLE M. & DE GRAEVE M.-C. 1981: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6n1 (A-Ha) en (He-Z), Brussel - Gent.

¹³³ DEMEY A. 1981: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel - Gent.

DEMEY A. 1981: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n2 (S-T), Brussel - Gent.

¹³⁴ DELEPIERE A.-M. & LION M. met medewerking van HUYS M. 1982: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Veurne*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 8n, Brussel - Gent.

¹³⁵ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1971: Woord Vooraf, in: SCHLUSMANS F. met medewerking van GYSELINCK J., LINTERS A., WISSELS R., BUYLE M. & DE GRAEVE M.-C., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6n1 (A-Ha), Brussel - Gent, V.

¹³⁶ POMA K. 1982: Woord Vooraf, in: DELEPIERE A.-M. & LION M. met medewerking van HUYS M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Veurne*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 8n, Brussel - Gent, V.

¹³⁷ S.N. 1982: Verantwoording, in: DELEPIERE A.-M. & LION M. met medewerking van HUYS M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Veurne*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 8n, Brussel - Gent, X.

verdient.”¹³⁸ Men zoomde in op alle bouwtypes en stijlen, en nam ook het bescheiden patrimonium mee dat het Land van Waas typeert. De getuigen van de vrij recente textielsector en de steenbakkerijen en de bijhorende lintvormige uitbouw van de woonkernen met arbeidshuisvesting kregen een plaats in de inventaris. Ook in dit boekdeel gingen de onderzoekers omzichtig om met nieuw aangesneden stijlperiodes en erfgoedtypes. Ze consulteerden waar dat kon de 19de- en 20ste-eeuwse bouwdossiers, waardoor men bijvoorbeeld in Sint-Niklaas de basis legde voor het architectuurhistorisch onderzoek van de rijke interbellumarchitectuur. Voor het industrieel-archeologisch patrimonium was hun werkwijze anders. Ze steunden daar op eerder heemkundige bronnen zoals artikels over industrieel erfgoed in het Land van Waas en postkaarten, maar gebruikten toen al vrij ongekeerde archivalische bronnen zoals adressenboeken, dossiers over hinderlijke inrichtingen, archiefstukken uit bedrijfsarchieven en mondelinge bronnen van direct betrokkenen. We kunnen gerust spreken van pionierswerk.

In het arrondissement Veurne, te vinden in boekdeel 8n uit 1982, doken nog andere nieuwe aspecten op, namelijk toeristische gebouwen en recente vormen van militaire architectuur uit de Tweede Wereldoorlog. “Immers”, zo stelt het woord vooraf, “wanneer gepeild wordt naar de globaliteit van het cultuurbezit, waarvan de architectuur de meest nadrukkelijke exponent is, kunnen incidenten als oorlog en exploderend toerisme bepalende factoren worden voor de gebouwde omgeving.”¹³⁹

Ook de publicatievorm van deze drie boekdelen is zoveel mogelijk uniform met de eerdere boekdelen uit de reeks. Minister Rika De Backer-Van Ocken sprak daar met trots over in het woord vooraf van 6n (Hasselt): “Hierbij meen ik terloops te mogen vermelden dat deze in de zestiger jaren ontworpen voorstellingsvorm met een paar latere toevoegingen als het documentair belangrijke fotoregister, nog volledig tegemoet komt aan de bezorgde wensen geuit op de Eerste Europese Bijeenkomst van de inventarisatie-verantwoordelijken te Bisschenberg-Straatsburg, einde oktober 1980.”¹⁴⁰

Uit het woord vooraf en de verantwoordingen van deze boeken lezen we een nieuwe evolutie in de monumentenzorg af. Men onderschreef in de verantwoording van de inventaris van het arrondissement Sint-Niklaas (7n) voor het eerst expliciet de sensibiliserende functie van het inventarisproject. “De opname en bespreking van deze panden in onderhavige inventarissen moge op zichzelf reeds een dringende aansporing zijn voor de betrokkenen – hun eigendom te verzorgen en aldus een belangrijke bijdrage te leveren tot de veraangenaming van ons leefmilieu, zonder dat steeds als laatste weermiddel op doortastende wijze moet gegrepen worden naar een beschermingsbesluit.”¹⁴¹ In haar woord vooraf in boekdeel 6n (Hasselt) haalde minister Rika De Backer-Van Ocken al in die zin de illustraties aan in de boekdelen, die makkelijker dan de beschrijvingen begrepen worden door een ruim publiek. “Gebouwen werden niet opgericht met woorden doch met voornaamlijk (sic) visuele, constructieve elementen die materiële functies en diepere noden en betekenissen degelijk vorm geven. Het is daarom evident dat we best meer en meer onze inventarissen

---

¹³⁸ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1981: Woord Vooraf, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, V.

¹³⁹ POMA K. 1982: Woord Vooraf, in: DELEPIERE A.-M. & LION M. met medewerking van HUYS M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Veurne*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 8n, Brussel – Gent, V.

¹⁴⁰ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1971: Woord Vooraf, in: SCHLUSMANS F. met medewerking van GYSELINCK J., LINTERS A., WISSELS R., BUYLE M. & DE GRAEVE M.-C., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6n1 (A-Ha), Brussel – Gent, V.

¹⁴¹ DEMEY A. 1981: Verantwoording, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, VII.

BOUWEN DOOR DE EEUWEN HEEN IN VLAANDEREN – KANTONS RIEMST EN TONGEREN – DEEL 14N1

Op 8 november 1990 stelde Gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening en Huisvesting, de heer L. Waltniel het 28ste boekdeel in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* voor aan pers en publiek. Dit inventarisde, samengesteld door Frieda Schlusmans (Bestuur voor Monumenten en Landschappen), behandelt de kieskantons Riemst en Tongeren, de uiterste Z.W.-hoek van het arrondissement Tongeren en de provincie Limburg, grenzend aan Luik en Nederlands Limburg (Maastricht).

De bodemgesteldheid van dit gebied, dat tot het vruchtbare Haspengouw behoort, heeft in belangrijke mate het uitzicht en de ontwikkeling ervan bepaald, en was verantwoordelijk voor de vroege uitbouw door neolithische, Romeinse en later Germaanse kolonisten. Eén van de belangrijkste componenten van de architectuur is dan ook ongetwijfeld de hoevebouw, gekenmerkt door de ruime vierkant-hoeven, in geconcentreerde bebouwing rondom dorpskernen en langsheen steenwegen en dorpsstraten. Kenmerkend voor de landelijke architectuur zijn eveneens de dorpskerken, die door de vroege christianisatie meestal een romaans gebouw als voorganger hebben, waarvan min of meer belangrijke resten in het huidige gebouw bewaard bleven, of die in de loop der 19de eeuw vervangen werden door neoclassicistische, neoromaanse of neogotische gebouwen. Een andere belangrijke component van de architectuur, verwijzend naar de historische ontwikkeling na de Germaanse invallen, zijn de talrijke kastelen, die zich voornamelijk rondom Tongeren groepeeren en waarvan de bouwgeschiedenis, meestal beginnend in de romaanse periode, aan de verschillende samenstellende elementen af te lezen is.

De enige stedelijke kern in het gebied Tongeren, reeds stad in de Romeinse periode, waarvan de indrukwekkende resten van de Romeinse omwalling getuigen, en waarvan de bodem nog voortdurende nieuwe elementen van deze eerste bloei prijsgeeft.

De stad verliest na de invallen der barbaren haar bisschopszetel en degradeert tot een klein marktcentrum voor de omliggende domeinen. De middeleeuwse stad groeit rondom de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en het bijhorende monasterium, en deelt in het wel en wee van het prinsbisdom Luik, waarvan ze deel uitmaakt. Deze verbondenheid met Luik verklaart in hoge mate het uitzicht en de bebouwing van de stad, zowel in stijl als in karakter. Het silhouet van de stad wordt bepaald door de imposante volumes van de gotische Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, reeds van ver een baken in het glooiende open landschap eromheen.

Naast de voorstelling van de publicatie, opende de Gemeenschapsminister ook de begeleidende tentoonstelling. Een tentoonstelling – zonder grote uiteenzettingen of uitgesponnen teksten, wel met foto's, kaarten en algemene opnamen – bestemd voor een zo ruim mogelijk publiek.

Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen. Provincie Limburg – Arrondissement Tongeren – Kantons Riemst-Tongeren deel 14n1, 512 p., meer dan 1000 foto's, schetsen en plannen. Prijs: 1.895,-fr. Uitgave van Brepols (Turnhout) in samenwerking met Bestuur voor Monumenten en Landschappen.

Figuur 7 Aankondiging van persvoorstelling en tentoonstelling naar aanleiding van de publicatie van boekdeel 14n1. Uit: [Binnenkrant Monumenten en Landschappen 10/1](#). Copyright: agentschap Onroerend Erfgoed.

dienen te stofferen met alle mogelijke variaties van illustraties die onmiddellijk herkenbare maar ook nieuwe onvermoede en diepere accenten van onze bebouwde omgevingen kunnen belichten als aangename prikkeling voor het oog en stimulans voor een betere en kritische benadering van ons alledaagse leefmilieu, het meest openbare cultuurbezit dat we in feite bezitten.”¹⁴²

Vanuit de wens om met beelden te overtuigen, maakte men van 1979 tot 1994 voor alle publicaties begeleidende, rondreizende fototentoonstellingen. Daarmee wou men bijdragen tot de bewustwording en de sensibilisering van de verantwoordelijke overheden, de bewoners van het erfgoed, de bevolking en de bezoekers.¹⁴³ Deze tentoonstellingen werden meestal begeleid door een themanummer in de tijdschriftenreeks M&L of een brochure.¹⁴⁴ Een andere manier om bouwkundig erfgoed naar het brede publiek te brengen, was de toenadering tot het beleidsdomein toerisme die men in die periode zocht. In boekdeel 7n werd de concrete samenwerking met de Gewestelijke Vereniging tot bevordering van het Toerisme in het Land van Waas en met de VVV's in het woord vooraf vermeld.¹⁴⁵

In 1982 verschenen gelijktijdig ook de twee laatste boekdelen voor Gent, die de inventaris van de 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding (4nc)¹⁴⁶ en de deelgemeenten (4nd)¹⁴⁷ bevatten. Deze boeken vormden het sluitstuk van de inventaris van de Stad Gent: in een periode van zeven jaar had eenzelfde team vijf bundels tot stand gebracht, waarin men ongeveer 8000 gebouwen met erfgoedwaarde registreerde.¹⁴⁸ Gestart met veldwerk in 1978, werkte het inventaristeam het onderzoek en de teksten al af in 1981. De publicatie stelde men uit tot

¹⁴² DE BACKER-VAN OCKEN R. 1971: Woord Vooraf, in: SCHLUSMANS F. met medewerking van GYSELINCK J., LINTERS A., WISSELS R., BUYLE M. & DE GRAEVE M.-C., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6n1 (A-Ha), Brussel – Gent, V.

¹⁴³ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 13.

¹⁴⁴ Een voorbeeld is het “Voeren-nummer” uit 1992: VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S., SCHLUSMANS F. & BATS H. 1992: *Monumenten en Landschappen* 11/5, <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

¹⁴⁵ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1981: Woord Vooraf, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, VI.

¹⁴⁶ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1982: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nc, Brussel - Gent.

¹⁴⁷ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1982: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, Fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nd, Brussel - Gent.

¹⁴⁸ POMA K. 1982: Woord Vooraf, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, Fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nd, Brussel – Gent, V.

1982, omdat de nieuwe straatnamen en huisnummers na de fusies van Gent pas op 1 januari 1982 definitief doorgevoerd werden. De aanpak voor beide inventarissen was identiek, en een verderzetting van de methodologie voor historische steden die ze eerder al voor 4na en 4nb toepasten, en waar systematisch onderzoek naar historische bouwdoSSIERS bij hoorde. Voor de 19de- en 20ste-eeuwse wijken nam men alle doSSIERS tot 1913 door. Voor latere doSSIERS was een bijzondere toestemming nodig van de stadsarchivaris, waardoor voor de interbellumarchitectuur de dateringen en architecten minder volledig zijn.¹⁴⁹ Bij de deelgemeenten stootten de onderzoekers op nog grotere beperkingen. Bij navraag bleken de oude bouwaanvragen meestal niet bewaard of toegankelijk te zijn. Enkel voor de deelgemeente Mariakerke had men toegang tot de bouwaanvragen. Hoewel de 20ste-eeuwse, en ook naoorlogse architectuur alomtegenwoordig was, vinden we die slechts mondjesmaat terug in de selectie voor deze inventaris. De chronologische limiet voor opname in de inventarissen lag op circa 1940. Hoewel we in de verantwoording lezen dat dit de optekening van recentere kwaliteitsvolle en representatieve gebouwen geenszins uitsloot, stellen we een grote schroom vast om dit te doen. Dat is niet onlogisch, er is immers een zekere afstand nodig in de tijd om een realisatie te kunnen positioneren ten opzichte van de historische context en binnen het oeuvre van de architect.¹⁵⁰

In de verantwoordingen bij deze publicaties uit de eerste jaren van de jaren 1980, lezen we voor het eerst een duidelijke uiting van frustratie van de inventaristeams. Met nadruk haalden de auteurs aan dat ze een snelinventaris maken, en dat ze in functie van het tempo wetenschappelijke offers moesten brengen, waardoor bijvoorbeeld een exacte datering van vele panden niet mogelijk was. Ze citeerden uitdrukkelijk het vooropgestelde doel van de inventaris, namelijk het maken “van een basis voor elke wetenschappelijke studie”¹⁵¹, waardoor aanvullingen en uitdiepingen dus inherent zijn aan het opzet, en deel zijn van het concept. Het is duidelijk dat ze ook geconfronteerd werden met kritiek op de vooruitgang van het project. Ze motiveerden hun werkwijze met klem in de verantwoording van boekdeel 7n1: “Tot in den treure toe hebben wij moeten horen dat dit werk reeds decennia geleden had moeten gebeuren, verwijzend naar onze noorderburen die hiermee reeds sinds lang klaar zijn, althans in het stadium van de “Voorlopige lijst”. Toch menen wij nog niet te laat te zijn.”¹⁵²

2.4 1983-1989: VERBREDING EN VERDIEPING IN TIEN BOEKDELEN

In de jaren 1980 werkten de inventaristeams vanuit de provinciale buitendiensten. De eigenheid van het erfgoed in de aparte regio's verbreedde hun blik op erfgoed, zowel thematisch als chronologisch.

2.4.1 Verdieping van de methodologie en directere koppeling met het proces beschermen
De steeds bredere erfgoedblik maakte het onderzoek steeds gespecialiseerder. De onderzoekers combineerden hun inventarisopdracht met de vertaling naar beschermingsdoSSIERS, waardoor het beoogde inventaristempo vertraagde.

---

¹⁴⁹ S.N. 1982: Verantwoording, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4nc, Brussel – Gent, VIII.

¹⁵⁰ VERHELST J. 2019: *Herinventarisatie Gent 20ste-eeuwse architectuur* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1160> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹⁵¹ DEMEY A. 1981: Verantwoording, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, VII.

¹⁵² DEMEY A. 1981: Verantwoording, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, VII.

Met de Bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, die er kwam door de Tweede Staathervorming, werd “monumenten en landschappen” een bevoegdheid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. De Rijksdienst was dus niet langer een federale instelling die bevoegd was voor het Vlaamse grondgebied; ze werd nu een echte Vlaamse instelling. In 1983 werd het Bestuur voor Monumenten en Landschappen opgericht, georganiseerd met een hoofdbestuur en vijf provinciale buitendiensten. Het hoofdbestuur in Brussel evalueerde het beleid en zette het om in de praktijk. De buitendiensten, gevestigd in Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven en Sint-Truiden, waren verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid. De ambtenaren in de buitendiensten stelden beschermingsdossiers op, volgden het beheer op van het beschermd onroerend erfgoed, en waren verantwoordelijk voor de opmaak van de inventaris bouwkundig erfgoed. In elk van de vijf buitendiensten werkte een team van drie tot vier inventarismedewerkers. Een team in Brussel werkte verder aan de tweetalige Brusselse inventarisdelen.¹⁵³ Het Nederlandstalige en Franstalige team namen elk een deel van het werk voor hun rekening dat dan in de andere taal werd vertaald.¹⁵⁴

Al meer dan tien jaar zette men in op ‘Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen’, met de bedoeling binnen afzienbare tijd gebiedsdekkend te zijn voor Vlaanderen. Toen men in 1983 de rekening maakte, stelde men vast dat dit streven nog lang niet was gehaald: alleen in de provincie Vlaams-Brabant was de inventaris afgewerkt en gepubliceerd. In de provincie Antwerpen publiceerde men tot dan toe enkel de inventaris van de historische binnenstad van Antwerpen, in Oost-Vlaanderen kon men Gent en de arrondissementen Aalst en Sint-Niklaas afstrepen. In Limburg en West-Vlaanderen hadden de inventaristeams net in 1981-1982 elk de inventaris van één arrondissement uitgegeven.

In de publicatie ‘Vijftig jaar beschermen in Vlaanderen’, waarmee het Bestuur meteen in het eerste jaar van haar bestaan uitpakte, vinden we minstens een deel van de verklaring. Interessant in deze publicatie is de aandacht die men besteedde aan de directe en heel concrete koppeling van de beschermingen met de inventarissen van het bouwkundig erfgoed.¹⁵⁵ De inventaristeams stonden voor wat betreft de Vlaamse provincies immers niet enkel in voor het inventariseren, maar hadden ook de opdracht op basis van de resultaten van deze inventarissen beschermingsvoorstellen op te maken en de procedures op te volgen. Die koppeling zal vanaf dan een steeds grotere impact hebben op het inventaristempo. Vaak kregen de onderzoekers immers de opdracht de inventarissen meteen na publicatie om te zetten in beschermingsdossiers, en het nieuwe inventariswerk daarvoor on hold te zetten. Deze doorvertaling van inventaris naar beschermingsdossiers gebeurde echter niet systematisch en gebiedsdekkend voor heel Vlaanderen.¹⁵⁶

Tussen 1983 en 1989 rolden tien delen van Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen van de persen. Het Antwerpse team werkte de binnenstad van Mechelen (9n) en het arrondissement Antwerpen (10n1, 10n2 en 10n3) af, en gaf een derde deel van de inventaris van de stad Antwerpen (3nc) uit. In West-Vlaanderen behandelden de boekdelen 11n1, 11n2 en 11n3 het arrondissement Ieper. Het team in Gent leverde de eerste twee delen van het arrondissement Gent af (12n1 en 12n2). In Limburg werkte men in de jaren 1980 geen publicaties af. In Vlaams-Brabant zette men na de afwerking van de inventaris zelfs enkel nog in op nieuwe beschermingen, terwijl een herinventarisatie van deze provincie op basis van de verruimde inzichten wetenschappelijk gezien ook een optie was geweest.

---

¹⁵³ Deze alinea werd overgenomen uit: LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

¹⁵⁴ Informatie verkregen van Hilde Kennes (augustus 2021).

¹⁵⁵ LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

¹⁵⁶ LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

De inventaristeamen werkten verder met de ontwikkelende standaardmethodologie. Veldwerk bleef de basis voor opname. De doelstellingen, het onderzoek en de publicatievorm bleven hetzelfde. Inventarisonderzoeker van het eerste uur Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck bleef als centraal figuur instaan voor de eindredactie van elk boek om op die manier een gelijkvormige aanpak binnen alle teams te garanderen. Ondanks de gedeelde doelstelling en methodologie, en ondanks de centrale sturing, leidde de organisatie van de inventarisatie in vijf provinciale teams toch tot verschillende klemtonen, een verschillende focus in de aanpak, en dus tot heterogene resultaten in de inventaris bouwkundig erfgoed van Vlaanderen. Dit had natuurlijk ook te maken met de verschillende thema's die zich binnen de geografische projecten aanboden bij de verschillende teams. Inventarisatie is een dynamisch proces: nieuw ontdekte gebouwtypes dreven de onderzoekers naar nieuwe soorten bronnen, omdat publicaties over deze onderwerpen toen nog niet bestonden. Elk nieuw erfgoedtype zorgde voor een kleine verschuiving in de aanpak van de publicaties, die op langere termijn toch tot vrij grote verschillen tussen de teams en daarmee ook in de inventarissen heeft geleid.

De "ontdekkende" functie van het inventariseren kwam in de jaren 1980 duidelijk naar voor: voor veel thema's en erfgoedtypes werd pionierswerk gedaan.¹⁵⁷ Naargelang het studiegebied kwam bijvoorbeeld de wederopbouw- of de kustarchitectuur in de kijker. In meer stedelijke gebieden focuste men op 20ste-eeuwse architectuur, waarbij vooral het interbellum aandacht kreeg. Ook militair en funerair erfgoed lagen toen al op tafel. Voor zover mogelijk onderzochten de inventaristeamen privé-interieurs, eveneens een nieuwe discipline binnen de monumentenzorg. In 1982 kwam er met het Charter van Firenze een kantelpunt in de monumentenzorg: vanaf dan is er internationale erkenning voor het belang van historische tuinen. Ook dit thema werd in Vlaanderen voor het eerst opgepikt binnen de inventaris van het bouwkundig erfgoed, lang voordat er gespecialiseerde onderzoekers met het onderwerp bezig waren.¹⁵⁸

Geleidelijk aan zien we daardoor in de jaren 1980 een duidelijke verschuiving in de methodologie op vlak van onderzoek. Het literatuur- en zeker het archiefonderzoek werden steeds gespecialiseerder, en steeds uitgebreider. Contacten met specialisten op het veld, met lokale historici werden intensiever. De bijkomende, nieuwe invalshoeken nuanceerden alle stappen van het proces, vanaf het veldwerk tot aan de manier van publiceren. De steeds grotere nood aan precieze informatie in de loop der jaren is zeker ook te verklaren door de onmiddellijke overgang van inventaris naar beschermingsdossier. In het jaarrapport van het Bestuur van 1984 vinden we hierover een relevante opmerking: "De inventarisplougen worden meer en meer ingezet voor beschermingsvoorstellen die als verlengstukken van het inventariseren worden beschouwd, maar in feite bijkomend onderzoek vergen voor een nauwkeurige evaluatie en verantwoording."¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 171-176.

¹⁵⁸ DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

¹⁵⁹ LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

2.4.2 Accenten per provincie, en per boekdeel

In elk van de tien gepubliceerde boekdelen tussen 1983 en 1989 lezen we de verschillende aspecten van deze evolutie in methodologie af, evenals de steeds strakkere koppeling met de beschermingsdossiers.

In 1984 verscheen in **boekdeel 9n de inventaris van het de binnenstad van Mechelen**.¹⁶⁰ Dat is opvallend laat voor een onderzoek waarvan het veldwerk al in 1978 startte. Nochtans is de aanpak op dezelfde leest geschoeid als die van de binnensteden van Gent en Antwerpen. Ook de publicatievorm is dezelfde, met dat verschil dat men vanaf dit boekdeel achterin het boek grotere foto's voorzag van alle erfgoed. In plaats van de gangbare twintig "contactafdrukken", koos men toen voor drie rijen van vier beelden, wat de leesbaarheid zeker vergrootte. De vertraagde publicatie is te verklaren doordat de onderzoekers het normale inventarisproces moesten onderbreken voor de uitwerking van een beschermingspakket. Minister K. Poma, gemeenschapsminister van Cultuur, legde voor het eerst in de geschiedenis van de reeks in zijn woord vooraf de nadruk op die beschermingen, en niet op de het inventariseren zelf: "Na grondige evaluatie van de verzamelde gegevens en in overleg met de stedelijke overheid werd daarom in 1982 de beschermingsprocedure ingezet voor een honderdtal "kleinere" monumenten die van bijzonder belang zijn voor de diversiteit van de Mechelse binnenstad".¹⁶¹

Ook de **drie boekdelen van het arrondissement Antwerpen, 10n1¹⁶², 10n2¹⁶³ en 10n3¹⁶⁴**, verschenen in 1985 met vertraging. Het veldwerk en bijhorend onderzoek was al gebeurd tussen 1975 en 1979. De vertraging op het vooropgezette schema werd veroorzaakt door de beschermingsdossiers, aangezien bij de publicatie al voor meer dan de helft van de beschermingswaardige panden de procedures waren opgestart of afgehandeld. De minister haalde echter al in het woord vooraf ook "de complexiteit van de verruimde inventarisatie" aan.¹⁶⁵ Naast de gekende, traditionele gebouwtypes, nam men hier voor het eerst cottages en villa's onder de loep, als talrijk aanwezige getuigen van groeiende urbanisatie in de rand rond Antwerpen. Dat vergde een nieuwe aanpak, het zoeken naar nieuwe bronnen, nieuwe referentiekaders. In het kader van de steeds professioneler wordende aanpak van het archiefonderzoek, consulteerde men voor dit arrondissement voor het eerst systematisch fondsen in het Provinciaal Archief, het archief van het OCMW en het archief van het Koninklijk Legermuseum.¹⁶⁶ In de verantwoording haalden de auteurs verder nog een aantal bijkomende problemen van praktische aard aan. De fusies van 1977 en de fusie van Antwerpen in 1983, zorgden voor veel extra werk, omdat tal van straatnamen en huisnummers moesten aangepast worden. Het inventaristeam kende bovendien een wisselende samenstelling, waardoor steeds andere mensen zich in de materie moesten inwerken.

---

¹⁶⁰ EEMAN M., KENNES H. & MONDELAERS L. 1984: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Mechelen, Binnenstad*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 9n, Brussel - Gent.

¹⁶¹ POMA K. 1984: Woord Vooraf, in: EEMAN M., KENNES H. & MONDELAERS L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Mechelen, Binnenstad*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 9n, Brussel – Gent, V.

¹⁶² PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10n1 (A-He), Brussel - Gent.

¹⁶³ PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10n2 (Ho-Ra), Brussel - Gent.

¹⁶⁴ PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10n3 (Ru-Z), Brussel - Gent.

¹⁶⁵ POMA K. 1985: PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10n1 (A-He), Brussel – Gent, IV-V.

¹⁶⁶ S.N. 1985: Verantwoording, in: PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10n1 (A-He), Brussel – Gent, VII-XI.

Die fusies en de wisselende teamsamenstellingen in de buitendienst van de provincie Antwerpen, vertraagden ook de publicaties van de **twee boekdelen die de inventaris van de stad Antwerpen vervolledigden**. Het veldwerk en het bibliografisch onderzoek in de 19de- en 20ste-eeuwse delen van de stad, in de haven en in de fusiegemeenten, waren al in 1981-1982 gestart. Ook hier werd gekozen eerst de beschermingsprocedures op te starten, vooraleer te werken aan de publicatie. De complexiteit van het onderzoek lag in dit gebied vooral op vlak van de selectie. De rand van de stad Antwerpen wordt gekenmerkt door een groot havengebied en door een complexe én recente urbanisatie. Het was dan aanvankelijk ook moeilijk uit deze massale bebouwing de betekenisvolle elementen te onderkennen en naar waarde te schatten.¹⁶⁷ Boeken 3nc (19de- en 20ste-eeuwse wijken van de stad)¹⁶⁸ en 3nd (haven en fusiegemeenten)¹⁶⁹, konden door de combinatie van al deze vertragende factoren pas in respectievelijk 1989 en 1992 gepubliceerd worden.

Figuur 8 Artikel in De Nieuwe Gazet naar aanleiding van de publicatie van boekdeel 3nd. Copyright De Nieuwe Gazet.

¹⁶⁷ SAUWENS J. 1992: Woord Vooraf, in: KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. met medewerking van WYLLEMAN L. & HIMLER A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nd, Brussel – Turnhout, V.

¹⁶⁸ PLOMTEUX G. & STEYAERT R. met medewerking van WYLLEMAN L. 1989: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nc, Brussel - Turnhout.

¹⁶⁹ KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. met medewerking van WYLLEMAN L. & HIMLER A. 1992: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nd, Brussel - Turnhout.

Door de verruimde typologische en chronologische opnamenorm sinds het Monumentendecreet van 1976, bood één boekdeel niet meer genoeg plaats voor een volledig arrondissement. De ruimere blik zorgde voor meer resultaten per arrondissement. Het gespecialiseerde onderzoek zorgde voor langere teksten. Dat resulteerde in meer materiaal en dus een groeiend aantal publicaties per provincie. Waar voor Vlaams-Brabant alle materiaal in twee boekdelen paste, was dat in de jaren 1980 niet meer denkbaar. Dat leidde al vanaf 1978 tot opgesplitste delen, met verschillende nummers per boekdeel (5n1 en 5n2). De gemeenten werden toen in alfabetische volgorde gezet en middenin het alfabet in twee gedeeld; enkel in het eerste deel vind je het voorwerk, en de inhoudelijke inleidingen. Die opsplitsing zorgde ervoor dat de twee delen niet afzonderlijk, los van elkaar kunnen gelezen en verkocht worden. Om die reden ging men vanaf het **arrondissement leper, gepubliceerd als boekdeel 11n in 1987**, over tot een opdeling per kanton of groep van aanverwante kantons, dus administratief-geografisch in plaats van alfabetisch.¹⁷⁰ Men bleef echter de selectie en evaluatie per arrondissement beschouwen. “De hoofdbedoeling blijft evenwel het bouwkundig erfgoed op te tekenen in een voldoende ruime geografische, historische en “administratieve” samenhang waardoor enge gemeentegrenzen overschreden en vergelijkingen doorgetrokken kunnen worden, en een overzicht kan worden bekomen.”¹⁷¹ De drie delen die het arrondissement leper (11n) omvatten werden op deze manier uitgewerkt, volledig los van elkaar, met een eigen publicatiedatum, eigen woord vooraf, verantwoording en regio-inleiding.

In de reeks inventarissen van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, neemt 11n1, voor het kanton leper, ook methodologisch gezien een aparte plaats in. In functie van de alomtegenwoordige wederopbouwarchitectuur uit de jaren 1920-1930 en soms nog later, werkte men een op maat gesneden methodiek uit.¹⁷² Met selectie op basis van veldwerk kwam men er niet in deze regio: daarvoor moest men eerst zelf de nodige achtergrondkennis verzamelen. De systematische consultatie van het archief van de Dienst van de Verwoeste Gewesten in het Algemeen Rijksarchief in Brussel vormde de basis voor de evaluatie en de selectie. Ook de vaste manier van beschrijven werd aangepast voor de wederopbouwplannen. Dit moest analytisch gebeuren, en niet louter beschrijvend. Overall werd de huidige toestand vergeleken met de vooroorlogse, werden bouwmaterialen, inplanting en omgeving mee bekeken, en werden de gebouwen gekoppeld aan een substijl die men binnen de wederopbouwarchitectuur kon onderscheiden. Dit inventariswerk was wetenschappelijk gezien van aanzienlijke betekenis voor de waardering van de wederopbouwarchitectuur. Vermeldenswaard zijn de aandacht voor die architectuurvorm op het platteland, en de differentiatie tussen de overheersende regionalistische stijl en de zeldzamere modernistische realisaties.¹⁷³

Ook voor de kantons Mesen -Wervik- Zonnebeke, in 1991 uitgegeven in 11n3¹⁷⁴, was deze specifieke onderzoeksmethode essentieel. Voor het kanton Poperinge daarentegen, in 1989 gepubliceerd als 11n2¹⁷⁵, kon men terugvallen op de klassieke inventarismethodologie, gezien de Eerste Wereldoorlog

---

¹⁷⁰ DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M. 1987: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement leper, Kanton leper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n1, Brussel - Turnhout.

¹⁷¹ S.N. 1987: Verantwoording, in: DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement leper, Kanton leper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n1, Brussel – Turnhout, VII.

¹⁷² DEWAELE P. 1987: Verantwoording, in: DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement leper, Kanton leper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n1, Brussel – Turnhout, V.

¹⁷³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 175.

¹⁷⁴ DELEPIERE A.-M. & HUYS M. 1991: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement leper, Kantons Mesen - Wervik - Zonnebeke*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n3, Brussel - Turnhout.

¹⁷⁵ DELEPIERE A.-M. & HUYS M. 1989: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement leper, Kanton Poperinge*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n2, Brussel - Turnhout.

daar niet zo drastisch het landschap had hertekend. Typisch voor dat kanton was dan weer de aanwezigheid van vakwerkbouw.

Ook het Oost-Vlaamse inventaristeam kon verder bouwen op de standaardmethodologie toen ze in 1981 het onderzoek voor het arrondissement Gent aanvatten. Voor dit arrondissement was nummer 12n in de reeks voorzien. Deze regio wordt vooral gekenmerkt door een uitgesproken landelijk karakter, waarin de steekeigen kenmerken goed bewaard zijn, en de traditionele dorpskernen nog duidelijk afleesbaar zijn. Hoewel er per kanton natuurlijk accenten moesten gelegd worden, kon de klassieke aanpak overall toegepast worden. De grote omvang van het arrondissement maakte een kantonnale opdeling nodig, goed voor vijf boeken. De publicatie van de eerste twee boekdelen vond plaats in 1989. In 12n1¹⁷⁶ staat de inventaris van het kanton Nevele, in 12n2¹⁷⁷ vinden we het bouwkundig erfgoed van de kantons Destelbergen en Oosterzele. In de jaren 1990 volgden de andere drie boekdelen; het laatste boekdeel rolde van de persen in 1994. Tussen start van het veldwerk en laatste publicatie zat dertien jaar verschil. Hoewel de auteurs in de verantwoording van de boeken geen verklaring geven voor deze lange doorlooptijd, was ook hier de prioriteit op de vertaling naar beschermingen een belangrijke reden. De verkleining van het inventaristeam, dat startte met zes tot zeven mensen, maar snel reduceerde tot drie onderzoekers, speelde vanzelfsprekend ook een rol.¹⁷⁸

De opgedeelde werking in vijf provinciale buitendiensten, elk met een andere bezetting en andere taakverdeling, zorgde voor duidelijke verschillen. In de provincies Limburg en Antwerpen verliep de koppeling van beide processen inventarisatie en bescherming vrij vlot, en parallel. In Oost- en West-Vlaanderen leidde de arbeidsintensieve combinatie ertoe dat het inventarisproject een grote achterstand opliep tegenover de andere provincies. Eind jaren 1980 was men in die provincies nog lang niet klaar met de opmaak van de inventarissen. De extra focus op beschermen, vergrootte deze achterstand tegenover de andere regio's nog meer. In Vlaams-Brabant kwam het verschil in aanpak per provincie, en de prioritaire focus op beschermen ten nadele van systematische inventarisatie, het meest tot uiting. Na de afwerking van de inventarissen van deze provincie midden jaren 1970 ging men enkel nog op zoek naar bouwkundig erfgoed in de provincie in functie van de opmaak van nieuwe beschermingsvoorstellen. De inventaris werd niet systematisch herbekeken tegen het licht van de ondertussen sterk gewijzigde selectiecriteria. De nieuwe monumenten werden evenmin geregistreerd in een inventaris bouwkundig erfgoed.

Op het einde van dit decennium vond de Derde Staatshervorming (1988-1989) plaats. Daardoor verhuisde de bevoegdheid voor "monumenten en landschappen" van de gemeenschappen naar de gewesten. Zo ontstond in 1989 het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, wat voor een breuk zorgde in de tweetalige geschiedenis van de inventarissen van Brussel. Tot 1989 stond een driekoppig Vlaams inventaristeam immers in voor de Nederlandstalige teksten van de inventaris bouwkundig erfgoed van de Stad Brussel. Ze werkten aan de drie eerste boekdelen die de historische "vijfhoek" van Brussel omvatten. Deze drie verschenen in de twee landstalen tussen 1989 en 1994. Door de opdeling in drie gewesten, verschenen de volgende Brusselse boeken enkel in het Frans. De vaste methodologie is daarbij verder doorgetrokken en zelfs verdiept door de collega's van het Brussels Hoofdstedelijk

---

¹⁷⁶ LANCLUS K. 1989: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kanton Nevele*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n1, Brussel - Turnhout.

¹⁷⁷ BOGAERT C. & VERBEECK M. 1989: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Destelbergen - Oosterzele*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n2, Brussel - Turnhout.

¹⁷⁸ Informatie verkregen van Helena Dûchene (augustus 2021).

Gewest, die de inventarisatie en weliswaar vertraagde homogene publicatie voortzetten in de Brusselse agglomeratie.¹⁷⁹

2.5 JAREN 1990: DE MINISTERS VRAGEN VOLTOOIING EN ACTUALISERING VAN DE INVENTARIS

De inventaris bouwkundig erfgoed vormde in de jaren 1990 een essentieel instrument binnen het beleid van de opeenvolgende ministers Johan Sauwens en Luc Martens. Allebei wilden ze een snellere afwerking en een actualisatie van de inventaris, om een optimaal beschermingsbeleid te kunnen voeren. Gedreven door deze beleidsvisie, publiceerden de inventaristeamen in de jaren 1990 negentien boeken, dubbel zoveel als wat ze in het vorige decennium realiseerden.

2.5.1 Beleidskader

Het gekoppelde proces van inventariseren en beschermen was in de jaren 1980 al een feit. Dit bracht verdieping van het onderzoek, maar ook vertraging van het publicatietempo. Een vertraging die beleidsmatig niet werd gesmaakt in de beleidsdocumenten van de bevoegde ministers. De oproep voor versnelling werd gekoppeld aan een vraag naar een meer performante inventaris.

Johan Sauwens was van 1992 tot 1995 minister van Verkeer, Buitenlandse handel en Staatshervorming, en ook bevoegd voor monumenten en landschappen. Hij hechtte een groot belang aan de inventaris bouwkundig erfgoed, die hij als de basis voor een goed beleid beschouwde. In zijn Beleidsverklaring uit 1992 vroeg hij in het hoofdstuk '1.2 Van inventarisatie naar beleidsinformatie' niet enkel een snellere, maar ook een actuele inventaris. "Opdat de overheid zich beleidsmatig om alle cultuurmonumenten en landschappen zou kunnen bekommeren, is het een primaire vereiste dat de voltooiing van de huidige (snelle) inventarisatie van de cultuurmonumenten bespoedigd wordt en – om in beleidsinformatie te kunnen resulteren – door een uitsplitsing naar onder meer thema, ouderdom en erfgoedtype operationeel gemaakt wordt. Naar de toekomst toe moet deze basisinventarisatie, die in se zowel een cultuurtoeristische als een wetenschappelijke dimensie heeft, resulteren in voortdurend geactualiseerde inventarissen. Pas dan zal de overheid zich ten allen tijde een duidelijk beeld kunnen vormen van de wijze waarop en de prijs waartegen een bouwkundig en landschappelijk erfgoed geconserveerd en gereffecteerd kan worden."¹⁸⁰ Als antwoord op een aantal opmerkingen die de Commissie voor Huisvesting, Ruimtelijke Ordening en Landinrichting over deze verklaring had, haalde hij expliciet aan dat "in bepaalde gemeenten deze inventaris reeds achterhaald is, omdat het beleid niet altijd werd opgevolgd".¹⁸¹

Luc Martens volgde Sauwens op van 1995 tot 1999. Als minister voor Cultuur, Gezin en Welzijn, had hij ook de bevoegdheid voor monumenten in zijn portefeuille. Opvallend is dat de bevoegdheid voor

---

¹⁷⁹ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 13.

¹⁸⁰ S.N. 1992: *Ontwerp van decreet houdende de algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap voor het begrotingsjaar 1992. Verslag namens de Commissie voor Huisvesting, Ruimtelijke Ordening en Landinrichting uitgebracht door de heer J. Van Eetvelt aan de Commissie voor Financiën en Begroting*, Vlaamse Raad Stuk 15 (BZ 1992), 6-E, 22 mei 1992, 105.

¹⁸¹ S.N. 1992: *Ontwerp van decreet houdende de algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap voor het begrotingsjaar 1992. Verslag namens de Commissie voor Huisvesting, Ruimtelijke Ordening en Landinrichting uitgebracht door de heer J. Van Eetvelt aan de Commissie voor Financiën en Begroting*, Vlaamse Raad Stuk 15 (BZ 1992), 6-E, 22 mei 1992, 115.

landschapszorg een andere minister toekwam, minister Theo Kelchtermans.¹⁸² Net als zijn voorganger benadrukte Martens in zijn beleidsdocumenten het belang van een snelle en actuele inventaris. Inventarisatie was een “sturingsinstrument” in zijn beleid. Hij noemde de publicaties *Bouwen door de eeuwen* heen “de basis van een systematisch beschermingsbeleid”.¹⁸³ Om efficiënt te kunnen beschermen, stelde hij een gebiedsdekkende inventaris voor heel Vlaanderen nodig te hebben. Luc Martens is de eerste die daarvoor officieel een deadline laat noteren, namelijk het jaar 2002. Over alle beleidsdomeinen heen koppelde men in Vlaanderen doelstellingen aan de 700ste verjaardag van de Guldensporenslag in 2002. Als minister van Cultuur was Martens een belangrijke trekker van dit feestjaar. Een afwerking van de publicatiereeks *Bouwen door de eeuwen* heen paste op die agenda. In het woord vooraf van het Oost-Vlaamse boekdeel 12n5 in 1994 vermeldde hij dat expliciet: “Ons rijk en gediversifieerde verleden dient immers behoorlijk te worden verzekerd en op creatieve wijze in de uitbouw van Vlaanderen 2002 geïntegreerd.”¹⁸⁴ Om het inventarisproces te versnellen, vulde Martens de vaste inventarisploeg aan met een aantal medewerkers met een tijdelijk contract.¹⁸⁵ Tegelijkertijd maakte men ook werk van een beter contract voor de mensen die al sinds de jaren 1970 als “tewerkgestelde werklozen” aan de inventaris werkten.

Voor het probleem van de verouderde inventarissen, die hij voortdurend bijgewerkt wilde zien, schoof Martens een andere oplossing naar voor. Hiertoe zouden de gemeenten en de provincies een complementaire rol kunnen spelen. Het is beleidsmatig gezien de eerste keer dat een vraag tot actieve deelname aan de inventarisatie aan de lokale overheden werd gesteld.¹⁸⁶ Zowel Sauwens als Martens hadden bij het versnellen en actualiseren van de inventaris als achterliggende wens het aantal beschermingen sterk te verhogen.¹⁸⁷ En toch prezen ze in al hun voorwoorden bij de publicaties ook de inventaris zelf als sensibiliserend instrument, als bron van kennis, als onmisbaar werkinstrument voor de monumentenzorg en basis voor de sensibilisatie.¹⁸⁸ De administratie vertaalde deze beleidsvragen in acties, die effectief leidden tot een hoger publicatietempo, tot participatie van de lokale overheden bij het inventarisproces, maar ook tot de opstart van de digitalisering van het inventarismateriaal.

In 1995 werd in het kader van een hervorming van de Vlaamse overheid de naam Bestuur voor Monumenten en Landschappen veranderd in Afdeling Monumenten en Landschappen binnen de Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumentenzorg (AROHM). Het takenpakket van het Bestuur Monumenten en Landschappen, waaronder inventariseren en beschermen van bouwkundig erfgoed, werd volledig door de Afdeling overgenomen. De structuur van een centrale dienst in Brussel en vijf buitendiensten bleef identiek.

---

¹⁸² LISSON J. 2021: *Beschermde bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

¹⁸³ S.N. 1997: *Beleidsbrief Cultuur Beleidsprioriteiten 1998 Bijlage Oriëntatienota Monumentenzorg*, Vlaams Parlement Stuk 802 (1997-1998), 1, 7 november 1997, 8.

¹⁸⁴ SAUWENS J. 1994: Woord Vooraf, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Waarschoot - Zomergem*, *Bouwen door de eeuwen* heen in Vlaanderen 12n5, Brussel – Turnhout, VI.

¹⁸⁵ S.N. 1997: *Beleidsbrief Cultuur Beleidsprioriteiten 1998 Bijlage Oriëntatienota Monumentenzorg*, Vlaams Parlement Stuk 802 (1997-1998), 1, 7 november 1997, 17.

¹⁸⁶ S.N. 1997: *Beleidsbrief Cultuur Beleidsprioriteiten 1998 Bijlage Oriëntatienota Monumentenzorg*, Vlaams Parlement Stuk 802 (1997-1998), 1, 7 november 1997, 18.

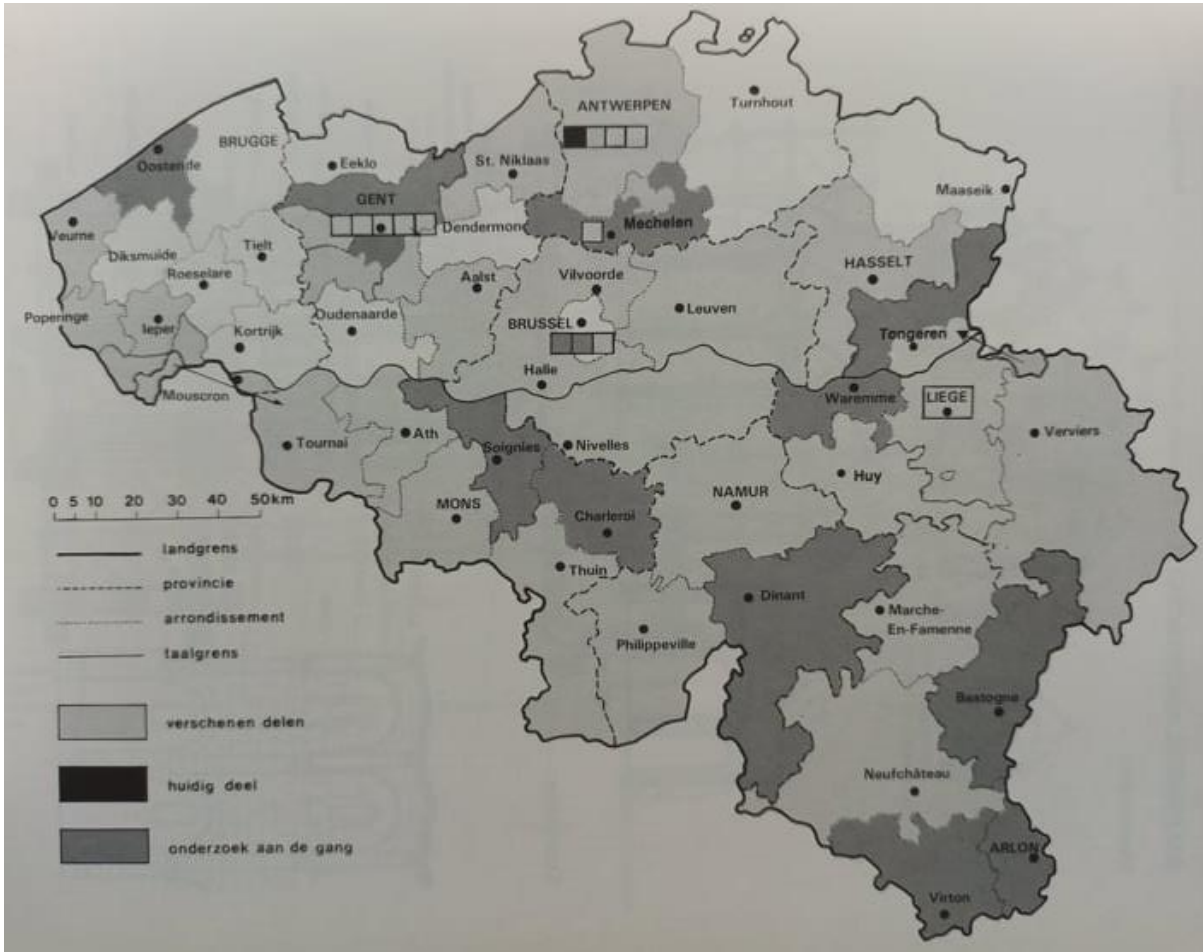
¹⁸⁷ DE CLERCQ L (red.) e.a. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 – 2016*, Onderzoeksrapport 65, 44 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/432> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

¹⁸⁸ SAUWENS J. 1995: *Woord Vooraf*, in: KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen*, *Bouwen door de eeuwen* heen in Vlaanderen 13n2, Brussel – wa, VI.

2.5.2 Negentien boeken gepubliceerd

De organisatie van de inventarisatie in vijf provinciale teams leidde tot verschillende inhoudelijke klemtonen, een verschillende aanpak van inventarisatie en beschermen, maar ook tot een groot verschil in het aantal gerealiseerde publicaties.

Figuur 9 Stand van zaken van de inventarisatie bouwkundig erfgoed in België in 1992. Overzichtskaart in het boekdeel 3nd. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

In de **buitendienst Antwerpen** waren twee inventaristeteams actief, die samen zes boeken schreven in de jaren 1990. Ze sprongen daarbij in voor elkaar, werkten waar nodig verder met de veldwerkfiches van anderen, zodat alle publicaties opgevolgd werden, en nergens een te grote vertraging optrad. Ze werkten vooreerst met 3nd het laatste deel af van de inventaris van de Stad Antwerpen. Gestart met het onderzoek begin jaren 1980, presenteerde men in dit boek de inventaris van de haven en de fusiegemeenten in 1992.¹⁸⁹ Tussen 1990 en 1997 zorgden ze ook voor de volledige inventarisatie van het bouwkundig erfgoed in het arrondissement Mechelen in vier delen, 13n1 tot 13n4.¹⁹⁰ Waar

¹⁸⁹ KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. met medewerking van WYLLEMAN L. & HIMLER A. 1992: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3nd, Brussel - Turnhout.

¹⁹⁰ KENNES H. & WYLLEMAN L. 1990: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Lier*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n1, Brussel - Turnhout.
KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. 1995: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n2, Brussel - Turnhout.

minister Louis Gustaaf Waltiel voor het eerste boekdeel in 1990 een standaard woord vooraf schreef, weken de ministers Sauwens en Martens hier in de volgende delen vanaf. Allebei grepen ze de publicaties die tijdens hun legislatuur verschenen aan om hun beleid in de verf te zetten, en systematisch de link tussen inventaris en beschermen te leggen. We lezen telkens een stand van zaken van de beschermingsdossiers die aansluitend op de inventaris waren opgestart en afgewerkt.

De Antwerpse onderzoekers onderscheidden zich van de andere teams door een systematisch onderzoek van de niet-uitgegeven archiefstukken voor alle gemeenten en alle types erfgoed.¹⁹¹ Dit was tot dan toe enkel gebeurd voor de historische binnensteden, waar we in de verantwoording telkens lezen hoe men de historische bouwdoossiers raadpleegde om de architecturale rijkdom van een stedelijke context correct te kunnen duiden. In de provincie Antwerpen zorgde men ook in landelijke gemeenten voor een evenwaardige, concrete, precieze datering van het erfgoed op basis van bouwtoelatingen, die ze bij alle gemeentelijke diensten gingen opzoeken. De archieven van de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen (PCML), toen bewaard in het Provinciaal Archief, vormden een bron waarmee ze openbare gebouwen documenteerden. In het woord vooraf van boekdeel 13n4 besteedde minister Martens terecht aandacht aan mondelinge bronnen: de medewerking van bewoners, eigenaars, plaatselijke kringen en specialisten om de representativiteit en authenticiteit te staven, maakte vanaf dit boekdeel formeel deel uit van hun methodologie.¹⁹² Daarenboven introduceerden deze onderzoekers het onderzoek van mutatieregisters en schetsen van het kadaster, waarmee ze een zeer betrouwbare terminus ante quem aanleveren voor alle bebouwing na circa 1831. In de verantwoording van de boekdelen in andere provincies bleef men doorgaans verwijzen naar het concept van de snelinventaris, wat het systematisch raadplegen van het kadasterarchief dus al bij voorbaat uitsloot.

In het woord vooraf van het laatste boekdeel van het arrondissement Mechelen in 1997 drukte minister Luc Martens de hoop uit dat hij de eindpublicatie van het volgende arrondissement, dat van Turnhout, nog zou kunnen meemaken. Boek 16n1, dat het kanton Turnhout behandelt, presenteerde hij al in 1997.¹⁹³ De inventaris van dit arrondissement was op eenzelfde leest geschoeid als dat van Mechelen. De andere boeken van deel 16n volgden pas vanaf 2000.

In **Oost-Vlaanderen** waren er eveneens twee inventaristeamen aan de slag, die zes boekdelen publiceerden in de jaren 1990. Ze finaliseerden het arrondissement Gent, waar nog drie boeken moesten afgewerkt worden (12n3, 12n4 en 12n5).¹⁹⁴ Ook deze onderzoekers hadden te maken met

---

DE SADELEER S., KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. 1995: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Puurs, Klein-Brabant*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n3, Brussel - Turnhout.

KENNES H. & STEYAERT R. 1997: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kantons Duffel - Heist-op-den-Berg*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n4, Brussel - Turnhout.

¹⁹¹ S.N. 1990: Verantwoording, in: KENNES H. & WYLLEMAN L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Lier*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n1, Brussel – Turnhout, VIII.

¹⁹² MARTENS L. 1997: Woord Vooraf, in: KENNES H. & STEYAERT R., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kantons Duffel - Heist-op-den-Berg*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n4, Brussel – Turnhout, V-VI.

¹⁹³ DE SADELEER S. & PLOMTEUX G. 1997: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Turnhout*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16n1, Brussel - Turnhout.

¹⁹⁴ BOGAERT C. & LANCLUS K. 1991: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Deinze - Nazareth*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n3, Brussel - Turnhout.

LANCLUS K. & VERBEECK M. 1993: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Evergem - Lochristi*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n4, Brussel - Turnhout.

onderbrekingen van het inventarisatieproces voor beschermingsdossiers, die de doorlooptijd van veldwerk naar publicatie hier heel lang maakten. De optekenperiode voor het arrondissement Gent startte al begin jaren 1980. Door het lange uitstel van publicatie was een nieuwe fase veldwerk ter controle nodig.

Voor de inventaris van het arrondissement Oudenaarde konden ze wel onafgebroken doorwerken, zodat ze het onderzoek dat in 1994 startte, op vier jaar tijd konden publiceren in de boekdelen 15n1, 15n2 en 15n3.¹⁹⁵ In elk van de boekdelen gaat het woord vooraf door de ministers in op de stand van zaken van de beschermingen die op basis van de inventaris worden gemaakt. Ook krijgen we een zicht op de eigenheid van het erfgoed van de regio, en de vereiste onderzoeksmethode die hiervoor nodig is. De verantwoordingen die de onderzoekers schreven, geven aan dat ze de standaard methodologie voor inventarisatie gebruikten en daarbij heel dicht bij de klassieke manier van werken bleven, zowel wat veldwerk, onderzoek als publicatie betreft. We merken op dat voor de stedelijke gebieden ook door dit team de historische bouwaanvragen werden geconsulteerd, en dat het archief van het kadaster “als hulpbron” werd gebruik om de gebouwen te dateren.¹⁹⁶

Figuur 10 Boekvoorstelling midden jaren 1990 met centraal minister Luc Martens en het Oost-Vlaamse inventaristeam, van links naar rechts Mieke Verbeeck, Chris Bogaert, Anja Tack en Kathleen Lanclus.

BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1994: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Waarschoot - Zomergem*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n5, Brussel - Turnhout.

¹⁹⁵ BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A. & VERBEECK M. 1996: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Oudenaarde, Stad Oudenaarde met fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 15n1, Brussel - Turnhout.

VERBEECK M. & TACK A. 1998: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Oudenaarde, Kanton Oudenaarde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 15n2, Brussel - Turnhout.

BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A. & VERBEECK M. 1998: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Oudenaarde, Kanton Ronse*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 15n3, Brussel - Turnhout.

¹⁹⁶ BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A. & VERBEECK M. 1996: Verantwoording, in: BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Oudenaarde, Stad Oudenaarde met fusiegemeenten*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 15n1, Brussel – Turnhout, VII.

In deze arrondissementen hadden ze grotendeels te maken met een uitgesproken landelijk karakter van de omgeving en erfgoed met een vrij bescheiden karakter. Daarom waren er, in vergelijking met andere gebieden, weinig grote, klassieke monumenten te beschermen. In het voorwerk van verschillende van deze boeken lezen we dat men daarom soms op twee sporen aan de beschermingen werkte, waarbij eerst de beschermingsvoorstellen voor de “evidente” gebouwen werden opgemaakt, en pas nadien andere gebouwtypes werden gewaardeerd.¹⁹⁷ Dit bescheiden erfgoed vroeg dus niet zozeer een eigen aanpak voor het inventariseren, maar wel voor het beschermen ervan. Het evalueren van meer bescheiden erfgoedtypes vroeg een uitgesproken ruime visie, op voldoende grote schaal, waarbij men er soms expliciet voor koos om pas na de afwerking van een groter gebied de selectie van beschermenswaardig erfgoed te maken, bijvoorbeeld voor landelijk erfgoed. Minister Martens onderstreepte in dat kader opnieuw de noodzaak van een globale inventarisatie: “De nauwkeurige ontleding van de gebouwde omgeving laat toe vergelijkingen door te trekken die de enge gemeentelijke, kantonale en provinciale grenzen overschrijden en het bestaande particularisme doorbreken.”¹⁹⁸

Het Oost-Vlaamse team was ook opmerkzaam voor nieuwe erfgoedtypes, en paste zijn werkwijze aan als het onderzoek dat vroeg. In het woord vooraf van 15n3 bijvoorbeeld haalde men aan dat in het kanton Ronse “jong bouwkundig erfgoed een bijzondere rol speelt, die de zorgvuldige studie van de bewaarde bouwaanvragen eist, en heel wat nieuwe gegevens aan het licht brengt die als bouwstenen kunnen worden beschouwd voor de verdere uitdieping van deze materie en voor verdere evaluaties met het oog op beschermingsvoorstellen.”¹⁹⁹

Geheel eigen aan de inventaris bouwkundig erfgoed in de jaren 1990 in Oost-Vlaanderen is de introductie van bomen met hoge erfgoedwaarde. Geïnspireerd door een landschappelijke erfgoedconsulent die in deze provincie inzette op bomen met erfgoedwaarde, integreerden de inventarisploegen beeldbepalende en betekenisvolle bomen in bouwkundige context. Bomen op dorpspleinen bijvoorbeeld, bij kapellen, of op erven van boerderijen en in tuinen van landhuizen of herenhuizen. Houtige elementen werden niet enkel vermeld bij de tekst van het gebouw, maar soms ook als apart erfgoedobject, iets wat in de inventarissen van andere provincies niet of veel minder het geval was.²⁰⁰

In tegenstelling tot Antwerpen en Oost-Vlaanderen, had de **buitendienst in Limburg** lang slechts een eenmansteam voor de inventarisatie. Pas bij het laatste van de vier boeken die de inventaris van het arrondissement Tongeren omvatten, zijn twee inventarisonderzoekers aan de slag.²⁰¹ Door vast te

---

¹⁹⁷ SAUWENS J. 1993: Woord Vooraf, in: LANCLUS K. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Evergem - Lochristi*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n4, Brussel – Turnhout, VI.

¹⁹⁸ SAUWENS J. 1994: Woord Vooraf, in: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kantons Waarschoot - Zomergem*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n5, Brussel – Turnhout, VI.

¹⁹⁹ MARTENS L. 1998: Woord Vooraf, in: BOGAERT C., LANCLUS K., TACK A. & VERBEECK M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Oudenaarde, Kanton Ronse*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 15n3, Brussel – Turnhout, VI.

²⁰⁰ DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroerenderfgoed.be/>.

²⁰¹ SCHLUSMANS F. met medewerking van VANTHILLO C. 1990: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kantons Riemst - Tongeren*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n1, Brussel - Turnhout.

houden aan de strikte snelinventarisatie, met een snelsurvey op het veld, een beperkte, doelgerichte raadpleging van de literatuur, en het streng beperken van archiefonderzoek, kon men een gestage vooruitgang van de inventarisatie garanderen. In de verantwoording lezen we dat “aangezien het een snelinventaris betreft, en bouwaanvragen voor het bestudeerde gebied niet beschikbaar waren, behalve het plannenarchief van de KCML, geen onuitgegeven archiefstukken geraadpleegd (werden)”.²⁰² Ook in deze provincie koos men voor een gefaseerde aanpak van de beschermingen, waarbij eerst de grote monumenten, en daarna, als alle kantons van het arrondissement naast elkaar konden gelegd worden, de belangrijkste elementen van de doorsneebebouwing en de typerende “ensembles” in een dossier uitgewerkt werden.²⁰³

In **West-Vlaanderen** zorgde “het aanslepende personeelstekort en het tussentijdse beschermingsbeleid” voor een lange onderbreking.²⁰⁴ Na de afwerking van de inventaris van het arrondissement Ieper met het derde boekdeel in 1991, waren er pas acht jaar later twee nieuwe publicaties, 17n1²⁰⁵ en 17n2²⁰⁶, die een deel van het arrondissement Roeselare behandelden. “Dankzij de tussenkomst van Minister Luc Martens werd een inhaaloperatie op gang gebracht: sinds november 1997 zijn zes nieuwe medewerkers ingezet om de opgelopen achterstand in West-Vlaanderen bij te werken. Vier ervan onderzoeken het arrondissement Roeselare terwijl de andere twee de Brugse binnenstad bestuderen.”²⁰⁷ Deze instroom van jonge onderzoekers zorgde voor een aansluiting bij de nieuwste ideeën van bouwhistorisch onderzoek. De aanpassing van de methodologie aan de evolutie in de monumentenzorg wordt expliciet omschreven in de verantwoordingen en inleidingen. 20ste-eeuws erfgoed in Roeselare maakte bijvoorbeeld in het kader van boekdeel 17n1 een “doorgedreven onderzoek van de bouwaanvragen bewaard in de Stad- en Rijksarchieven” vanzelfsprekend.²⁰⁸ Op basis van die bronnen ging men niet enkel aandacht schenken aan de architecten, maar eveneens aan de opdrachtgevers. En voor het eerst lezen we in de verantwoording dat “de interieurs van

---

SCHLUSMANS F. 1992: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Voeren*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n2, Brussel - Turnhout.

SCHLUSMANS F. 1996: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kantons Bilzen - Maasmechelen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n3, Brussel - Turnhout.

PAUWELS D. & SCHLUSMANS F. met medewerking van MUYLDERMANS E. & ROMBOUITS J. 1999: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Borgloon*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n4, Brussel - Turnhout.

²⁰² S.N. 1990: Verantwoording, in: SCHLUSMANS F. met medewerking van VANTHILLO C., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kantons Riemst - Tongeren*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n1, Brussel – Turnhout, VII-VIII.

²⁰³ SAUWENS J. 1992: Woord Vooraf, in: SCHLUSMANS F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Voeren*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n2, Brussel – Turnhout, VI.

²⁰⁴ GOEDLEVEN E. 1999: Woord Vooraf, in: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C., TANSENS A. & VANNESTE P., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n1, Brussel – Turnhout, V-VI.

²⁰⁵ DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C., TANSENS A. & VANNESTE P. 1999: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n1, Brussel - Turnhout.

²⁰⁶ DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C. & VANNESTE P. met medewerking van TANSENS A. 2001: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kantons Hooglede - Izegem - Lichtervelde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n2, Brussel - Turnhout.

²⁰⁷ GOEDLEVEN E. 1999: Woord Vooraf, in: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C., TANSENS A. & VANNESTE P., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n1, Brussel – Turnhout, V-VI.

²⁰⁸ GOEDLEVEN E. 1999: Woord Vooraf, in: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C., TANSENS A. & VANNESTE P., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n1, Brussel – Turnhout, V-VI.

privégebouwen in de mate van het mogelijke werden bezocht”²⁰⁹, wat helemaal afwijkt van de standaardformuleringen betreffende het onderzoek van interieurs die we in alle voorafgaande delen van de Bouwen-reeks lazen. “Omdat de opgetekende items in het Roeselaarse en het systematische onderzoek van de bouwaanvragen – bewaard in het Stadsarchief – meer materiaal hebben aangebracht dan verwacht drong in 1999 als vanzelfsprekend een eerste publicatie op voor het kanton Roeselare met de fusiegemeenten Ledegem, Moorslede en Roeselare.”²¹⁰ De resterende gemeenten voor de andere kieskantons Hooglede, Izegem en Lichtervelde, kregen een eigen boekdeel, dat iets later volgde.

Omdat de inventarisatie van de binnenstad van Brugge de methodologie volgde die voor de binnensteden van Antwerpen en Gent was opgemaakt, was het systematisch onderzoeken van bouwaanvragen voor boekdeel 18na een evident deel van het onderzoek.²¹¹ Een nieuwe insteek was hier de stedelijke collectie “Kunstige herstellingen”, bronnen op basis waarvan men niet enkel de historische gebouwen zelf, maar ook hun latere restauratiefases waarderend kon documenteren.²¹² Ook in Brugge werden, waar men toestemming had van de eigenaars, interieurs van privéwoningen bezocht. Verslagen van plaatsbezoeken van de Stedelijke Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing maakten daarenboven de waardering van niet-bezochte interieurs mogelijk. Voor het eerst werd voor de opmaak van een inventaris resoluut afgeweken van de evaluatie van het erfgoed louter op basis van de gevels die vanop de openbare weg zichtbaar waren. Boekdeel 18na is ook omwille van een ander aspect een pilootproject binnen Bouwen door de eeuwen heen. In 1997 gaf minister Luc Martens zijn beleidsprincipe om lokale besturen mee verantwoordelijk te maken voor het inventarisatieproces, bij dit project vorm. Voor de inventarisatie van Brugge werd gevraagd om de medewerking van de Stedelijke Dienst voor Monumentenzorg en Stadvernieuwing.²¹³ Voor de volledige inventarisatie van Brugge maakte een stadsambtenaar deel uit van de West-Vlaamse inventarisplieg.

In **Vlaams-Brabant** kwamen het verschil in aanpak per provincie en de prioritaire focus op beschermen ten nadele van systematische inventarisatie het meest tot uiting. Na de afwerking van de inventarissen van deze provincie midden jaren 1970 ging men tot midden jaren 1990 enkel nog op zoek naar bouwkundig erfgoed in de provincie in functie van de opmaak van nieuwe beschermingsvoorstellen. De inventaris werd niet systematisch herbekeken tegen het licht van de ondertussen sterk gewijzigde selectiecriteria. De nieuwe monumenten werden evenmin geregistreerd in de inventaris. Beschermen en inventariseren waren in die provincie niet gelinkt aan elkaar. Totdat minister Sauwens in 1992 en minister Martens in 1998 officieel de aandacht vroegen voor het actualiseren van de bestaande inventarissen, en zelfs letterlijk in hun beleidsdocumenten stelden dat sommige inventarissen achterhaald waren. Ze eisten allebei op hun eigen manier een actuele inventaris om een onderbouwd beschermingsbeleid te kunnen voeren. Luc Martens zorgde ook voor versterking van het Vlaams-Brabantse inventaristeam. Die nieuwe krachten werden ingezet op de “actualisatie” of, anders gezegd, de herinventarisatie. Ze gingen van start in Leuven, dat meer nog dan andere gemeenten in Vlaams-

---

²⁰⁹ S.N. 1999: Verantwoording, in: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C., TANSENS A. & VANNESTE P., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n1*, Brussel – Turnhout, VIII.

²¹⁰ VAN GREMBERGEN P. 2001: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C. & VANNESTE P. met medewerking van TANSENS A. 2001: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kantons Hooglede - Izegem - Lichtervelde, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n2*, Brussel – Turnhout, V.

²¹¹ GILTÉ S. & VANWALLEGHEM A. 1999: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Oudste kern, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18na*, Brussel - Turnhout.

²¹² S.N. 1999: Verantwoording, in: GILTÉ S. & VANWALLEGHEM A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Oudste kern, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18na*, Brussel – Turnhout, VIII.

²¹³ SAUWENS J. 1999: Woord Vooraf, in: GILTÉ S. & VANWALLEGHEM A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Oudste kern, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18na*, Brussel – Turnhout, V.

Brabant kreunde onder de sloopdreiging van tal van historische panden. De Vlaamse overheid startte er in die periode veel beschermingsdossiers op, precies om historische panden van de sloop te redden.

De stad Leuven was vragende partij voor een systematische aanpak van die beschermingen, omdat de bestaande “ad-hoc aanpak” veelal achter de feiten aanliep.²¹⁴ Een gerichte aanvulling van de bestaande inventaris was onontbeerlijk. Het veldwerk voor de herinventarisatie van Leuven startte in 1996 en bleef beperkt tot het grondgebied binnen de ring, dat om praktische redenen werd verdeeld in vijf verschillende spieën, overeenkomstig en gelegen binnen de vijf historische invalsstraten. Het veldwerk van de laatste spie werd afgerond in 2000. Bij de herinventarisatie werden voor de Leuvense binnenstad bijna 1000 nieuwe inventarisfiches toegevoegd, voor een groot deel te situeren in de 19de en 20ste eeuw. Ongeveer 340 bestaande erfgoedobjecten hadden hun erfgoedwaarde bewaard en kregen een nieuwe tekst. De inventaristeksten waren klaar in 2009. Deze herinventarisatie werd nooit in boekvorm gepubliceerd en zou pas in 2010 de weg naar het publiek vinden via de inventariswebsite. In 2012 voltooide het agentschap Onroerend Erfgoed de herinventarisatie van de Leuvense binnenstad met een project waarin de grote historische complexen in het stadscentrum van Leuven een nieuwe, actuele tekst kregen.²¹⁵ Het ging om kerken, kloosters, begijnhoven, het stadhuiscomplex, universiteitsgebouwen en -colleges, ziekenhuizen en gevangenissen.

Men plande eenzelfde herinventarisatie in functie van bedreigd erfgoed in de binnensteden van Diest en Tienen. Omdat men sneller dan in Leuven de stap wou maken van inventaris naar beschermingen, beperkte men zich in deze steden tot een echte snelinventaris, waar na de veldwerkfiche en de fotografische registratie, enkel een beperkt onderzoek werd gedaan, en men geen beschrijvingen opmaakte bij de verzamelde documentatie. Deze snelinventarissen vonden plaats in 2002 voor Diest en in 2006-2007 voor Tienen. Enkel in het archief van het agentschap Onroerend Erfgoed zijn hiervan nog veldwerkfiches en mappen met documentatie te vinden.

Parallel met deze bouwkundige herinventarisaties startte in 1997 in Vlaams-Brabant de inventarisatie van historische tuinen en parken. Hoewel geen formeel deel van de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen vormden deze geografisch opgestelde landschappelijke inventarissen een essentiële aanvulling, een actualisatie van de bouwkundige inventarissen. In de inventarissen van historische tuinen en parken bespraken de onderzoekers de ensembles van tuinen en parken samen met de landhuizen, villa's en woningen uit de 19de en 20ste eeuw. Ze vormden daardoor een belangrijke aanvulling voor de inventaris van het bouwkundig erfgoed, die in Vlaams-Brabant gebouwen van na 1800 of 1830 uitsloot van opname.²¹⁶

2.5.3 De inventaris gaat digitaal

Het spreekt voor zich dat de bestaande publicatievorm, in papieren boeken, de mogelijkheden niet bood om de inventaris typologisch en chronologisch doorzoekbaar te maken. Ook het voortdurend actueel houden van adressen of het markeren van gesloopt erfgoed, is in boekvorm niet mogelijk. Daarom startte de centrale dienst in Brussel van de toenmalige Afdeling Monumenten en Landschappen midden jaren 1990 met het digitaliseren van de gepubliceerde teksten. Tegelijkertijd werkte men aan een digitale ontsluiting van alle beschermingen.

---

²¹⁴ KENNES H. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Leuven* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/922> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²¹⁵ DEBONNE V. 2012: *Aanvulling grote complexen Leuven* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/918> (geraadpleegd op 3 september 2021).

²¹⁶ DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

gestructureerd.²²⁴ De gemeente-inleidingen en beschreven wijken, gehuchten of ensembles, brachten men onder in een tabel “Cultuurhistorische ensembles” (circa 2000 inventarisfiches), de straatinleidingen werden in een tweede tabel “Straten” gebundeld (circa 13.000 inventarisfiches). De apart opgenomen en beschreven erfgoedobjecten ten slotte kwamen in de grootste reeks “Gebouwen” terecht, goed voor meer dan 72.000 gebouwen, constructies, standbeelden en andere voorbeelden van bouwkundig erfgoed. De belangrijkste kwaliteit van deze databank was de publieke toegankelijkheid via internet.

Zeker in de jaren 1990 kon deze databank echter nog niet voldoen aan de verwachtingen die in de beleidsbrieven van de ministers te lezen waren. De databankfiches waren van bij het begin niet voldoende voorzien op het koppelen van alle gewenste data. In de databank kreeg elke fiche een veld met adresgegevens, een tekstveld, en een fotoveld. Het geografische zoekformulier bood een groot gebruiksgemak in vergelijking met de boeken, waar de lezer op zoek naar gegevens van een bepaalde gemeente, eerst de weg moest vinden binnen de publicatiestructuur van arrondissementen en kantons. Een knelpunt bij dat zoekformulier waren de soms sterk verouderde adresgegevens. De bedoeling was wel degelijk dat de digitalisering de mogelijkheid zou bieden om de adressen actueel te houden. In praktijk echter bleef dit tot 2004 achterwege en nam het digitalisatieproces op zich de beschikbare tijd en middelen in de jaren 1990 in beslag. Het feit dat er per fiche maar één adresveld was, beperkt tot één straatnaam, maakte daarenboven de invoer van hoekpanden, of ensembles in verschillende straten, onhandig.²²⁵ Dergelijke fiches werden in de databank ontubbeld, met één fiche voor elke straat, met een verwijzing van de ene naar de andere fiche. Voor een visualisering van de geografische gegevens op een digitale kaart was het in de jaren 1990 nog wat vroeg, hoewel de archeologen daar in dat decennium wel al op inzetten, bij het ontwikkelen van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI).²²⁶

Voor het bijhouden van de staat van het gebouw - gesloopt, verbouwd of bewaard - was geen veld voorzien. Een controle van de toestand van de gebouwen op het moment van de digitalisering maakte geen deel uit van het project. De oplossing die minister Martens daarbij in zijn beleidsbrief suggereerde, namelijk de hulp bij de actualisatie van de gegevens door steden, gemeenten en provincies, werd niet in praktijk omgezet. De wens van minister Sauwens om de gegevens chronologisch, thematisch en typologisch te kunnen doorzoeken, werd in de jaren 1990 evenmin gerealiseerd. Zoekvelden voor bouwperiode, stijl of typologie ontbraken. Er was behalve het zoeken op gemeente en straatnaam, enkel de mogelijkheid om een vrije zoekterm in te vullen, waarop dan alle teksten werden gescreend (zogenaamde full-tekst-search).

In de boeken van Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen werd beschermd erfgoed telkens met een asterisk aangeduid.²²⁷ Deze aanduiding werd bij overname van de teksten in de databank niet voorzien. Er werd wel parallel gewerkt aan een publiek toegankelijke databank van het beschermd

---

²²⁴ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 239 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²²⁵ Zie voor meer gegevens: VAN DAELE K., MEGANCK L. & MORTIER S. 2016: On data-driven systems and system-driven data: twenty years of the Flanders heritage inventory, in: MYERS D. & SANTANA QUINTERO M., *Cultural heritage inventory systems for posterity and conservation, Journal of cultural heritage management and sustainable development* 6.2, 161.

²²⁶ COUSSERIER K., MARTENS M. & MEYLEMANS E. 2021: *Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

²²⁷ Alinea overgenomen uit: HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

erfgoed op de website van de Afdeling, maar er was geen onmiddellijke koppeling met de databank van de inventaris. Grote hiaten in deze beschermingsdatabank waren het ontbrekende fotomateriaal, gebrek aan actuele adressen of kadastrumnummers en het ontbreken van tekstmateriaal. Er werd daarentegen hier wel een poging ondernomen om een thematisch-typologische zoekmogelijkheid aan te bieden, waar dat voor de inventarisdatabank nog niet het geval was.

2.6 2000-2011: DE AFWERKING VAN DE INVENTARIS BOUWKUNDIG ERFGOED IN VLAANDEREN

Vanaf eind 2000 trad een heroriëntering in het inventarisatieproces op. In de Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie van minister Johan Sauwens (6 november 2000) lezen we de basis voor die heroriëntering: het moest sneller, beter toegankelijk via internet, en volledig gericht op het selecteren van beschermenswaardig erfgoed.²²⁸ Deze stijlbreuk had onbedoeld grote gevolgen voor de samenstelling van de inventaris bouwkundig in Oost- en West-Vlaanderen. De vorm, zo blijkt, heeft de inhoud verregaand bepaald.

Ondanks stimulansen voor de inventaris van de ministers in de jaren 1990 was de inventaris in 2000 nog verre van gebiedsdekkend. De inventarissen van 65 van de toen 308 gemeenten ontbraken nog, met een grote achterstand ten opzichte van de andere provincies in Oost- en West-Vlaanderen. De spanning in de taakverdeling tussen inventariseren en beschermen leidde tot een drastische wending in 2000. Met als hoofdbedoeling de doorlooptijd van inventarisatie naar beschermingsdossier in te korten, en om de achterstand in Oost- en West-Vlaanderen weg te werken, viel in het jaar 2000 de beslissing de publicatie van de inventarissen in de boekenreeks *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen stop te zetten. Aan de basis van die beslissing lag de beschermingspolitiek van minister Johan Sauwens, die toen net als in de eerste helft van de jaren 1990 bevoegd was voor monumenten- en landschapszorg. De minister wilde zeer intensief inzetten op beschermen van bouwkundig erfgoed. Hij zag een beschermingspakket als een logische stap na de afwerking van de inventaris van een gemeente, en wilde dit proces versneld zien. Hij vroeg om binnen zijn regeerperiode, dus voor 2004, het inventarisproject voor heel Vlaanderen af te werken, om op die manier in elke gemeente in Vlaanderen de nodige monumenten te kunnen beschermen. De beleidsbrief is duidelijk: “Teneinde eind 2003 de lopende inventaris van het bouwkundig erfgoed van het Vlaams gewest af te ronden zal vanaf 2001 een versnelde inventarisatie plaatsvinden waarbij in de eerste plaats aandacht zal besteed worden aan de selectie van de voor bescherming vatbare monumenten.”²²⁹ Paul Van Grembergen, die Sauwens in 2001 opvolgde als bevoegde minister, zette dit beleid onverminderd verder.

De inventarisploegen in Antwerpen en Limburg, die op een zucht stonden van de afwerking van de inventaris voor hun provincie, mochten de lopende inventarisaties en de geplande publicaties afwerken volgens de klassieke methodologie. De inventaristeams in Oost- en West-Vlaanderen echter kregen de opdracht om de nieuwe inventarisatieprojecten versneld op te maken, met gerichte focus op de selectie van beschermenswaardig bouwkundig erfgoed. Waar het eindproduct van een

---

²²⁸ S.N. 2000: *Beleidsbrief Monumenten – Landschappen – Archeologie Beleidsprioriteiten 2000-2001 ingediend door de heer Johan Sauwens, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Ambtenarenzaken en Sport*, Vlaams Parlement Stuk 450 (2000-2001), 1, 6 november 2000, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2000-2001/g450-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²²⁹ S.N. 2000: *Beleidsbrief Monumenten – Landschappen – Archeologie Beleidsprioriteiten 2000-2001 ingediend door de heer Johan Sauwens, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Ambtenarenzaken en Sport*, Vlaams Parlement Stuk 450 (2000-2001), 1, 6 november 2000, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2000-2001/g450-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

inventarisproject tot dan toe de publicatie in boekvorm was, moest men zich meteen richten op een beschermingspakket. De eindredactie, publicatie en boekvoorstelling schrapte men uit het proces. Alle teksten zouden rechtstreeks op de online inventarisdatabank verschijnen. Ondanks de duidelijke politieke druk, en het aanvullen van het inventaristeam met een aantal extra mensen, werd de vooropgestelde afwerking van de gebiedsdekkende inventaris bouwkundig erfgoed in 2003 niet gerealiseerd. In de provincies Antwerpen en Limburg finaliseerde men de inventarisreeks in respectievelijk 2004 en 2005. In Oost-Vlaanderen publiceerde men in 2010 met Wetteren, Laarne en Dendermonde de laatste drie gemeenten op de inventariswebsite. In West-Vlaanderen was men een jaar later klaar, en eindigde men met de afwerking van de inventaris van Bredene in 2011.

Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck, van 1975 tot 2005 coördinator en redacteur van *Bouwen door de eeuwen heen*, schreef in 2007 een terugblik op de reeks. Ze drukte er haar hoop uit in de inventarisatie “nieuwe stijl”. “Inmiddels blijkt wel algemeen aanvaard dat inventarisatie een continue proces is, dat geregeld aan een doelbewuste en goed omschreven actualisatie toe is en dus nooit ‘af’ geraakt. Met de op gang gebrachte actualisatie van de eerst gepubliceerde delen van Vlaams-Brabant en het publiceren van een aantal gemeenten in de ‘nieuwe stijl’, wordt een nieuw hoofdstuk geschreven van het eindeloze inventarisatieverhaal.”²³⁰

2.6.1 In 2005 rolt de laatste publicatie van de pers

De teams in de provincies Antwerpen en Limburg konden alle inventarissen publiceren in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*. In Oost- en West-Vlaanderen lukte dat niet.

De inventarisplougen in **Antwerpen** waren in de jaren 1990 bijna klaar. Minister Martens sprak in het woord vooraf van 13n4 nog de hoop uit dat ze binnen zijn regeerperiode het arrondissement Turnhout zouden afwerken, maar dat was iets te optimistisch.²³¹ Boekdeel 16n2²³² voor het kanton Westerlo ging in 2000 ter perse, een jaar later is 16n3²³³ met het kanton Herentals klaar en in 2002 volgden de kantons Hoogstraten in 16n4²³⁴ en Mol in 16n5²³⁵. Ze finaliseerden de inventaris van de provincie in 2004 met het afsluitende zesde deel van het arrondissement, voor het kanton Arendonk.²³⁶ Tussen 1976 en 2004 repertorieerde men in achttien boekdelen het bouwkundig erfgoed in de provincie Antwerpen. Daarmee was Antwerpen na Vlaams-Brabant de tweede provincie waarvan de inventaris was afgerond.

De twee **West-Vlaamse** inventarisplougen mochten, ondanks het feit dat ze een enorme achterstand in te halen hadden, de projecten waarmee ze bezig waren afronden met een publicatie. In 2001 sloot

---

²³⁰ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting*, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 14.

²³¹ MARTENS L. 1997: *Woord Vooraf*, in: KENNES H. & STEYAERT R., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kantons Duffel - Heist-op-den-Berg*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n4*, Brussel – Turnhout, V-VI.

²³² KENNES H. & STEYAERT R. 2000: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Westerlo*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16n2*, Brussel - Turnhout.

²³³ KENNES H. & STEYAERT R. 2001: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Herentals*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16n3*, Brussel - Turnhout.

²³⁴ DE SADELEER S. & PLOMTEUX G. 2002: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Hoogstraten*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16n4*, Brussel - Turnhout.

²³⁵ KENNES H. & STEYAERT R. 2002: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Mol*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16n5*, Brussel - Turnhout.

²³⁶ DE SADELEER S. & PLOMTEUX G. 2004: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Arendonk*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16N6*, Brussel - Turnhout.

17n2²³⁷ de publicatie af van het geïnventariseerde bouwkundig erfgoed van het arrondissement Roeselare, waarvoor oorspronkelijk één boekdeel werd verwacht.²³⁸ Ze zetten hierin hun aandacht voor 20ste-eeuwse architectuur en nauwgezet archiefonderzoek verder. In 2004 publiceerde de Brugse ploeg, waar één stadsambtenaar deel van uitmaakte, twee boekdelen die de middeleeuwse stadsuitbreiding van Brugge capteren: boekdeel 18nb noord en 18nb zuid.²³⁹ Bedoeling was het gebied tussen de eerste en de tweede omwalling op te nemen in één enkel boekdeel. Net als bij het arrondissement Roeselare leidden “de omvang van het opgetekende erfgoed en de voorhanden documentatie” tot de indeling in twee delen. Ze kozen voor dezelfde opdeling als in 1979 gebeurde voor de 16de-eeuwse stadsuitbreiding van Gent: voor de publicatie werd het materiaal toen gegroepeerd in een noordelijk en zuidelijk deel, wat men in Brugge overnam. In elk van de twee lijvige boekdelen kwamen telkens drie of vier traditionele kwartieren aan bod.²⁴⁰ Voor West-Vlaanderen stonden er nog 43 gemeenten op de planning, die buiten de publicatiereeks afgewerkt zouden worden.

In 2005 sloten de drie boekdelen van het arrondissement Maaseik, nummers 19n1, 2 en 3²⁴¹, de inventaris bouwkundig erfgoed in **Limburg** af. “De optekeningsperiode voor de hele reeks van in totaal negen volumes liep met onderbrekingen van 1975 tot 2003 en de publicatie door een bijwijlen tot één medewerkster gereduceerd team van 1981 tot 2005.”²⁴² De druk om de publicaties snel af te werken, zorgde ervoor dat men voor de kantons Neerpelt (19n2) en Peer (19n3) moest schrappen in de selectie van bouwkundig erfgoed. In de verantwoordingen van deze twee laatste Limburgse boeken lezen we de keuze voor snelheid duidelijk af: “Het gaat om een zogenaamde “snel- of urgentie-inventaris”, waarbij niet elk bestanddeel van het architecturale patrimonium werd opgenomen, maar wel na selectie de meest waardevolle en/of gaaf bewaarde objecten, gebouwen of complexen werden weerhouden. Daar het boekblok aanvankelijk te veel pagina’s telde, werd een nog strengere selectie doorgevoerd. Kortom, niet elk langgestrekt Kempisch hoefetje komt ter sprake, laat staan elke dorpswoning.”²⁴³

---

²³⁷ DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C. & VANNESTE P. met medewerking van TANSSENS A. 2001: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kantons Hoogdele - Izegem - Lichtervelde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n2, Brussel - Turnhout.

²³⁸ VAN GREMBERGEN P. 2001: Woord Vooraf, in: DE GUNSCH A., METDEPENNINGHEN C. & VANNESTE P. met medewerking van TANSSENS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kantons Hoogdele - Izegem - Lichtervelde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 17n2, Brussel – Turnhout, V.

²³⁹ GILTÉ S., VANWALLEGHEM A. & VAN VLAENDEREN P. 2004: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Middeleeuwse stadsuitbreiding*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18nb Noord, Brussel - Turnhout.

GILTÉ S., VANWALLEGHEM A. & VAN VLAENDEREN P. 2004: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Middeleeuwse stadsuitbreiding*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18nb Zuid, Brussel - Turnhout.

²⁴⁰ SCHEERS J. 2004: Woord Vooraf, in: GILTÉ S., VANWALLEGHEM A. & VAN VLAENDEREN P., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Middeleeuwse stadsuitbreiding*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18nb Noord, Brussel – Turnhout, V.

²⁴¹ SCHLUSMANS F. 2005: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kantons Bree - Maaseik*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n1, Brussel - Turnhout.

PAUWELS D. 2005: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Neerpelt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n2, Brussel - Turnhout.

PAUWELS D. 2005: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Peer*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n3, Brussel - Turnhout.

²⁴² VAN MECHELEN D. 2005: Woord Vooraf, in: PAUWELS D., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Peer*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n3, Brussel – Turnhout, V.

²⁴³ S.N. 2005: Verantwoording, in: PAUWELS D., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Neerpelt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n2, Brussel – Turnhout, VII.

S.N. 2005: Verantwoording, in: PAUWELS D., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Peer*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n3, Brussel – Turnhout, IX.

In **Oost-Vlaanderen** had deze tijdsdruk nog grotere gevolgen. De teksten voor de inventarissen van de zes gemeenten die voorzien waren voor boekdeel 15n4 (Arrondissement Oudenaarde, kantons Kruishoutem, Brakel en Horebeke) waren bijna klaar voor druk, een druk die echter nooit zou plaatsvinden. Behalve die zes gemeenten bleven er in Oost-Vlaanderen na sluiting van de publicatiereeks nog inventarissen van 16 gemeenten achter.

2.6.2 Een alternatieve aanpak in Oost- en West-Vlaanderen

In Oost- en West-Vlaanderen stonden anno 2000 nog inventarisprojecten voor 65 gemeenten op het programma, een vijfde van het totaal aantal Vlaamse gemeenten, een enorme opdracht om binnen één regeerperiode af te werken. Er werd ingezet op het versnellen van het proces.

Minister Sauwens achtte het in de beleidsbrief van 2001-2002 mogelijk om voor de resterende 65 gemeenten in Oost- en West-Vlaanderen tegen eind 2003 het bouwkundig erfgoed te inventariseren en daarmee voor heel Vlaanderen een inventaris beschikbaar te hebben. Er werd beslist om de inventaris- en beschermingsteams in die provincies nog met een paar mensen uit te breiden. Men probeerde de werkwijze daarenboven te versnellen door deelaspecten van de inventarisatie uit te besteden aan zelfstandige onderzoekers.²⁴⁴ Samen met de ambtenaren voerden zij veldwerk, archief- en literatuuronderzoek uit, en schreven ze inventaristeksten voor het geselecteerde erfgoed. Het uitwerken van de beschermingsdossiers bleef de taak van de daartoe gemachtigde ambtenaren.

Op de opstart van die intensieve inhaalbeweging volgde een ingrijpende hervorming van de administratie in 2004-2006. In 2004 zorgde de oprichting van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) voor een herverdeling van de inventaris- en beschermingstaken. Deze wetenschappelijke instelling was een samensmelting van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP), dat ophield te bestaan, en van de zogenaamde “kenniscel” van de Afdeling Monumenten en Landschappen. Een aantal medewerkers van de inventarisploegen stapte over naar het VIOE. De processen beschermen en beheren van onroerend erfgoed werden uitgevoerd door het agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed (RO-Vlaanderen), waarin de Afdeling in 2005 overvloeide. Het was een logische keuze de inventarisploegen die in het agentschap RO-Vlaanderen voor de beschermingen instonden, de geografische inventarisatie in Oost- en West-Vlaanderen te laten afwerken, aangezien zij daar al tientallen jaren aan werkten. Parallel daarmee zette het VIOE in op het beheer en de optimalisatie van de inventarisatiebank en op de voorbereiding van de vaststelling²⁴⁵ van de inventaris bouwkundig erfgoed.²⁴⁶

Het wegvallen van de publicaties betekende een grote stijlbreuk voor de inventaristeams in Gent en Brugge, die steeds hadden gewerkt met een strenge eindredactie, die op taal, structuur en selectie toezag, en dat met een blik die heel Vlaanderen omvatte. In de nieuwe werkwijze was geen algemene eindredactie voorzien; redacteur of uitgever bepaalden dus niet langer de vorm, maar bepaalden ook niet langer de selectie. De basisprincipes van de inventarismethodologie van het project Bouwen door

---

²⁴⁴ S.N. 2000: *Beleidsbrief Monumenten – Landschappen – Archeologie Beleidsprioriteiten 2000-2001 ingediend door de heer Johan Sauwens, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Ambtenarenzaken en Sport*, Vlaams Parlement Stuk 450 (2000-2001), 1, 6 november 2000, 4 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2000-2001/g450-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁴⁵ Zie 2.7.3 voor meer informatie over de vaststelling, de juridische verankering van de inventaris.

²⁴⁶ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

de eeuwen heen bleven voor de laatste reeks inventarissen in Oost- en West-Vlaanderen gerespecteerd.

Veldwerk vanop de openbare weg bleef in principe de basis voor de evaluatie en de selectie van het bouwkundig erfgoed, aangevuld met vrij beperkt literatuur- en archiefonderzoek. Maar omdat vanaf 2000 beslist was om de inventaris direct en snel door te vertalen in beschermingsdossiers, kozen de inventaristeams in Oost- en West-Vlaanderen er voor om al meteen tijdens het veldwerk intensief in te zetten op interieurbezoeken. De bedoeling was om al in die fase de erfgoedwaarde correct af te toetsen, een eerste ruwe selectie van beschermingswaardig erfgoed op te stellen, en de eigenaars op de hoogte te stellen van een mogelijke intentie tot beschermen. Ter voorbereiding van de opmaak van een beschermingsdossier, nam men tijdens de inventarisatie ook al tijd voor het nodige literatuur- en archiefonderzoek.²⁴⁷

Bij het stopzetten van de publicatie van de inventarissen in de boekenreeks in 2000, liet men de geografische afbakening van een inventarisproject per arrondissement of kanton varen. De inventarissen werden per gemeente opgemaakt, afgewerkt en gepubliceerd op de inventariswebsite. Doordat de inventaristeams een ruime en grondige kennis hadden van de volledige provincie, kon men een ruime geografische basis voor de evaluatie en selectie van het erfgoed voldoende blijven garanderen. Toen de publicatie per arrondissement of kanton wegviel, maakte men echter geen regio-inleidingen meer op die het bouwkundig erfgoed per regio beschouwden, wat een grote trendbreuk vormde en ook illustreert dat de selectie van te beschermen erfgoed steeds meer binnen de grenzen van één gemeente gemotiveerd werd. De opmaak van de beschrijving van het bouwkundig erfgoed in deze “gemeentelijke” inventarissen bleef gebeuren volgens het stramien uit de inventarismethodologie. Die beschrijving werd natuurlijk, mee evoluerend met de professionalisering van de monumentenzorg, door de tijd heen steeds uitgebreider en gespecialiseerder. Opvallend vormelijk verschil bij de beschrijvingen “nieuwe stijl” was het achterwege laten van afkortingen in de beschrijvende teksten. Talrijke geijkte afkortingen van bouwperiodes, bouwonderdelen, enz. hadden als doel om bij de publicatie in de boekenreeks het aantal lettertekens zoveel mogelijk te reduceren. Hoe korter de beschrijvingen, hoe meer items men in één boekdeel een plaats kon geven. Dat was bij een publicatie per gemeente op de inventariswebsite of in een aparte bundel niet meer nodig. Men kon voor leesbaarheid kiezen, en alle afkortingen achterwege laten. Ook verwijzingen naar eerder vermelde bronnen (o.c.) werden achterwege gelaten, zodat elke beschrijving afzonderlijk kon begrepen worden, afgestemd op invoer in de inventarisdatabank.

De grote redactionele vrijheid veranderde de manier van selecteren in belangrijke mate. De eindredacteur van de boekenreeks Bouwen door de eeuwen heen had bij de selectie een belangrijke taak en een bepalende stem. Hierbij moest ook rekening gehouden worden met het aantal voorziene katernen dat bepaald werd door de uitgever om binnen het budget te blijven. De redactie besliste mee welke panden een eigen beschrijving kregen, een eigen foto, en welk erfgoed in een straatinleiding werd vermeld. Een dergelijke afweging was bij een online publicatie niet meer nodig. Alle panden en constructies met erfgoedwaarde konden een eigen fiche krijgen in de gemeentelijke inventaris, en konden van een uitgebreide tekst worden voorzien. Enkel de wetenschappelijke afweging van de erfgoedwaarde bepaalde of een pand in de inventaris werd opgenomen. Redactionele overwegingen waren verleden tijd. Zeker in de inventarissen die na 2005 zijn gemaakt in West-Vlaanderen, leidde dit tot een zeer ruime selectie van bouwkundig erfgoed.

Niet meer praktisch ingebed in een overkoepelend Vlaams inventarisproject, en verplicht om versneld te werken, legden de teams in Oost- en West-Vlaanderen steeds meer eigen accenten, wat tot

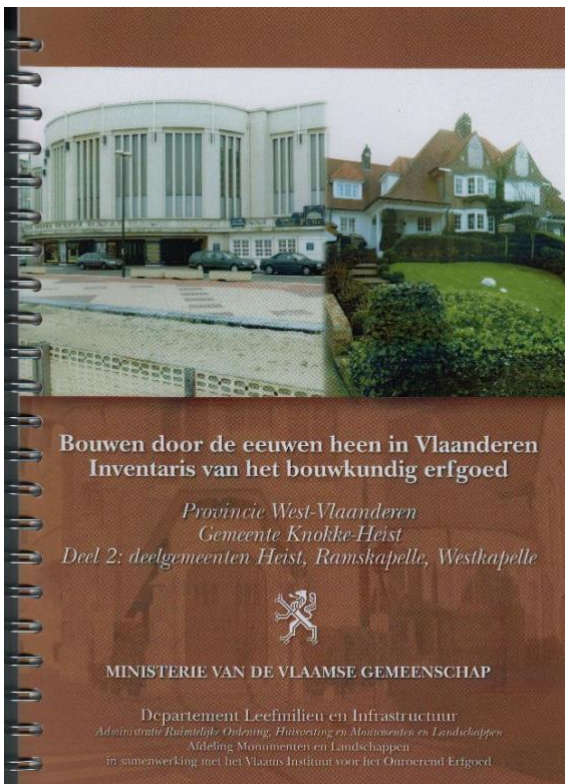
---

²⁴⁷ Gegevens verkregen van Helena Dûchene en Pol Vanneste, deel uitmakend van de inventarisploegen in Oost- en West-Vlaanderen in deze periode.

onbedoelde, maar opmerkelijke verschillen heeft geleid in de inventarissen die voor en na het jaar 2000 zijn opgemaakt. Deze verruiming dient echter ook gekaderd te worden in de steeds groeiende aandacht voor nieuwe architectuurtypes in de wetenschappelijke wereld. Ook het toen zeer positieve klimaat ten opzichte van erfgoed en monumentenzorg maakte de aandacht voor kleinere, bescheiden erfgoedtypes in die tijd vanzelfsprekend.

Van de inventarissen van de **22 Oost-Vlaamse gemeenten** die niet meer mee konden in de reeks Bouwen door de eeuwen heen, was minstens een deel van het inventariswerk al gedaan. Voor zes gemeenten waren de inventaristeksten zo goed als klaar voor druk, van de meeste was veldwerk en selectie al gebeurd. Hoewel deze laatste reeks inventarissen formeel als een apart project werd gepubliceerd op de inventariswebsite, gebruikte het inventaristeam bij de selectie van het erfgoed de inventarisgegevens uit de toen lopende inventarisprojecten in omliggende gemeenten om een weloverwogen en ruim selectiekader te creëren. Het inventaristeam was al vele jaren hetzelfde gebleven en werd maar heel even met één nieuwe onderzoeker aangevuld. Ze beschikten over een zeer uitgebreide terreinkennis, waardoor de afwegingen op exact dezelfde manier gebeurden als voorheen. Door al deze factoren had de vrijheid van het aantal te selecteren objecten per gemeente dus eerder een beperkte impact in Oost-Vlaanderen.

Hoewel men in principe besliste de gemeente-, deelgemeente- en straatinleidingen aan te houden, koos men er bij de laatste reeks gemeenten in Oost-Vlaanderen toch voor de inleidende beschrijvingen van de gemeenten en deelgemeenten niet meer uit te werken, om zo de koppeling van inventaris naar beschermingspakket nog te kunnen versnellen. Een ander middel om het tempo optimaal aan te houden, was het uitstellen van de publicatie van de inventarissen op de online inventarisdatabank. Daar zat vaak meer dan vijf jaar tussen, zonder dat de gegevens bij publicatie systematisch inhoudelijk of administratief werden geactualiseerd. In Oost-Vlaanderen publiceerde men in 2010 met Wetteren, Laarne en Dendermonde de inventarissen van de laatste drie gemeenten op de inventariswebsite.

Figuur 11 Cover van de geprinte versie van de inventaris van Knokke-Heist, uitgebracht in 2005. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Eind jaren 1990 versterkte de bevoegde minister de **West-Vlaamse inventarisplieg** al met zes mensen. In 2000 kwamen daar nog twee mensen bij, en een groot budget om inventaristaken aan zelfstandige onderzoekers uit te besteden. Er gingen dus heel veel nieuwe mensen aan de slag, zonder dat er in centrale aansturing werd voorzien op inhoudelijk of redactioneel vlak. Voor de 43 gemeenten die buiten de publicatiereeks om werden gerepertorieerd, stellen we mede daardoor grotere afwijkingen vast van de klassieke inventarismethodologie. Opzet, opnamecriteria, tekststructuur: de West-Vlaamse inhaaloperatie bracht op al deze vlakken merkbare evoluties met zich mee.

In West-Vlaanderen streefde men naar een optimale ontsluiting van de inventarisgegevens naar geïnteresseerden en naar lokale besturen toe. De teams streefden naar een snelle publicatie van hun teksten en foto's op de inventariswebsite, en kozen ervoor de gegevens per gemeente ook op papier aan te bieden, in eenvoudige, afgeprinte en geringde A4-bundels. De 43 resterende gemeenten werden tussen 2001 en 2011 in 50 genummerde bundels

afgewerkt. Omdat de deelgemeenten van Brugge deels een eigen volgnummer kregen, is er een discrepantie tussen aantal volgnummers en aantal gemeenten. Het concept van papieren bundels nam het inventaristeam in Vlaams-Brabant over. Vanaf 2005 brachten zij van de herinventarisatieprojecten in de Vlaamse Rand rond Brussel vier dergelijke bundels uit. Minister Van Grembergen haalde in zijn beleidsbrief van 2002-2003 aan dat vanaf de inventaris van Blankenberge de mogelijkheid zou worden geïntroduceerd om vanuit de online inventarisdatabank van de Afdeling Monumenten en Landschappen, “op volledig automatische wijze een pdf-document te genereren.”²⁴⁸ Deze optie werd inderdaad geïntroduceerd, maar vrij snel weer stopgezet om in te zetten op een eenvoudige verspreiding van geprinte bundels tegen een kleine vergoeding.

Zeer interessant bij al die gedrukte bundels is de verantwoording die men bij elk West-Vlaamse deel insloot. Daar lezen we een aantal principiële wijzigingen tegenover de standaardmethodologie letterlijk af. In de gedrukte boeken hield men tot op het einde vast aan een chronologische grens van 1940, “hetgeen de beschrijving van meer recente kwalitatief hoogstaande en opvallende gebouwen allerminst verhindert”.²⁴⁹ Bij de inventaris “nieuwe stijl”, liet men deze limiet vallen: “Er bestaat in principe geen chronologische limiet voor de opname in de inventaris.”²⁵⁰ Het meest opvallend is echter de uitbreiding van het reeds decennialang uit drie delen bestaande doelstelling van de inventaris bouwkundig erfgoed. Van het eerste tot het laatste gepubliceerde boek lezen we dat de inventaris het uitgangspunt vormde voor beschermingen, een gids voor de architectuur in de streek en een uitgangspunt voor verder wetenschappelijk onderzoek. Daar wordt in alle apart gedrukte bundels een vierde doelstelling aan toegevoegd: “De inventaris wil een hulpmiddel zijn voor het gemeentelijk beleid betreffende het architecturaal patrimonium.”²⁵¹ Die vierde doelstelling valt op, en wordt bijvoorbeeld in het standaardwerk van A.M. Draye over de regelgeving expliciet aangehaald.²⁵² Deze vierde doelstelling, gericht op een gemeentelijk onroerenderfgoedbeleid, is een rechtstreekse vertaling van een doelstelling die te lezen is in de beleidsbrieven van de ministers Sauwens en van minister Van Grembergen voor 2001-2004. “Een uitdaging voor de toekomst blijft de verdere responsabilisering van het lokaal niveau. (...) In de zorg voor het waardevol niet-beschermd erfgoed is voor hen een hoofdrol weggelegd.”²⁵³ In dat kader verzorgde de administratie voor elke afgewerkte West-Vlaamse inventaris een presentatie aan de beleidsmakers in de gemeente.

Een voordeel van deze bundels en van een online publicatie van de gegevens was dat er beter kon ingezet worden op afbeeldingen van het geïventariseerde erfgoed. Hoewel de boeken van Bouwen door de eeuwen heen in hun beginperiode zeer vooruitstrevend waren net omwille van de talrijke

---

²⁴⁸ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, 8-9 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁴⁹ S.N. 2005: Verantwoording, in: PAUWELS D., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Peer*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19n3, Brussel – Turnhout, X.

²⁵⁰ S.N. 2003: Verantwoording, in: CALLAERT G. & HOOFT E. met medewerking van STRUYF J., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oudenburg, Deelgemeenten Ettelgem, Roksem, Westkerke*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL1, onuitgegeven werkdocumenten.

²⁵¹ S.N. 2003: Verantwoording, in: CALLAERT G. & HOOFT E. met medewerking van STRUYF J., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oudenburg, Deelgemeenten Ettelgem, Roksem, Westkerke*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL1, onuitgegeven werkdocumenten.

²⁵² DRAYE A.M. 2007: *De bescherming van het roerend en onroerend erfgoed: wet-, decreet- en regelgeving van kracht binnen het Vlaamse Gewest/de Vlaamse Gemeenschap*, Brussel, 74-75.

²⁵³ S.N. 2003: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2003-2004 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1915 (2003-2004), 1, 27 oktober 2003, 5 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1049715> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

afbeeldingen, was de manier van uitgeven in de eindjaren van de reeks op dat vlak wat achterhaald. De afbeeldingen waren gelimiteerd en veelal zwart-wit. Van de meeste panden kun je enkel een “contactafdruk”, een postzegelgrote foto, achteraan het boek terugvinden, waarnaar een volgnummer op het einde van elke beschrijving verwees. Slechts hier en daar werd een extra kleurenfoto tussen de tekst verwerkt. Deze beperking viel weg: per gebouw kon men één of meer afbeeldingen in kleur bij de tekst aanbieden. De andere beperking die wegviel, was die van het aantal lettertekens per boekdeel. Het steeds meer in voege komen van volzinnen en grondiger uitgewerkte historische schetsen volgden ook uit die redactionele vrijheden. De teksten werden merkbaar langer, en gingen dieper in op de historiek die op basis van systematisch archief- en kadasteronderzoek werd onderbouwd.

In een poging om nog sneller te kunnen inventariseren en beschermen, ging men voor de inventarissen van Blankenberge en Oudenburg een experiment aan. Men greep terug naar de basisprincipes van de snelinventarisatie: de beschrijving gebeurde enkel op basis van de visuele registratie van de gevel, literatuuronderzoek bleef beperkt, archiefonderzoek werd geschrapt. Uit een korte typering per pand moest blijken waarom dit werd geselecteerd. Deze werkwijze werd snel verlaten, omdat het moeilijk bleek de erfgoedwaarde correct in te schatten op basis van louter visuele registratie, zeker in functie van een verdere doorvertaling naar een beschermingspakket. Men beschouwde het als een te groot kwaliteitsverlies, en verliet deze werkwijze na deze twee gemeenten.

Een diepgaand archiefonderzoek ondersteund door de externe bouwhistorici was standaard. Door een ruime blik op literatuur en archief en gevoed door collega’s uit andere teams, werden steeds meer erfgoedtypes geselecteerd voor opname in de inventaris bouwkundig erfgoed. De collectie 20ste-eeuwse architectuurtijdschriften die de bibliotheekcollega’s ontsloten, gaf een basis voor een ruimere, beter onderbouwde selectie van recente, ook naoorlogse architectuur. De specialist industrieel erfgoed gaf per gemeente tips en documentatie mee aan de inventaristeam. In Limburg en Vlaams-Brabant liepen in die tijd de inventarisaties van historische tuinen en parken. Dit project inspireerde de bouwkundigen in West-Vlaanderen om waardevolle tuinen en parken mee op te nemen in de beschrijving van de bouwkundige objecten die ze selecteerden. Zo zijn er in de regio Brugge bijvoorbeeld heel wat kastelen en landhuizen geïnventariseerd als bouwkundig erfgoed, maar werd hierbij ook het park mee onderzocht en beschreven.²⁵⁴

De ruime selectie tijdens het veldwerk zorgde voor uitgebreide selectievergaderingen over de samenstelling van de inventarissen. Omdat de nieuw aangeworven onderzoekers weinig ervaring hadden in inventariseren, en weinig kennis hadden opgebouwd van het erfgoed buiten hun studiegebied, werd de selectie voor elke gemeente door alle collega’s in West-Vlaanderen bekeken. Dat nam veel tijd in beslag, wat haaks stond op de hoge tempo-eisen. Om de selectie van bepaalde erfgoedtypes eenvoudiger te maken, besliste men in West-Vlaanderen in 2005-2006 om een aantal types standaard, zonder bijkomende selectie, toe te voegen aan de inventaris bouwkundig erfgoed. Sindsdien werden alle kapellen en alle kunstwerken op de openbare weg omwille van hun documentaire waarde sowieso opgenomen in de inventarissen bouwkundig erfgoed. Daarenboven nam men alle representatieve, goed bewaarde voorbeelden van bouwkundig erfgoed op in de inventaris, zonder verdere selectiecriteria.

In West-Vlaanderen eindigde men een jaar later dan in Oost-Vlaanderen met de afwerking en online publicatie van de inventaris van Bredene in 2011. Zo goed als alle inventarissen van de 43 West-

---

²⁵⁴ DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

Vlaamse gemeenten werden door de Afdeling Monumenten en Landschappen uitgevoerd, die daarvoor ook externe onderzoekers inschakelde. Een onderzoeker van de Afdeling stapte tijdens dit proces over naar het VIOE en werkte van daaruit mee aan de inventarissen van Knokke-Heist, Oostende, Damme en Jabbeke.²⁵⁵

2.7 2004-2009: HET VIOE ZET IN OP ACTUALISATIE, DIGITALE ONTSLUITING EN VASTSTELLING

Op 14 mei 2004 besloot de Vlaamse Regering tot de [oprichting van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed](#) (VIOE).²⁵⁶ De beleidsnota van de nieuwe minister Dirk Van Mechelen (2004-2009)²⁵⁷ ging expliciet in op de taken die het besluit toekende aan dit nieuwe agentschap. Om te beginnen moest het VIOE het onroerend erfgoed “identificeren, inventariseren en onderzoeken”. Ze stonden ook in voor “het stroomlijnen en aanvullen van de bestaande inventarissen, het realiseren van één geïntegreerde inventaris, en het ontsluiten van de inventarisgegevens via een databank.”

De hoofdopdrachten van het VIOE gaven hen een grote verantwoordelijkheid op vlak van het inventariseren, een taak die sinds decennia gekoesterd werd door de inventarisploegen van de Afdeling Monumenten en Landschappen en haar voorgangers. De hertekening en herverdeling van deze taak was niet eenvoudig, was niet op alle vlakken scherp afgebakend en zorgde voor gecompliceerde verhoudingen tussen de lange traditie van inventariseren en de nodige vernieuwing. Een aantal inventarisploegen van de Afdeling bleef tot 2010-2011 intensief aan de laatste inventarissen werken, terwijl het VIOE parallel daarmee inzette op een algemene optimalisering van dit monumentale instrument. De beleidsbrief erkende de voorzichtigheid waarmee deze taakoverdracht moest bejegend worden: “Het VIOE en de afdeling Monumenten & Landschappen moeten als gelijkwaardig beschouwd worden.” Beide administraties moesten werken met “concrete en meetbare afspraken, op basis van een jaarlijkse resultaatverbintenis”.²⁵⁸

2.7.1 Actualisatie van de administratieve gegevens²⁵⁹

Actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed: deze terminologie dook op in de beleidsbrieven van ministers Sauwens en Martens in de jaren 1990. Ze bedoelden er een volledige optimalisatie mee, zowel administratief als inhoudelijk. Toen het VIOE vanaf 2004 intensief inzette op de inventarisatie van bouwkundig erfgoed, gingen de onderzoekers de term “actualiseren” enger gebruiken, enkel bedoeld voor het updaten van de administratieve gegevens van het

²⁵⁵ VAN LINDT P., KENNES H. & HOOFT E. 2006: Voorbeeldproject georeferentie inventaris bouwkundig erfgoed, in: *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Een nieuw perspectief voor erfgoedonderzoek*, Brussel, 59.

²⁵⁶ Besluit van de Vlaamse regering van 14 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap zonder rechtspersoonlijkheid Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

²⁵⁷ S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 72-103 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁵⁸ S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 72 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁵⁹ Dit hoofdstuk is gebaseerd op volgend artikel waar meer informatie te vinden is over de resultaten, opgedeeld per provincie: HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 239-259 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

geïnventariserde erfgoed, namelijk locatie en fysieke status (bewaard, gesloopt, verbouwd). Bij een globale optimalisatie, inclusief het inhoudelijk aanvullen van de inventarissen, koos men voor de term “herinventariseren”.

Tussen 2005 en 2008 werkte een team van het VIOE onafgebroken aan de administratieve actualisatie van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed: alle adresgegevens in de inventaris van het bouwkundig erfgoed werden op hun geldigheid gecontroleerd en er werd nagegaan of de geïnventariserde panden nog bewaard waren. Ze verzamelden die gegevens met een duidelijk doel voor ogen. Men moest dringend werk maken van een ‘vaststelling van de inventaris van het bouwkundig erfgoed’, waarvoor sinds 1996 al uitzonderingen in de regelgeving van het beleidsdomein ruimtelijke planning waren voorzien. Met een vaststellingsbesluit wilde men aan de inventaris bouwkundig erfgoed rechtsgevolgen koppelen die het behoud van dat erfgoed konden stimuleren.²⁶⁰ Het belangrijkste juridische probleem dat voor de vaststelling moest worden opgelost, was de veroudering van de administratieve gegevens. Adreswijzigingen en sloopgegevens werden na de publicatie in de boeken nooit systematisch bijgehouden.²⁶¹ Een precieze lokalisatie van de objecten was nodig om ze op een juridisch correcte manier te kunnen identificeren. Daarenboven vraagt een goed erfgoedbeleid de registratie van sloop of verlies van erfgoedwaarde, omdat enkel bewaarde panden met erfgoedwaarde in een vaststellingsbesluit terecht horen te komen. Men vermoedde dat een zeer belangrijk percentage van de gebouwen ondertussen een ander adres zou hebben of gesloopt zou zijn.²⁶²

Voor het actualisatieproject vertrok het VIOE-team van de online inventarisdatabank. Die databank, ontwikkeld midden jaren 1990 door de Afdeling Monumenten en Landschappen, bestond uit drie tabellen, namelijk gebouwen, straten en cultuurhistorische ensembles. Men stemde de actualisatie volledig af op de voorbereiding van de vaststelling.²⁶³ Men besliste om voor de vaststelling in principe enkel de apart beschreven erfgoedelementen in de tabel gebouwen mee te nemen. In 2005 zaten daar ongeveer 72.000 fiches in. Daarnaast selecteerde men uit de andere tabellen toch ook een tachtigtal bouwkundige gehelen, vooral tuinvijken en begijnhoven. De gebouwen of structuren die alleen in een straatinleiding voorkwamen, werden bij de actualisatie en de vaststelling buiten beschouwing gelaten. Hun adres en status werden bijgevolg niet gecontroleerd.

Om alle adresgegevens uit de databank op kaart te kunnen weergeven, zette men ze om in een GIS-laag (Geografisch Informatie Systeem).²⁶⁴ Men koos er daarbij bewust voor om de erfgoedobjecten aan te duiden met punten en niet met polygonen. Dit vooral omdat de beschikbare beschrijvingen de juiste afbakening op perceelsniveau vaak niet mogelijk maakten. Een punt als aanduiding gaf impliciet aan dat men geval per geval moest bekijken hoever de grenzen van een geïnventariserd goed reikten, en welke onderdelen al dan niet tot het geïnventariserde item behoorden. Nadeel van een puntsgewijze weergave van een erfgoedobject was het gevaar van misinterpretatie, vooral bij erfgoedobjecten die veel percelen omvatten, waarvan slechts het centrale perceel aangeduid was met een punt. Net om die reden werd de groep bouwkundige gehelen, per definitie bestaande uit een groot geheel aan percelen, wel met een polygoon aangeduid.

---

²⁶⁰ Zie verder onder titel 2.7.3

²⁶¹ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 243 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁶² HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 243 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁶³ Zie verder onder titel 2.7.3

²⁶⁴ VAN LINDT P., KENNES H. & HOOFT E. 2006: Voorbeeldproject georeferentie inventaris bouwkundig erfgoed, in: *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Een nieuw perspectief voor erfgoedonderzoek*, Brussel, 58-62.

Ieder object met een geldige set van gemeentenaam, straatnaam en huisnummer kon men automatisch aan één of meerdere percelen koppelen, met een centraal kadasterreferentiepunt uit het Centraal Referentie Adressen Bestand (CRAB). Men kon 90 % van de objecten linken aan een adres met een geldig CRAB-id, en 85 % kon effectief worden gegeoreferent, op de kaart worden gezet.²⁶⁵ Obstakels bij de aanmaak van die basis-GIS-laag waren het ontbreken van huisnummers bij bijvoorbeeld kerken, kapellen of straatmeubilair, en de vele adressen die door de fusies, of door andere administratieve wijzigingen, niet meer geldig waren. Een ander probleem was de juistheid van de adressen. Al snel bleek dat een belangrijk aandeel van de adressen door fusies, huisnummerwijzigingen enz. niet meer te linken was aan het beschreven erfgoedobject. Allemaal zaken die men enkel met veldwerk ter plaatse kon oplossen, en dus zeer arbeids- en tijdsintensief waren.

Om in te schatten hoeveel tijd en middelen het administratief actualiseren van die 72.000 objecten in beslag zou nemen, en om voor het totale takenpakket een methodologie op punt te kunnen zetten, voerde het VIOE in de loop van 2005 een pilootproject uit.²⁶⁶ Het pilootproject verifieerde de beschikbare informatie voor vier gemeenten ter plaatse. Men koos de gemeenten Sint-Genesius-Rode, Aalst, Bornem en Sint-Niklaas op grond van hun representativiteit binnen de inventaris. Voor de vier gemeenten samen werden ongeveer 1500 erfgoedelementen nauwgezet en stuk voor stuk gecontroleerd. De belangrijkste conclusie uit het pilootproject was dat de bestaande databankstructuur zoals het VIOE die in 2006 ter beschikking had, niet geschikt was voor het beheer van adres- of statusgegevens. Er moest prioritair een nieuwe databankstructuur worden ontwikkeld om het actualisatieproject mogelijk te maken. Er werd in eigen huis een systeem ontwikkeld om onder meer het beheer van adressen en statussen van gebouwen mogelijk te maken, rechtstreeks gekoppeld aan GIS.²⁶⁷ Het pilootproject maakte ook duidelijk dat de oudste inventarissen zowel wat betreft adresgegevens als statuscontrole het meeste nood hadden aan een actualisatie. Op basis van de vergelijking van de gegevens uit de verschillende gemeenten, bleken de adressen uit de boeken vanaf 1990 in die mate betrouwbaar, dat er voor een automatische aanduiding van het gebouw op de GIS-laag kon gekozen worden, zonder controle ter plaatse. Dit natuurlijk met uitzondering van de items die omwille van een onvolledig of foutief adres niet gekend waren in CRAB. Deze moesten net zoals de oudste gegevens op basis van veldwerk gelokaliseerd worden en handmatig ingetekend worden op de digitale kadasterlaag. Voor de inventarissen gepubliceerd in de jaren 1970 en 1980 daarentegen, moesten alle adressen, item per item, ter plaatse gecontroleerd worden. Het pilootproject maakte een inschatting van tijd en inzet van personeel voor de volledige set van 72.000 databankfiches. De actualisatie van de volledige inventaris van het Vlaamse Gewest zou naar schatting tien werkjaren in beslag nemen. Met de inzet van de in 2005 circa 2,5 beschikbare onderzoekers, zou het project tegen eind 2009 gerealiseerd kunnen worden. Dankzij het vrijmaken van budget voor aanwerving van extra personeel werd de actualisatie eerder afgerond. Eind augustus 2008 was de administratieve actualisatie van de volledige databank van de inventaris van het bouwkundig erfgoed klaar: daarmee waren alle inventarisgegevens gescreend op geldigheid van adres en status (bewaard/gesloopt/verbouwd).

Over heel Vlaanderen duidde men tijdens de actualisatie in 2005-2008 ruim 7,5 % van het geïnventariseerde bouwkundige erfgoed aan als gesloopt, goed voor ongeveer 5.300 gebouwen. Een

---

²⁶⁵ VAN LINDT P., KENNES H. & HOOFT E. 2006: Voorbeeldproject georeferentie inventaris bouwkundig erfgoed, in: *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Een nieuw perspectief voor erfgoedonderzoek*, Brussel, 60.

²⁶⁶ VAN LINDT P., KENNES H. & HOOFT E. 2006: Voorbeeldproject georeferentie inventaris bouwkundig erfgoed, in: *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Een nieuw perspectief voor erfgoedonderzoek*, Brussel, 60-62.

²⁶⁷ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 242-243 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

van de belangrijkste conclusies was de bevestiging van de logische link tussen de publicatiedatum van de inventaris en de cijfers over sloop. Hoe ouder de inventaris, hoe meer gebouwen ondertussen zijn afgebroken. Uitzonderingen daarop zijn doorgaans inventarissen die een intensief beschermingsbeleid hadden gekend. Gedurende het actualisatieproject bleken er veel meer adreswijzigingen nodig dan op voorhand ingeschat. Omdat er bij talrijke adressen ook kleine wijzigingen nodig waren voor de link via CRAB, onder meer door een licht aangepaste schrijfwijze van een straatnaam of een andere manier van noteren van huisnummers, moest men bij ruim 40 % van de 72.000 inventarisfiches de adressen aanpassen.

De geactualiseerde gegevens werden op twee manieren toegankelijk gemaakt. Men stelde een GIS-laag samen voor het bouwkundig erfgoed, onontbeerlijk voor het efficiënt planologisch of beleidsmatig benaderen van het bouwkundig erfgoed. En het VIOE werkte voor de aangepaste gegevens ook een geoptimaliseerde inventariswebsite uit, die gelanceerd werd in 2009.

2.7.2 Optimalisatie van de inventariswebsite

Sinds zijn oprichting werkte het VIOE intensief aan een integrale, volledig nieuwe Inventaris Onroerend Erfgoed. Deze website moest een toegangsportaal zijn tot de inventarissen van het bouwkundig, archeologisch, landschappelijk en varend erfgoed.

In 2007 startte men een project om die vier aparte inventaristoepassingen te stroomlijnen, het zogenaamde Malvin-project.²⁶⁸ Een integratie en afstemming optimaliseerden het beheer, de verwerking en ontsluiting van de voordien niet of los van elkaar aangeboden informatie.

De inventariswebsite had als doel een vertrekpunt te zijn voor de zorg voor het erfgoed, zowel via bescherming, via vaststelling als via een lokaal erfgoedbeleid, dat erfgoed integreert in ruimtelijke ordening. Dit laatste aspect werd al sterk benadrukt in 2002, tijdens de negende VCM-Ontmoetingsdag over niet-beschermd waardevol erfgoed, waar de inventaris naar voor werd geschoven als een essentieel hulpmiddel voor het gemeentelijk beleid.²⁶⁹ De beleidsnota 2004-2009 van minister Dirk Van Mechelen, die behalve voor monumenten en landschappen ook voor ruimtelijke ordening bevoegd was, herhaalde dit: "Het is van belang dat alle inventarisgegevens uiteindelijk worden ingepast in een algemeen systeem, gegeorefereerd, digitaal aangeboden volgens afgesproken standaarden, zodat ze onmiddellijk bruikbaar zijn voor de overige partners die met plaatsgebonden informatie werken. Het beleidsveld onroerend erfgoed krijgt dus de verantwoordelijkheid om m.b.t. haar bevoegdheden actuele en correcte informatielagen ter beschikking te stellen."²⁷⁰ De nood om aan de bestaande data gestructureerde, geografische metadata te koppelen was dus prioritair.²⁷¹

---

²⁶⁸ S.N. 2007: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2007-2008 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering*, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening, Vlaams Parlement Stuk 1427 (2007-2008), 1, 6 november 2007, 55 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1021003> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁶⁹ JASPAERT P. (red.) 2002: *Niet-beschermd waardevol erfgoed. Verslagboek Ontmoetingsdag van de Vlaamse Contactcommissie Monumentenzorg*, Antwerpen.

²⁷⁰ S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 76 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁷¹ VAN DAELE K., MEGANCK L. & MORTIER S. 2016: On data-driven systems and system-driven data: twenty years of the Flanders heritage inventory, in: MYERS D. & SANTANA QUINTERO M., *Cultural heritage inventory systems for posterity and conservation*, *Journal of cultural heritage management and sustainable development* 6.2, 154.

Voor wat het bouwkundig erfgoed betreft, wou men alle erfgoedobjecten op de vernieuwde inventariswebsite aanbieden met geactualiseerde adresgegevens.²⁷² Bij elke fiche bood men op een kaartje de locatie van de erfgoedobjecten (met punt) en bouwkundige gehelen (met polygoon) aan. Deze locatiegegevens bood de website ook integraal als GIS-laag aan, onontbeerlijk voor bijvoorbeeld een gemeentelijk vergunningenbeleid. Daarenboven kon men van elk erfgoedobject zien of het nog bewaard was, gesloopt of verbouwd met verlies van erfgoedwaarde, of niet teruggevonden (onbepaald). Het spreekt voor zich dat fiches van verdwenen of onvindbare panden buiten beleids- of beheersmatige toepassingen moesten kunnen gehouden worden. De fiches van verloren erfgoed bleven omwille van hun documentaire waarde wel steeds beschikbaar op de inventariswebsite.

The screenshot shows the search interface of the 'Inventaris Bouwkundig Erfgoed' website. At the top left is the logo of the 'Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed' (Flemish Institute for Cultural Heritage). The navigation bar includes links for 'Home', 'Inventarisatie', 'Onderzoek', 'Vorming', 'Bibliotheek', 'Publicaties', and 'Over het VIOE'. The main heading is 'Zoeken in "Inventaris bouwkundig erfgoed"'. Below this is an introductory text: 'Met dit voorlopige formulier kan u zoeken in de databank van het bouwkundig erfgoed. Momenteel worden alle items uit de inventaris voorzien van trefwoorden (typologieën, bouwperiodes, bouwstijlen en architecten). Tot dit proces is afgerond, kan u best gebruik maken van het veld "vrij zoeken".' The search form includes a dropdown menu for 'Databank waarin u zoekt' (set to 'gebouwen'), a 'Plaats' section with four dropdown menus for 'provincie', 'gemeente', 'deelgemeente', and 'straat', and several text input fields for 'Vrij zoeken', 'Typologie', 'Bouwperiode', 'Architect/Bouwmeester', and 'Andere betrokken personen'. At the bottom of the form are radio buttons for 'Sorteervolgorde' (Ongesorteerd, Adres, Naam gebouw) and three buttons: 'Zoeken', 'Herbeginnen', and 'Help'. The footer contains the text '2006 VIOE - Contacteer Ons - Juridische informatie - Sitemap - Toegankelijkheid' and a link 'Aanmelden AROHM'.

Figuur 12 Zoekformulier voor de Inventaris Bouwkundig Erfgoed in 2006-2008. De databank was ontsloten op de website van het VIOE. Er werd toen volop gewerkt aan de optimalisatie van de gegevens op basis van thesauri. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Behalve de nood aan geografische metadata, was er al jaren vraag naar een thematische zoekmogelijkheid binnen de inventarissen.²⁷³ De nieuwe inventariswebsite combineerde de oude

²⁷² HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 257 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁷³ Deze alinea is een vertaling van gegevens uit volgend artikel: VAN DAELE K., MEGANCK L. & MORTIER S. 2016: On data-driven systems and system-driven data: twenty years of the Flanders heritage inventory, in: MYERS D. & SANTANA QUINTERO M., *Cultural heritage inventory systems for posterity and conservation*, *Journal of cultural heritage management and sustainable development* 6.2, 154, 157.

beschrijvingen niet enkel met geografische data maar ook met een gestructureerde thesaurus. Voor de ontwikkeling van de thesauri voor de inventaris bouwkundig erfgoed, inspireerde men zich op de aanpak die men bij de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) al had, waar men werkte met een vaste woordenlijst. Voor bouwkundig erfgoed was er echter een meer gestructureerde aanpak nodig. Van alle 72.000 records moesten de teksten nauwgezet gescreend worden om op basis daarvan, één voor één, manueel de juiste zoektermen toe te kennen. Men koos drie zoekvelden, namelijk bouwstijl, bouwperiode en typologie. Daarvoor werden bestaande thesauri aangevuld en verfijnd, bijvoorbeeld de Art and Architecture Thesaurus (Getty Research Institute) en de Thesaurus of Monument Types (English Heritage, nu Historical England). Voor elke term wilde men een scope note schrijven, waarbij er telkens werd gezocht naar een consensus over de betekenis of reikwijdte van de gebruikte termen. Parallel werkte men ook aan een aparte databank op basis waarvan elke inventarisfiche kon getagd worden met de naam van een architect, aannemer, kunstenaar of andere professional binnen de architectuurwereld. De beeldmodule liet het illustreren van elke fiche met gescande archiefphoto's of nieuwe digitale beelden toe.²⁷⁴ Voor de inventaris bouwkundig erfgoed zette men daar intensief op in, wat op een paar jaar tijd een aanzienlijke verrijking opleverde van de inventarisdatabank, die daar initieel zwak op scoorde.²⁷⁵

Ten slotte vormde de voorbereiding van de nieuwe inventariswebsite de ideale gelegenheid om voor alle geïnventariseerde erfgoedobjecten na te gaan of ze gerelateerd waren aan een beschermingsdossier, essentiële beleidsinformatie die tot dan toe in de inventarisdatabank ontbrak.²⁷⁶ Eén van de belangrijkste doelstellingen van de inventaris van het bouwkundig erfgoed is ten slotte het bepalen van het referentiekader voor het beschermingsbeleid.²⁷⁷ In mei 2008 startte het VIOE met het op elkaar afstemmen van de databanken van de inventarissen en de beschermingen.²⁷⁸ Dit project gebeurde in drie stappen.²⁷⁹ Op basis van de beschermingsdatabank van het Agentschap Ruimte en Erfgoed werd eerst bij elk beschermd erfgoedobject het objectnummer van de bescherming ingevuld, dat de link vormde met de registerdatabank van het beschermd erfgoed, beheerd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed.²⁸⁰ Vervolgens controleerde het VIOE welke van de in totaal ongeveer 10.000 beschermde monumenten op dat moment nog ontbraken in de inventarisdatabank, met de bedoeling de ontbrekende monumenten in een laatste stap aan de databank toe te voegen. Erfgoed zoals

---

²⁷⁴ S.N. 2008: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2008-2009 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 1899 (2008-2009), 1, 24 oktober 2008, 67 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1018938> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁷⁵ HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

²⁷⁶ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 243 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁷⁷ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 252 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁷⁸ HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

²⁷⁹ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 252 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁸⁰ Passage overgenomen uit: HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 252-253 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

industriële erfgoed of 20ste-eeuwse architectuur zouden deels ontbreken, aangezien dit erfgoed in de oudste inventarissen niet systematisch werd opgenomen. Dit was vooral in Vlaams-Brabant het geval, waar architectuur vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zwaar ondervertegenwoordigd is in de inventarissen. Procentueel moest men in deze provincie de meeste monumenten aanvullen: maar liefst 19 % of 229 van de 1207 op dat moment beschermde monumenten. Het totale pakket toe te voegen monumenten voor Vlaanderen overschreed de duizend, wat toen toch overeenkwam met 10 % van het totaal aantal beschermde monumenten. Dit bleek niet alleen te wijten aan de ruimere opvatting van het begrip bouwkundig erfgoed door de jaren heen, maar ook aan het feit dat veel beschermd erfgoed niet als apart object in de inventaris was vermeld. Vele monumenten waren in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed verwerkt in een gemeente- of straatinleiding. Denken we daarbij aan de talrijke voorbeelden van beschermde begraafplaatsen, gedenktekens, standbeelden of straatmeubilair.

Op 24 mei 2009 kon het VIOE de nieuwe website voor inventarissen van onroerend erfgoed voorstellen aan het publiek. Sindsdien kan men de inventaris van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen zeer flexibel bevragen: geografische en thematisch-typologische data kunnen op een onuitputtelijk aantal manieren worden gecombineerd.

2.7.3 Vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed

Een essentiële opdracht van het VIOE was het actualiseren, uniformiseren en dynamiseren van de bestaande inventaris bouwkundig erfgoed, die te consulteren was via de inventariswebsite. De belangrijkste drijfveer voor deze optimalisatie was de “vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed”.²⁸¹ De bedoeling daarvan was de inventaris effectief als beleidsinstrument te kunnen gebruiken, door verschillende overheden en beleidsdomeinen.

De beleidsnota van Dirk Van Mechelen besteedde uitgebreid aandacht aan het belang van een vastgestelde inventaris: “Opdat er op een geïntegreerde manier aan onroerend-erfgoedbeleid zou kunnen worden gedaan, is het van cruciaal belang dat de beleidsinventaris wordt vervolledigd en vastgesteld. Op die manier wordt enerzijds het onroerend erfgoed op de kaart gezet (met het geo-refereren van inventarisgegevens is dit zelfs een erg letterlijke zaak), anderzijds krijgt het een juridisch statuut, dat niet kreunt onder restricties. Een volledige en vastgestelde beleidsinventaris levert een onrechtstreekse bescherming op: Het onroerend erfgoed is geïdentificeerd als een bijzonder en niet te verwaarlozen aandachtspunt. De inventaris is een referentiekader voor adviesverlening, planning en regelgeving.”²⁸²

Het VIOE moest dringend werk maken van de organisatie van de vaststelling, om de uitvoering mogelijk te maken van een aantal “slapende” bepalingen in de wetgeving van de beleidsdomeinen ruimtelijke ordening en wonen, waarin de inventaris al op drie plaatsen was geïmplementeerd.²⁸³ Ze hadden alle tot doel het behoud van bouwkundig erfgoed te ondersteunen. Het ‘Besluit van de Vlaamse Regering van 14 april 2000 tot bepaling van de vergunningsplichtige functiewijzigingen en van werken, handelingen en wijzigingen waarvoor geen stedenbouwkundige vergunning nodig is’, zorgde ervoor dat er geen volledige afbraak kon gebeuren zonder een stedenbouwkundige vergunning als het

²⁸¹ HOOFT E. 2006: Actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, *VCM-Contact* 13.49, september 2006, 30-34.

²⁸² S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 75 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁸³ HOOFT E. 2006: Actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, *VCM-Contact* 13.49, september 2006, 30-34.

gebouwen of constructies betreft die opgenomen zijn in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed. Het [artikel 10](#) van het Besluit van de Vlaamse Regering van 28 november 2003 tot bepaling van de toelaatbare functiewijzigingen voor gebouwen, buiten de geëigende bestemmingszone, maakte functiewijzigingen wel mogelijk voor gebouwen gelegen buiten de geëigende bestemmingszone die vastgesteld zijn in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. In het [Verslag van de Vlaamse Regering](#), waarin men de artikels bespreekt van het na advies van de Raad van State goedgekeurde besluit dat het decreet van 13 juli 2001 wijzigt inzake zonevreemde woningen en gebouwen, ging men hier dieper op in. In de ‘Artikelswijze bespreking’ van art. 10 lezen we het volgende: “Voor gebouwen die voorkomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed is het soms onmogelijk om een functie te vinden die overeenstemt met de bestemming van het terrein en tegelijkertijd economisch haalbaar is. Dit leidde soms tot het verdwijnen van dergelijke gebouwen. Dit moet betreurd worden, ook al zijn het geen beschermde gebouwen. Daarom wordt hier de nieuwe functie vrij gelaten, maar worden wel een aantal grendels ingebouwd, waaronder een gunstig advies van monumenten en landschappen.”²⁸⁴ In het Wijzigingsbesluit van de Vlaamse regering van 25 juni 2000 op het besluit van 19 december 1996 houdende de subsidiëring van het bouwrijp maken van gronden en de aanleg van infrastructuur en gemeenschapsvoorzieningen voor sociale woonwijken ten slotte, zal geen vergoeding meer verschuldigd zijn voor de sloop van items opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed.

Vanaf 2005 onderzocht het VIOE onder welke vorm de inventaris bouwkundig erfgoed het best kon worden vastgesteld, om onder meer deze rechtsgevolgen in de wet-, decreet- en regelgeving inzake ruimtelijke ordening en huisvesting te operationaliseren.²⁸⁵ Op 27 maart 2009 werd artikel 12/1 ingevoegd bij het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten. Dit artikel verankerde de vaststelling voor het eerst in het decreet en bepaalde de vorm waarin de Vlaamse Regering de inventaris bouwkundig erfgoed kon vaststellen: “De Vlaamse Regering stelt een inventaris van het bouwkundig erfgoed vast onder de vorm van een systematische oplistings per gemeente, waarbij per opgenomen constructie of gezicht een beknopte wetenschappelijke beschrijving wordt gevoegd. De inventaris wordt beschikbaar gesteld in boekvorm of in een beveiligd gedigitaliseerd bestand.” De uitvoering van de vaststelling werd gedelegeerd naar de administrateur-generaal van het VIOE: “Het hoofd van Onroerend Erfgoed stelt de inventaris van het bouwkundig erfgoed vast.”²⁸⁶

Het inventaristeam van het VIOE besliste om voor de vaststelling in principe enkel de apart beschreven “relicten”²⁸⁷ of erfgoedobjecten van de inventarisdatabank mee te nemen. Daarnaast selecteerde men ook een tachtigtal bouwkundige gehelen, vooral tuinvijken en begijnhoven. Vanuit de geactualiseerde en gegeorefereerde inventariswebsite, stelde men in 2009 het eerste vaststellingsvoorstel op. Dat besluit bestaat uit een beveiligd pdf-document met een lijst van alle gebouwde erfgoed dat tijdens het actualisatieproject was geregistreerd als bewaard én gelokaliseerd was in GIS, wat voor ongeveer 66.000 gebouwen en gehelen van de ruim 72.000 fiches in de inventariswebsite het geval was. Het

---

²⁸⁴ Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de lijst van toelaatbare zonevreemde functiewijzigingen, 28/11/2003 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1012054&param=inhoud&AID=1051493> (geraadpleegd op 17 september 2021).

²⁸⁵ S.N. 2005: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening / Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2005-2006 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 541 (2005-2006), 1, 25 oktober 2005, 78 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1026923> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁸⁶ Besluit van de Vlaamse regering van 14 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap zonder rechtspersoonlijkheid Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juni 2006, art. 3.

²⁸⁷ “Relicten” was de toenmalige term voor inventarisfiches in de wetenschappelijke inventaris, later vervangen door het anno 2021 nog steeds gebruikte “erfgoedobjecten”.

pdf-document presenteerde de gegevens geordend en doorzoekbaar per gemeente en op adres.²⁸⁸ Men voorzag in een aantal kolommen de vertaling van de vormvereisten die het decreet voorzag. Deze gegevens werden rechtstreeks uit de inventariswebsite gehaald. Van alle “relicten” en “gehelen” werden de titels van de fiches uit de inventaris opgenomen, als een korte beschrijving van het object. Via het adres en de coördinaten kan men het object lokaliseren. Met de combinatie van het relictype (R = relict, G = bouwkundig geheel) en het identificatienummer (ID) kan men in de inventariswebsite alle andere beschikbare informatie consulteren, zoals een beschrijving, de thesaurustermen en foto’s.

Na vijf jaar intensief administratief en inhoudelijk werk aan de inventarisgegevens in de databank was het zo ver. De administrateur-generaal van het VIOE stelde op 14 september 2009 de Inventaris Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen voor de eerste keer vast. Met [dit besluit](#) werd aan de inventaris een aantal rechtsgevolgen toegekend, met als doel het behoud van het bouwkundig erfgoed te stimuleren. Door het vaststellingsbesluit is er voor het eerst een eenduidige en overzichtelijke lijst bepaald van het in Vlaanderen bewaarde gebouwde patrimonium met erfgoedwaarde. Dankzij de vaststelling werden vier wettelijke bepalingen in de regelgeving over onroerend erfgoed, ruimtelijke ordening, wonen en energieprestaties geactiveerd. Tot dan toe waren die ‘slapend’ bij gebrek aan een vastgestelde lijst.²⁸⁹

Het ging om uitzonderingsmaatregelen ten gunste van gebouwen uit de bouwkundige inventaris, met als doel ze zoveel mogelijk te vrijwaren:²⁹⁰

1) Besluit van de Vlaamse Regering van 28 mei 2004 betreffende de dossiersamenstelling van de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning, art. 4 en 8 en 17 en 20, 6°. Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot aanwijzing van de instanties die over een vergunningsaanvraag advies verlenen art. 1, 1°, g. Dit bepaalde dat een stedenbouwkundige vergunning nodig was voor het slopen van alle als bouwkundig erfgoed vastgestelde constructies. De aanvrager van de sloopvergunning moest een extra exemplaar van het dossier met bijkomend fotomateriaal indienen. De gemeente kon de sloopvergunning alleen uitreiken, nadat ze advies had gevraagd aan het Agentschap Ruimte en Erfgoed over de erfgoedwaarden van het gebouw. Dit gold enkel voor constructies uit de vastgestelde inventaris die niet zijn opgenomen in de lijst van het beschermd erfgoed. Voor beschermd erfgoed golden andere regels.

2) Besluit van de Vlaamse regering van 28 november 2003 tot vaststelling van de lijst van toelaatbare zonevreemde functiewijzigingen, art. 10. Dit besluit regelde de toelaatbare functiewijzigingen voor gebouwen gelegen buiten de geëigende bestemmingszone. De regeling speelde op een positieve wijze in op de problematiek van de zonevreemdheid door functiewijzigingen vlotter mogelijk te maken voor zonevreemde gebouwen die voorkomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed.

3) Decreet van 8 mei 2009 houdende algemene bepalingen betreffende het energiebeleid en het Besluit van de Vlaamse Regering van 19 november 2010 houdende algemene bepalingen over het energiebeleid. Voor gebouwen uit de vastgestelde lijst mocht men afwijken van de normen rond energieprestatie en binnenklimaat, als dat nodig was om de erfgoedwaarde van het pand in stand te houden.

4) Besluit van de Vlaamse Regering van 12 oktober 2007 houdende de financiering van de sociale huisvestingsmaatschappijen voor de realisatie van sociale huurwoning en de daaraan verbonden werkingskosten, art. 7. Dit besluit betekende dat de “80 %-regel” niet gold voor gebouwen die opgenomen zijn in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed. De ‘80 %-regel’ hield in dat een renovatie van een gebouw maximum 80 % mocht kosten van de prijs voor een nieuwbouw van dezelfde omvang. Als de kostprijs hoger lag dan 80 %, werd er in principe overgegaan tot sloop en nieuwbouw.

---

²⁸⁸ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta 7*, 241-242 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁸⁹ Overgenomen uit: HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta 7*, 242 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁰ Deze rechtsgevolgen golden voor het vaststellingsbesluit van 2009, maar zijn ondertussen gewijzigd.

Het VIOE had als taak jaarlijks een actuele lijst van de inventaris van het bouwkundig erfgoed vast te stellen en te publiceren. Dat zou elk jaar gebeuren tot en met 2014. In 2013 stelde het Onroerenderfgoeddecreet andere vereisten aan de vorm en de procedure van de vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed.²⁹¹ Ook de rechtsgevolgen die ten tijde van de eerste vaststelling golden, evolueerden mee met de beleidsprioriteiten.²⁹²

2.8 2004-2020: GEOGRAFISCHE EN THEMATISCHE HERINVENTARISATIE VAN BOUWKUNDIG ERFGOED

2.8.1 De Vlaamse overheid inventariseert verder

Drie opeenvolgende Beleidsnota's Onroerend Erfgoed stelden de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed voorop. Het in 2011 opgerichte agentschap Onroerend Erfgoed zette de inventaristaken van het VIOE naadloos verder. In de periode 2010-2018 werd de inventaris bouwkundig erfgoed ook vanuit landschapsinventarisaties aangevuld.

Minister Dirk Van Mechelen (2004-2009) vroeg in zijn beleidsbrief van 2005 aan het VIOE de ontwikkeling van “een plan van aanpak inzake thematische herinventarisatie en bijkomende inventarisatie”, gekoppeld aan een strikte agenda en timing.²⁹³ In functie van de thematisch-typologische aanpak van zijn beschermingsbeleid, vroeg hij zijn administratie om voor het eerst in de inventarisgeschiedenis af te stappen van de geografische aanpak en om te starten met het opmaken van thematische inventarissen.²⁹⁴

Minister Geert Bourgeois was verantwoordelijk voor onroerend erfgoed gedurende twee legislaturen. Tijdens zijn eerste ambtstermijn herstructureerde de administratie. Op 1 juli 2011 werd het agentschap Onroerend Erfgoed opgericht. Alle beleidsuitvoerende taken voor het beleidsveld Onroerend Erfgoed werden ondergebracht in één agentschap. Daartoe smolten het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) en het deel “Erfgoed” van het agentschap Ruimte en Erfgoed samen. De processen inventariseren en beschermen kwamen hierdoor opnieuw samen in één agentschap. Bourgeois gaf zijn administratie in 2009-2014 de opdracht “de herinventarisatie van Leuven, de Vlaamse Rand en de historische stadskernen van Antwerpen, Tienen en Gent tijdens deze regeerperiode te voltooien.”²⁹⁵ Behalve deze strikt geografische benadering, focuste hij op het erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek.²⁹⁶ Ook bunkers en bunkerlinies kwamen als thematische

---

²⁹¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *De vaststellingsprocedure* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/de-vaststellingsprocedure> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Juridische gevolgen van een vaststelling* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-gevolgen-van-een-vaststelling> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹³ S.N. 2005: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening / Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2005-2006 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 541 (2005-2006), 1, 25 oktober 2005, 79 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1026923> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁴ S.N. 2008: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2008-2009 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 1899 (2008-2009), 1, 24 oktober 2008, 71 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1018938> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁵ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁶ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois*,

inventarisatie aan bod, aangedreven door een gericht beschermingsbeleid. Tijdens zijn eerste ambtstermijn startte het agentschap Onroerend Erfgoed een eerste grootschalige thematische inventaris op rond sociale woningbouw in Vlaanderen.²⁹⁷

Bourgeois zette zijn inventarisatie-opdracht, gericht op een dubbelsporig beschermingsbeleid, verder in de tweede regeerperiode 2014-2019. “Het is noodzakelijk om blijvend in te zetten op de aanvulling en actualisering van de bestaande inventarissen. Ik vertrek daarbij vanuit een analyse van wat al geïnventariseerd is en de hiaten daarbij. Ik volgde deze strategie in de vorige regeerperiode en zet ze dus verder.”²⁹⁸ Bij de herinventarisatie van Antwerpen en Gent werd de focus op de 20ste-eeuwse bouwkunst gelegd. “In overleg met beide steden werd het erfgoed uit deze periode immers gedetecteerd als het grootste hiaat in de inventaris van deze steden.”²⁹⁹ Het oorlogserfgoed bleef verder op de agenda staan. “Zodra WOI is afgewerkt, starten we het onderzoek naar interbellumbunkerlijnes en militair erfgoed uit WOII.”³⁰⁰

2.8.1.1 **Geografisch herinventariseren in de Vlaamse Rand, Antwerpen en Gent**

Voor een geografische optimalisatie keek men in eerste instantie naar de oudste boekdelen. Vlaams-Brabant stond al lang op het programma; daar was ook de grootste inhaalslag te halen. De steden Antwerpen, Gent en Tienen volgden op de prioriteitenlijst, waarbij de beleidsopdracht om Tienen te herinventariseren niet werd uitgevoerd.

Iedereen was het erover eens dat een update van de inventaris van Vlaams-Brabant nodig was: de chronologische en thematische criteria voor opname van erfgoed waren in drie decennia tijd enorm verruimd. De volledige inventaris van die provincie paste in de eerste twee boekdelen van de reeks Bouwen door de eeuwen heen. Daaruit is meteen af te leiden dat er zowel kwantitatief als kwalitatief moest aangevuld worden. Er was dringend nood aan de aanvulling van 19de- en 20ste-eeuws erfgoed. Ook typologisch gezien waren er grote hiaten op vlak van industrieel-archeologisch erfgoed, bescheiden architectuur enz. De beknopte beschrijvingen op basis van een visuele waarneming ter plaatse, voldeden daarenboven niet meer aan de verwachtingen op vlak van literatuur- en archiefonderzoek. In de jaren 1990 stuurden de bevoegde ministers al aan op een snelle actualisatie. Voor hen was de inventaris van groot belang om optimaal in te kunnen zetten op het beschermen van monumenten, hun beleidsprioriteit in de monumentenzorg. Daarom startte de Afdeling Monumenten en Landschappen in 1996 met de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed in de binnenstad van

---

viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, 21 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁷ S.N. 2012: Beleidsbrief Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2012-2013 ingediend door de Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, Vlaams Parlement Stuk 1763 (2012-2013), 1, 19 oktober 2012, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1038625> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁸ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

²⁹⁹ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁰ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Leuven, een project dat binnen de Afdeling door dezelfde ambtenaren werd verdergezet, ook na 2004, en in 2010 klaar was.

In de beleidsbrief van minister Paul Van Grembergen van 2001-2002 lezen we de ambitie om de herinventarisatie van de volledige provincie Vlaams-Brabant tegen 2008 af te ronden.³⁰¹ Rekening houdend met de uitgesproken expansiedruk vanuit de hoofdstad vond men het opportuun om in 2001 van start te gaan met de herinventarisatie van de 19 gemeenten die aansluiten bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de zogenaamde **Vlaamse Rand**. In 2004, toen de herstructurering van de administratie plaats vond en het VIOE ontstond, waren de inventarissen van een vijftal gemeenten klaar. Het VIOE had de bedoeling de herinventarisatie, uitgevoerd door de RWO-cel, te ondersteunen.³⁰² Gaandeweg werd het echter een van de grootste herinventarisatieprojecten die het VIOE uitvoerde. Vanaf juli 2011 nam het agentschap Onroerend Erfgoed dit inventarisproject over. Voor de Vlaamse Rand zette de inventarisplieg niet enkel in op de ontsluiting van de gegevens via de inventariswebsite. Net als in West-Vlaanderen verzorgde men aanvankelijk per gemeente ook een geprinte bundel van de gegevens op A4-formaat, waar teksten en afbeeldingen naast elkaar werden gepresenteerd. Vier gemeenten kregen zo'n papieren uitgave; daarna werd de inventariswebsite de enige publicatievorm. De noodzaak van de actualisatie van deze inventarissen laat zich lezen in de cijfers. De herinventarisatie van de Vlaamse Rand vervijfvoudigde het aantal erfgoedobjecten in die gemeenten, met een 2000-tal nieuwe fiches.³⁰³ In een artikel naar aanleiding van de nakende afronding van dit project vatten de onderzoekers het project treffend samen: "De regio van Vilvoorde en Zaventem is voor veel mensen misschien een wat minder aantrekkelijke regio omdat ze industrieel is, maar als je goed kijkt, zie je de geschiedenis onder je neus. Net dankzij die nijverheid is het een bijzondere streek: er zijn directeurhuizen, arbeiderswijken en industrieel erfgoed. In Hoeilaart en Overijse heb je de serristenwoningen, in Tervuren waart de geest van Leopold II nog rond. Aan de andere kant van Brussel, in Dilbeek en Asse, is het nog wat landelijker en zie je echt de overgang tussen het platteland en Brussel. De enige constante in de hele regio zijn de gebouwen die gegoede burgers uit de hoofdstad lieten neerzetten. Je vindt overal residenties van eind 19e begin 20e eeuw, toen de trek uit Brussel begon. Ook van de volgende periodes zijn er overal uitzonderlijke villa's te vinden. Er is veel mooie architectuur uit het interbellum en de jaren 50 en 60."³⁰⁴ Het project van de Vlaamse Rand, dat te kampen had met veel wisselende medewerkers, en gecombineerd moest worden met andere beleidsacties, werkte men af in 2019.³⁰⁵ Van de publicatie over de modernistische architectuur in de Vlaamse Rand, die minister Geert Bourgeois voor ogen had, werd afgezien.³⁰⁶ Alle inventaristeksten en afbeeldingen zijn beschikbaar op de inventariswebsite. De vertaling naar beschermingsdossiers gebeurde in 2018-2021.

³⁰¹ S.N. 2001: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2001-2002 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Ambtenarenzaken en Buitenlands Beleid*, Vlaams Parlement Stuk 905 (2001-2002), 1, 5 november 2001, 5 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1018395> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰² HOOFT E. 2006: Actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, *M&L Binnenkrant* 25.3, mei-juni 2006, 7.

³⁰³ CROES M. 2018: Met de fiets op zoek naar bijzondere woningen, *Randkrant*, februari 2018 [online], <https://www.randkrant.be/artikel/met-de-fiets-op-zoek-naar-bijzondere-woningen-inventaris-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁴ CROES M. 2018: Met de fiets op zoek naar bijzondere woningen, *Randkrant*, februari 2018 [online], <https://www.randkrant.be/artikel/met-de-fiets-op-zoek-naar-bijzondere-woningen-inventaris-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁵ CROES M. 2018: Met de fiets op zoek naar bijzondere woningen, *Randkrant*, februari 2018 [online], <https://www.randkrant.be/artikel/met-de-fiets-op-zoek-naar-bijzondere-woningen-inventaris-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁶ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

De herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed in de **stad Antwerpen** dook al op in de beleidsbrief die minister Paul Van Grembergen in 2003-2004 publiceerde. Hij vroeg de administratie een herinventarisatieproject op te starten “voor 'Oud Antwerpen', ter voorbereiding van een eventuele kandidaatstelling als Werelderfgoed”.³⁰⁷ Tot een kandidaatstelling kwam het niet. De herinventarisatie van de stad Antwerpen bleef echter ingeschreven in de beleidsnota’s van beide ambtstermijnen van minister Geert Bourgeois. In de beleidsbrief van 2009-2014 kreeg de administratie de opdracht om de historische stadskern van Antwerpen te herinventariseren.³⁰⁸ Voor de periode van 2014 tot 2019 verschoof de focus voor het herinventarisatieproject naar de 20ste-eeuwse bouwkunst.³⁰⁹ De administratie voerde deze opdracht volledig uit. Twee onderzoekers, eerst onder de vlag van het VIOE, later als ambtenaren van het agentschap Onroerend Erfgoed, voegden tijdens deze twee regeerperiodes meer dan 2000 nieuwe erfgoedobjecten toe aan de inventariswebsite, en vulden daarenboven duizenden bestaande erfgoedobjecten aan met de resultaten van systematisch onderzoek van de bouwdoossiers in het stadsarchief. Van groot belang voor de architectuurgeschiedenis van de stad, zijn daarbij de tientallen nieuwe namen van architecten en aannemers die dankzij systematisch onderzoek van de bouwdoossiers, in de personendatabank verschenen.

In 2010 startte het VIOE met de herinventarisatie-opdracht voor de stad Antwerpen. Hoewel de beleidsnota van de minister vroeg in te zetten op de historische binnenstad, koos men van bij het begin, samen met de stedelijke dienst Monumentenzorg, om dit iets ruimer te interpreteren. Het inventarisproject zette telkens het eerst in op die deelgebieden van de stad waar men een update het meest urgent achtte in functie van een efficiënt vergunningenbeleid. Als eerste werd de wijk het Zuid aangepakt, waar men bovenop de 171 bestaande inventarisitems, meer dan 600 nieuwe panden selecteerde.³¹⁰ Petroleum Zuid was het tweede stadsdeel dat het VIOE op dringende vraag van de stad in 2011 aanpakte.³¹¹ Van het aanwezige industrieel-archeologische erfgoed op deze site was tot dan toe amper een spoor aanwezig in de bestaande inventaris, waardoor het één van de markantste aanvullingen van de inventaris van de stad Antwerpen betrof. In de loop van hetzelfde jaar werd de buurt rondom de Jan Van Rijswijcklaan en de Markgravelei, gekend als de Gouden Driehoek, opnieuw geïnventariseerd. In de inventaris van deze wijk lag de focus op residentiële bebouwing uit de 19de en 20ste eeuw, wat een introductie betekende van een vrij nieuw erfgoedtype. In 2012-2013 werd de 19de-eeuwse stadstrand en boulevard omheen de binnenstad herbekeken, de zogenaamde “leien”. De 20ste-eeuwse architectuur die in de bestaande inventaris ontbrak, bleek essentieel voor de waardeschatting van deze boulevards.³¹² In 2013 werd de Diamantwijk geherinventariseerd, met hier

---

³⁰⁷ S.N. 2003: Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2003-2004 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken, Vlaams Parlement Stuk 1915 (2003-2004), 1, 27 oktober 2003, 15 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1049715> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁸ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014*, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁰⁹ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019*, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁰ HOOFT E. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Het Zuid (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/981> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹¹ HOOFT E. 2011: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Petroleum Zuid (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/980> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹² BRAEKEN J. & HOOFT E. 2014: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed leien Antwerpen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1086> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

////////////////////////////////////

vooral thematische aanvullingen gelinkt aan de diamantsector en de Joodse gemeenschap.³¹³ In 2014 leverde de herinventarisatie van de Nieuwe Parkwijk Den Brandt een onontgonnen schat aan villa's op, waarbij de basis werd gelegd voor een correcte erfgoedwaardebepaling van de 20ste-eeuwse villa in een residentiële wijk.³¹⁴ In 2014-2016 vulde het agentschap Onroerend Erfgoed de inventaris bouwkundig erfgoed voor de wijk Zurenborg aan, naar aanleiding van het net goedgekeurde beheersplan voor het stadsgezicht.³¹⁵ Met het opzet om bouwhistorische basisinformatie toe te kennen aan het welbekende erfgoed op de Meir, screende een onderzoeker de omgeving van deze winkelboulevard in 2014. De in 2010 opgestarte herinventarisatie van Antwerpen, kreeg ook in de beleidsnota Onroerend Erfgoed 2015-2019 aandacht, maar vanaf dan met nadruk op architectuur van de 20ste eeuw. "In overleg met beide steden (Gent en Antwerpen) werd het erfgoed uit deze periode immers gedetecteerd als het grootste hiaat in de inventaris van deze steden."³¹⁶ Het project kreeg vorm als een gebiedsdekkende herinventarisatie van het onroerend erfgoed uit de periode 1900 tot 1980, met als geografische omschrijving de historische binnenstad binnen de Leien, het grondgebied van het district Antwerpen in de 19de-eeuwse gordel binnen de Singel, en het oude havengebied van het Eilandje tot het Noordkasteel.³¹⁷ De naoorlogse architectuur - destijds nog te jong om naar erfgoedwaarde te appreciëren - ontbrak nagenoeg volledig binnen het spectrum van geïnventariseerd onroerend erfgoed. Naar aanleiding van de opmaak van het Antwerpse kerkenbeleidsplan, vroeg de stad aan het agentschap om de evaluatie en screening van de kerken post 1945 in het inventarisproject te integreren. Een kleiner deelproject voor de naoorlogse onderzoeksperiode betrof de inventarisatie van het naoorlogse oeuvre van architect Paul Meekels in Antwerpen, uitgevoerd in het kader van een masterstage bij het agentschap.

Ook de **herinventarisatie van Gent** werd in de twee beleidsnota's van minister Geert Bourgeois ingeschreven.³¹⁸ In navolging van de vorige beleidsnota Onroerend Erfgoed (2009-2014), waarin de herinventarisatie van de binnenstad van Gent een opdracht was³¹⁹, startte het agentschap Onroerend Erfgoed in 2012 met de herinventarisatie van de vroegere Sint-Pieters-Aaigemwijk in de omgeving van het Gentse Sint-Pietersstation, en vanaf 2013 met de wijk rondom het Muinpark. Deze twee wijken behoren niet tot de in de beleidsnota gevraagde binnenstad. In overleg met de bevoegde stedelijke diensten besloot men echter om in te zetten op die wijken waarin het voornamelijk 20ste-eeuwse erfgoed het meest onder druk stond. De herinventarisatie liep van 2012 tot 2014. De onderzoekers van het agentschap konden gebruik maken van de onderzoeksresultaten van de studenten van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg aan de Universiteit Antwerpen (toenmalige Artesis Hogeschool). Naast de geografische herinventarisatie van deze twee wijken, was er ook aandacht voor thematische aanvullingen van de bestaande inventarisgegevens. Het eerste was het project "Tegels in

³¹³ HOOFT E. 2014: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed stationswijk Antwerpen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1084> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁴ BRAEKEN J. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Nieuw-Parkwijk "Den Brandt" (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1082> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁵ HOOFT E. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Zurenborg (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1024> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁶ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁷ BRAEKEN J. 2020: *Herinventarisatie stad Antwerpen architectuur 20ste eeuw* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1154> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁸ VERHELST J. 2014: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/5> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³¹⁹ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Gevels” in 2013. In 2014 volgde een tweede thematisch project rond 20ste-eeuwse, hoofdzakelijk naoorlogse, parochiekerken. Tijdens de beleidstermijn 2014-2019 kon men voluit gaan voor de Gentse 20ste-eeuwse architectuur, een thema dat toen expliciet in de beleidsnota stond.³²⁰ Tijdens deze periode inventariseerde men in hoofdzaak in functie van de bescherming als monument van een selectie representatieve en uitzonderlijke panden.³²¹ Aangezien dit erfgoed steeds vaker onder druk stond, maar ook mondelinge getuigenissen en private archieven van architecten en oorspronkelijke bewoners dreigden verloren te gaan, gebeurde dit onderzoek op een cruciaal moment. De selectie van de te beschermen panden steunde logischerwijs op de afweging van inventariswaardige, naoorlogse panden. Vertrekpunt was een lijst realisaties uit de periode 1945-1985, onder meer met voorbeelden die waren opgenomen in de publicatie ‘Architectuur als buur’ (1988), aangevuld met ontwerpen gekend uit literatuur, archiefonderzoek en veldwerk, ook in de deelgemeenten van Gent. In overleg met de stedelijke Dienst Monumentenzorg werd de selectie in functie van de inventaris afgewogen.

2.8.1.2 Geografische herinventarisaties van landschappelijke gehelen

Tussen 2010 en 2018 zetten het VIOE en het agentschap in op de aanduiding en de vaststelling van (ankerplaatsen uit) de landschapsatlas.³²² Een multidisciplinair team van landschappers, archeologen en bouwkundigen actualiseerde de ankerplaatsen en voegde nieuwe objecten toe aan de Inventaris Onroerend Erfgoed. In totaal werden er 230 objecten bouwkundig erfgoed toegevoegd, 361 landschapselementen waarvan er 282 houtig erfgoed waren en 2 archeologische zones. De onderzoekers bouwkundig erfgoed werkten mee doorheen het hele inventarisatieproces en pasten voor de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed de standaard methodologie toe. Voor een aantal ankerplaatsen in het oosten van Vlaams-Brabant leverde dit relatief veel resultaten op omdat de basisinventaris daar dateert uit 1966-1971, en omdat de afbakening van de ankerplaatsen de dorpskernen omvatte.³²³

Circa 25 objecten werden met eenzelfde methodologie toegevoegd aan de Inventaris Bouwkundig Erfgoed in het kader van een onderzoek naar de bescherming van het landschap van de Voer- en Gulpvlei in Voeren.

2.8.1.3 Thematisch herinventariseren

De aanvullingen van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed via thematische herinventarisaties volgden in hoofdzaak uit een thematisch beschermingsbeleid. Ter voorbereiding van elk pakket thematische beschermingsvoorstellen, voerde de administratie een voorbereidend onderzoek uit. De resultaten van sommige van die onderzoeken vloeiden door naar de inventaris.

Minister Paul Van Grembergen (2000-2004) was de eerste die naast gebiedsgebonden beschermingen, grotendeels volgend uit de actieve koppeling van de beschermingen aan de voortschrijdende

---

³²⁰ S.N. 2014: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019, ingediend door de heer Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Regering Stuk 146 (2014-2015), 1, 28 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/15634> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²¹ VERHELST J. 2019: *Herinventarisatie Gent 20ste-eeuwse architectuur* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1160> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²² DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

³²³ DE HAAN A. 2020: *Inventarisatie Demer- en Laakvallei tussen Aarschot en Werchter* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/951> (geraadpleegd op 9 september 2021) en DE HAAN A. 2020: *Inventarisatie Demer- en Laakvallei tussen Aarschot en Diest* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/941> (geraadpleegd op 9 september 2021).

inventaris, ook een aantal thematisch gegroepeerde beschermingsprocedures liet inzetten.³²⁴ Niet alle thematische beschermingspakketten leidden tot een vertaling in de inventaris bouwkundig erfgoed. Zo startte de administratie, soms via uitbesteding of samenwerking met andere overheden, met de inventarisatie in functie van beschermingen van bijvoorbeeld het kerkelijk architecturaal patrimonium uit de periode 1800-1914³²⁵, de inventarisatie van het vlaserfgoed, een project rond het oeuvre van Huib Hoste, pastorieën in Aalst, allemaal thema's die leidden naar beschermingsdossiers, maar die niet optimaal werden verwerkt in de inventaris. In 2002 gaf Van Grembergen evenwel de aanzet tot een project dat decennialang zou lopen en een concrete verrijking van de inventariswebsite zou betekenen, namelijk de inventarisatie en later ook de bescherming van erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog.³²⁶ Daarnaast leverde het kenniscentrum van de Afdeling Monumenten en Landschappen “een actieve bijdrage aan het beschermingsbeleid, met een onderzoek naar het oeuvre van architect Renaat Braem.”³²⁷

Minister Dirk Van Mechelen (2004-2009) koos nog resoluter voor een thematisch-typologisch beschermingsbeleid.³²⁸ Ook tijdens deze legislatuur kreeg de administratie zelf deze opdracht, en werd er daarnaast “soms ook gericht opdracht gegeven aan een terzake gespecialiseerde instantie of organisatie. Er wordt ook dankbaar gebruik gemaakt van inventarissen die door het maatschappelijk middenveld of door gespecialiseerde instellingen worden opgemaakt en ter beschikking worden gesteld.”³²⁹ Van Mechelen stelde daarbij voorop dat “de (extern) verzamelde gegevens op een eenvoudige manier kunnen worden toegevoegd aan de inventarisgegevens van mijn administratie.”³³⁰ Twee thema's uit de vorige legislatuur waarop de administratie verder inzette, vormden een belangrijke aanvulling voor de inventaris: het oeuvre van architect Renaat Braem en het oorlogserfgoed. Een aantal thematische beschermingsvoorstellen die men tijdens deze legislatuur opstartte met externe partners waren: kruisen, kapellen en vrijstaande religieuze beelden (VCM), moderne en hedendaagse architectuur in de regio Turnhout (Ar-Tur vzw), publieke architectuur na

³²⁴ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, 10 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²⁵ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, 10 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²⁶ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, 10 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²⁷ S.N. 2002: *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie Beleidsprioriteiten 2002-2003 ingediend door de heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ambtenarenzaken*, Vlaams Parlement Stuk 1397 (2002-2003), 1, 30 oktober 2002, 5 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1016959> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²⁸ S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 72-103 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³²⁹ S.N. 2008: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2008-2009 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 1899 (2008-2009), 1, 24 oktober 2008, 71 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1018938> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³³⁰ S.N. 2008: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2008-2009 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 1899 (2008-2009), 1, 24 oktober 2008, 67 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1018938> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

1945 (Vlaamse Bouwmeester), hoperfgoed (de Keteniers) en luchtvaartpatrimonium (Belgian Aviation History Association). Deze projecten leidden tot een reeks beschermingspakketten, maar hadden maar een zeer beperkte, puntsgewijze impact op de inventaris bouwkundig erfgoed. Ook de in 2008 door het VIOE uitbestede onderzoeksopdracht ‘Thematische inventarisatie 20ste-eeuwse kerken’ leidde niet tot aanvullingen van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed. De studie had als doel een overzichtsinventaris van de nieuwgebouwde 20ste-eeuwse kerkgebouwen in Vlaanderen (1914-2000) aan te maken. De inventaris lijstte in totaal 970 kerken op, waarvan 266 nog niet in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed waren opgenomen. Binnen dit onderzoek werden echter geen teksten opgemaakt die voldeden aan de methodologie van de Vlaamse overheid.³³¹

De thematische aanpak, die volledig haaks stond op de geografische opgevatte inventarismethodologie, leverde in vergelijking met de toen nog verder in afwerking zijnde inventarissen per gemeente, heel weinig nieuwe inventarisfiches op. Men had immers niet de traditie om de “omgekeerde” beweging te maken, en vanuit de beschermingen terug te koppelen naar de inventaris.³³² Het vergde van de onderzoekers, die vaak al jaren werkzaam waren binnen de administratie, een grote ommezwaai in hun volledig geografische georganiseerde werking, die men vanuit wetenschappelijk en beheersmatig standpunt bleef verdedigen.³³³

De volgende minister, Geert Bourgeois (2009-2019), zette een aantal bekende thema’s opnieuw in de beleidsbrieven. Het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog kreeg bij hem zelfs bijzondere aandacht, en bleef een volwaardig, intensief thematisch inventaris- en beschermingsproject. Sociale huisvesting kwam tijdens zijn legislatuur voor het eerst op de agenda³³⁴, als eerste grootschalige en systematisch aangepakte thematische inventarisatie. In 2010 stelde Bourgeois de integratie van de orgelinventaris in die van het bouwkundig erfgoed voor aan de pers. Kleinere thema’s uitgevoerd door de administratie leidden wel tot beschermingen maar niet tot een belangrijke verrijking van de inventaris met nieuwe fiches. We denken bijvoorbeeld aan de onderzoeken van hopasten in de streek van Aalst en Asse, vakwerkbouw in Limburg, Vierendeelbruggen, reclamemuurschilderingen³³⁵, teutenwoningen, Mariagrotten, stedelijke begraafplaatsen, betreedbare kapellen en winkelinterieurs, die slechts een handvol nieuwe inventarisfiches opleverden.³³⁶

---

³³¹ BOONE V., BÖRÖCZ Z. & TANSENS A. (ED.) 2008: *Onderzoeksopdracht Thematische inventarisatie 20ste-eeuwse kerken*, onuitgegeven eindrapport in opdracht van het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed.

³³² Zie hoofdstuk 2.7.2 Optimalisatie van de inventariswebsite, waar we ingaan op de synchronisatie tussen beschermingen en inventaris.

³³³ LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse, onuitgegeven onderzoeksrapport*, agentschap Onroerend Erfgoed.

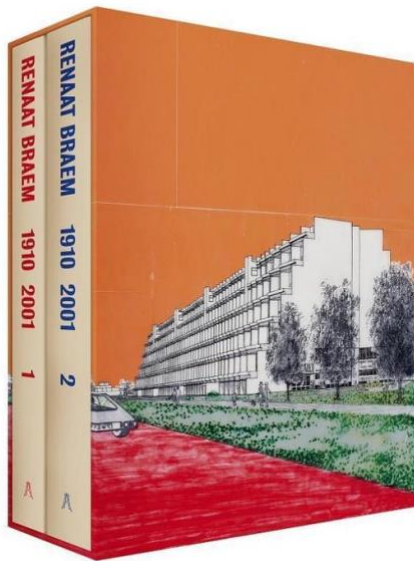
³³⁴ S.N. 2012: *Beleidsbrief Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2012-2013 ingediend door de Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 1763 (2012-2013), 1, 19 oktober 2012, 12-13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1038625> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³³⁵ DE HOUWER V. 2020: *Reclamemuurschilderingen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1042> (geraadpleegd op 16 augustus 2021).

³³⁶ LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Een historische analyse*, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

We lijsten hieronder de belangrijkste thematische inventarisatieprojecten op, die tot een wezenlijke verrijking van de inventaris bouwkundig erfgoed hebben geleid.

Figuur 13 De publicatie Renaat Braem 1910 2001. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

De kenniscel van de Afdeling Monumenten en Landschappen, en later het VIOE, voerde van 2002 tot 2010 een onderzoeksproject uit naar het **oeuvre van architect Renaat Braem**. Het project resulteerde in 2010 in een publicatie, een referentiewerk voor Braem waarin zijn archief werd verwerkt.³³⁷ Aansluitend bekeken de betrokken onderzoekers hoe ze vanuit hun onderzoeksproject de inventaris bouwkundig erfgoed konden actualiseren met nieuwe informatie en nieuwe inventarisfiches.³³⁸ Uit de oeuvrecatalogus maakten ze een selectie van 64 erfgoedobjecten, waarvan er 24 al deel uitmaakten van de inventaris bouwkundig erfgoed.

Van 2002 tot en met 2005 werd op vraag van minister Van Grembergen een snelinventaris gemaakt van de materiële overblijfselen uit de **Eerste Wereldoorlog** in de Westhoek, een thema dat de aanzet zou worden tot een heel groot project rond oorlogserfgoed, doorlopend over de verschillende regeerperiodes.³³⁹ De basisinventaris was een gemeenschappelijk project van de Vlaamse Gemeenschap en

de provincie West-Vlaanderen. De inventarisatie kaderde in het project 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' van de provincie West-Vlaanderen. De bedoeling van het project was de erkenning van de Eerste Wereldoorlog-relicten in dit gebied als UNESCO-werelderfgoed. De inventaris bevatte in de eerste plaats de nog aanwezige onroerende getuigen van de Eerste Wereldoorlog langsheen de frontlijn en in het niet-bezette gebied van West-Vlaanderen. Omdat bepaalde sites of relicten in de Tweede Wereldoorlog opnieuw werden gebruikt, waren ook die erin te vinden. De lijst van opgenomen erfgoedtypes was zeer lang en gevarieerd: het gaat om militaire begraafplaatsen en ereperken, perken voor oud-strijders, militaire infrastructuur zoals spoorweginfrastructuur of militaire keukens, landschappelijke en archeologische restanten zoals loopgravenstelsels, mijnkraters of deep dugouts, bunkers, schuilplaatsen en observatieposten, noodwoningen, oude wegwijzers, musea en oorlogsgedenktekens zoals demarcatiepalen, standbeelden, vredesbomen, naamstenen en gedenkkapellen. Het VIOE bood deze inventaris vanaf 2009 aan op zijn website, als een apart ontsloten databank. Gaandeweg werd de inventaris van het oorlogserfgoed een geïntegreerd onderdeel van de inventarissen onroerend erfgoed, waarbij zowel de archeologische, de bouwkundige als de landschappelijke inventarissen doorlopend belangrijke aanvullingen krijgen.³⁴⁰

³³⁷ S.N. 2010: *Renaat Braem 1910 2001*, Relicta monografieën 6.1, Brussel.

³³⁸ BRAEKEN J. 2020: *Synchronisatie onderzoeksproject Renaat Braem (1910-2001)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/931> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³³⁹ MEGANCK L. 2009: *Inventarisatie van het Wereldoorlogserfgoed in de Westhoek* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/921> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁴⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Integratie van de inventaris van het wereldoorlogserfgoed* [online], <https://www.onroenderfgoed.be/nieuws/integratie-van-de-inventaris-van-het-wereldoorlogserfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Vanaf 2006 breidde de administratie het thematisch inventariseren en beschermen van erfgoed van de Eerste Wereldoorlog uit naar gans Vlaanderen.³⁴¹ In 2007 werd werk gemaakt van een groot thematisch beschermingspakket van militaire begraafplaatsen in heel Vlaanderen, die verband houden met de Eerste en/of Tweede Wereldoorlog. 162 militaire begraafplaatsen werden als monument beschermd; voor de inventaris bouwkundig erfgoed leverde dit vooral een grondige inhoudelijke uitdieping van reeds bestaande fiches op. Ook voor het thema oorlogsgedenktekens van beide wereldoorlogen stelde de administratie voor heel Vlaanderen een beschermingspakket op. Opnieuw betekenden deze beschermingen een grote inhoudelijke aanvulling van de inventarisdatabank: omdat de artistieke waarde van de gedenktekens vaak bepalend was, bracht dit project waardevolle nieuwe gegevens aan het licht over betrokken kunstenaars en architecten, wat een grote verrijking betekende van de personendatabank. De inventaris van de stad Gent werd in 2008-2009 aangevuld rond hetzelfde thema, op basis van een masterthesis die de Gentse oorlogsmonumenten inventariseerde.³⁴²

De voorbereiding voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018 bracht een hernieuwde, ruime maatschappelijke belangstelling voor dit erfgoed met zich mee. In dat kader was het een evidentie dat het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog een beleidsthema bleef en dat het agentschap Onroerend Erfgoed dus verder intensief inzette op het inventariseren en beschermen van oorlogserfgoed. Bunkers en bunkerlijnes vormen een belangrijk onderdeel van dit oorlogserfgoed. Voor dit thema stelde het agentschap Onroerend Erfgoed zich tot doel om niet alleen alle bunkers in de Westhoek in kaart te brengen, maar ook die in het Duitse hinterland³⁴³, de 'Hollandstelling'³⁴⁴, de 'Westabschnitt'³⁴⁵, de 'Südabschnitt'³⁴⁶, de 'Nordabschnitt'³⁴⁷ en de 'Turnhoutkanalstelling'.³⁴⁸ In opeenvolgende projecten vulde het agentschap Onroerend Erfgoed de inventariswebsite aan met meer dan 800 bunkerfiches. Op basis van deze systematische inventarisatie ging men daarenboven over tot de bescherming van de meest waardevolle elementen van dit patrimonium.

---

³⁴¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Integratie van de inventaris van het wereldoorlogserfgoed* [online], <https://www.onroenderfgoed.be/nieuws/integratie-van-de-inventaris-van-het-wereldoorlogserfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁴² DEPESTEL S. 2009: *Monumenten ter ere van gesneuvelden uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog in Gent: een (kunst)historisch overzicht met voorstellen ter bevordering van de instandhouding en eventuele restauratie*, onuitgegeven masterthesis Artesis Hogeschool Antwerpen.

HOOFT E. 2021: *Thematische inventarisatie: Gentse oorlogsmonumenten* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/932> (geraadpleegd op 3 september 2021).

³⁴³ DECOODT H. 2021: *Inventarisatie bunkers Duits hinterland West-Vlaanderen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1032> (geraadpleegd op 12 augustus 2021).

³⁴⁴ DECOODT H. 2021: *Inventarisatie Hollandstelling* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1026> (geraadpleegd op 12 augustus 2021).

³⁴⁵ DECOODT H. 2021: *Aanvulling inventaris bunkers Westabschnitt* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1244> (geraadpleegd op 12 augustus 2021).

³⁴⁶ DECOODT H. 2021: *Inventarisatie bunkers Südabschnitt* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1242> (geraadpleegd op 12 augustus 2021).

³⁴⁷ DECOODT H. 2018: *Inventarisatie bunkers Nordabschnitt* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁴⁸ DECOODT H. 2021: *Inventarisatie bunkers Turnhoutkanalstelling* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1254> (geraadpleegd op 12 augustus 2021).

Figuur 14 Veldwerk in de Westhoek, augustus 2016.
Copyright agentschap Onroerend Erfgoed. Foto: Vincent Debonne.

In 2013 integreerde het agentschap de resultaten van een opdracht die de provincie Antwerpen uitschreef tot het inventariseren van het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog in de provincie.³⁴⁹ In uitvoering van de Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019 voegde het agentschap de wederopbouwhoeves van na de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek toe aan het thema.³⁵⁰ Om beschermingsvoorstellen te kunnen motiveren, bekeek men ongeveer 660 niet in de inventaris opgenomen wederopbouwhoeves op het terrein. Veertig daarvan hadden voldoende erfgoedwaarde voor een opname in de inventaris. Bij een twintigtal bestaande inventaristeksten voegden de onderzoekers aanvullende informatie toe.

Naar aanleiding van een stageproject worden in 2020-2021 de bunkers van het Bruggenhoofd Gent geïnventariseerd en toegevoegd aan de inventaris.³⁵¹ Dit project betreft specifiek erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Hoewel een deel van het erfgoed van de Tweede Wereldoorlog inmiddels is opgenomen in de inventaris, is dit nog niet algemeen en systematisch gebeurd.

Op 23 oktober 2010 lanceerde minister Geert Bourgeois de online **orgelinventaris**.³⁵² “Deze orgelinventaris, geïntegreerd in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, wil een aanzet geven tot vernieuwde aandacht voor dit veelzijdig kerkelijk erfgoed”, zo stelde Bourgeois. Deze thematische inventaris gaat grotendeels terug op de boekenreeks ‘Het Historisch Orgel in Vlaanderen’, die tussen 1974 en 1986 verscheen.³⁵³ Vanaf 2006 werkte een onderzoeker van het VIOE aan de aanvulling van deze publicaties met nieuw geïnventariseerde orgels en met meer recente gegevens over de reeds gepubliceerde orgels. De inventaris bevatte ongeveer 2000 orgelrapporten met historische en technische gegevens. De orgelrapporten voor de arrondissementen Diksmuide, Ieper, Veurne en Roeselare integreerde men in de online inventaris van het bouwkundig erfgoed, en dit op twee manieren. Voor orgels in kerken die al in de inventaris opgenomen waren, werd de informatie geïntegreerd in die fiche. Sommige orgels, waarvan de kerk ontbrak in de inventariswebsite, kregen

³⁴⁹ MEGANCK L. 2013: *Inventarisatie Erfgoed WOI Provincie Antwerpen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1034> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁵⁰ VANNESTE P. 2020: *Thematische inventarisatie wederopbouwhoeves* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1221> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Zie ook het onderzoeksrapport over dit thema: BECUWE F., DEBONNE V. & VANNESTE P. 2021: *Tooverwerk. De wederopbouw van hoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 166, Brussel [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/5698> (geraadpleegd op 20 augustus 2021).

³⁵¹ DECOODT H. 2021: *Inventarisatie bunkers Bruggenhoofd Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1072839> (geraadpleegd 12 augustus 2021).

³⁵² S.N. 2010: *Vlaamse orgelinventaris op het internet*, vrt nws, zaterdag 23 oktober 2010 [online], <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2010/10/23/vlaamse-orgelinventarisophetinternet-1-890129/> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁵³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 150.

De vijf inventarisdelen zijn online gepubliceerd door het agentschap Onroerend Erfgoed: <https://oar.onroerenderfgoed.be/reeks/HIOR>

2.8.1.4 Ad-hocaanvullingen

Parallel met een gestructureerde en systematische geografische of thematische manier van inventariseren zette de administratie vijf jaar lang sterk in op een klantgestuurde aanvulling van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed.

Van 2010 tot eind 2014 vulden het VIOE en het agentschap Onroerend Erfgoed de inventaris van het bouwkundig erfgoed aan op basis van meldingen en suggesties van lokale besturen, erfgoedverenigingen en particulieren.³⁵⁹ Iedereen kon erfgoed aanmelden waarvan men vond dat het een plaats in de inventaris verdiende. Om de erfgoedwaarde te bepalen, screefde het inventaristeam elke aanvraag ter plaatse, deed men telkens een bondig archief- (kadaster) en literatuuronderzoek en vergeleek men het pand of de constructie met voorbeelden uit de streek die al in de inventaris stonden. Deze ad-hocwerking leverde op vijf jaar een aanvulling met bijna 600 erfgoedobjecten op. De meeste fiches die men toevoegde, betreffen 19de- en 20ste-eeuwse architectuur. Bij de oudste geografische inventarissen viel die architectuur nog grotendeels uit de boot omwille van de toenmalige selectiecriteria. Na de opname in de wetenschappelijke inventaris werden de erfgoedobjecten mee opgenomen in de vastgestelde inventaris. Een pijnpunt bij deze ad-hocmeldingen was dat het heel moeilijk was de suggesties af te wegen tegen ander vergelijkbaar erfgoed in de streek, zeker waar de inventarissen inhoudelijk nog onvolledig waren. Dat was de hoofdreden waarom het agentschap in 2014 besliste deze arbeidsintensieve manier van inventariseren stop te zetten.

2.8.2 De lokale besturen nemen hun rol op

Anno 2021 bevat de inventaris bouwkundig erfgoed ruim 1.600 fiches die opgemaakt werden op initiatief van 24 steden en gemeenten. Lokale besturen zien deze inventarissen als een belangrijk instrument voor hun lokaal erfgoedbeleid.

De wens om lokale besturen te betrekken bij de inventaris bouwkundig erfgoed leeft al lang. Een van de vier doelstellingen van het monumentenbeleid dat minister Luc Martens in de jaren 1990 voerde, was toen al “een grote betrokkenheid van gemeenten en provincies.”³⁶⁰ Voor het probleem van de verouderde inventarissen, die hij voortdurend bijgewerkt wou zien, schoof hij een complementaire rol voor de gemeenten en de provincies naar voor.³⁶¹ Op dat moment werd die piste nog niet actief opgezocht door de inventaris ploegen. Als uitzondering halen we de inventaris van het oorlogserfgoed aan, waarvoor de administratie in 2002 een samenwerking aanging met de provincie West-Vlaanderen, en de inventarisatie van de stad Brugge.³⁶²

We zien de vraag voor samenwerking met lokale besturen terugkomen in de Beleidsnota van minister Dirk Van Mechelen (2004-2009): “De inventaris is een instrument dat door verschillende overheden en diensten op alle beleidsniveaus, in de openbare en in de private sector kan worden aangewend. Idealiter worden deze ook betrokken bij de verdere uitbouw van de inventaris, de vervollediging en moderne ontsluiting ervan. Door een dergelijke participatie worden niet alleen sneller resultaten

---

³⁵⁹ VERWINNEN K. 2020: *Aanvulling inventaris bouwkundig erfgoed 2010* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/878> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁶⁰ S.N. 1997: *Beleidsbrief Cultuur Beleidsprioriteiten 1998 Bijlage Oriëntatienota Monumentenzorg*, Vlaams Parlement Stuk 802 (1997-1998), 1, 7 november 1997, 14.

³⁶¹ S.N. 1997: *Beleidsbrief Cultuur Beleidsprioriteiten 1998 Bijlage Oriëntatienota Monumentenzorg*, Vlaams Parlement Stuk 802 (1997-1998), 1, 7 november 1997, 18.

³⁶² Zie vorig hoofdstuk 8.1.2

geboekt, maar ontstaat ook een mede-verantwoordelijkheidsgevoel.”³⁶³ In de door het VIOE in 2008 gepubliceerde ‘Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen’, vormen de geografische en thematische inventarissen opgemaakt door externen aparte titels onder het hoofdstuk 2, ‘Inventarisatie van bouwkundig erfgoed’.³⁶⁴

Figuur 15 De boekcover van de inventaris bouwkundig erfgoed van Koksijde. Copyright gemeente Koksijde.

De minister vroeg in zijn beleidsbrief van 2007-2008 dat de administratie “waar mogelijk inventarissen die door andere bestuursniveaus of door het maatschappelijk middenveld zijn opgemaakt tracht te koppelen met de eigen databanken”.³⁶⁵ Deze ambitie is toen maar in beperkte mate waargemaakt. Op dat moment zette de administratie immers prioritair in op het optimaliseren en actualiseren van de bestaande gegevens.³⁶⁶ Integratie van externe gegevens stond toen nog niet concreet op de planning van het inventaristeam, hoewel bijvoorbeeld Koksijde, dat een systematische (her)inventarisatie had gedaan van het bouwkundig erfgoed, de gegevens ter beschikking stelde met de uitnodiging deze te integreren in de inventariswebsite. In sommige Oost- en West-Vlaamse gemeenten was de inventaris door de Afdeling Monumenten en Landschappen in die periode nog lopende.³⁶⁷ Bij de opmaak van die laatste gemeentelijke inventarissen, maakten de inventarisploegen natuurlijk wel gebruik van de inventarissen die op

initiatief van de gemeentebesturen al waren uitgewerkt door studie bureaus. Denken we bijvoorbeeld aan Zedelgem en Knokke-Heist.

De Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014 van minister Geert Bourgeois zorgde voor een kentering. Hij haalde de samenwerking met lokale besturen expliciet aan, en voorzag de integratie van het materiaal op de inventariswebsite: “Voor het beheer en de actualisatie van de inventarissen streef

³⁶³ S.N. 2004: *Beleidsnota Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen 2004-2009, ingediend door de heer Dirk van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 92 (2004-2005), 1, 22 oktober 2004, 72-103 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g92-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁶⁴ HOOFT E. & VERWINDEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

³⁶⁵ S.N. 2007: *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2007-2008 ingediend door de heer Dirk Van Mechelen, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening*, Vlaams Parlement Stuk 1427 (2007-2008), 1, 6 november 2007, 55 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1021003> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁶⁶ Zie hoofdstuk 2.7.

³⁶⁷ Zie hoofdstuk 2.6.2.

ik naar samenwerking met particulieren, verenigingen en lokale besturen. Gebruiksvriendelijke handleidingen en wetenschappelijke begeleiding zijn hierbij belangrijke troeven. Volgend jaar start ik met een proefproject waarbij met geselecteerde partners een samenwerkingsprotocol wordt gesloten voor de herinventarisatie (onder begeleiding van mijn administratie) van bepaalde gebieden of erfgoedtypes. Op basis van de opgedane ervaring kan mijn administratie de handleiding optimaliseren en kan deze werkwijze navolging krijgen over het hele Vlaamse grondgebied. De door de partners aangeleverde informatie kan mijn administratie met het nodige toezicht verwerken in de inventarissen.³⁶⁸ Deze beleidskeuze werd door de administratie meteen in concrete projecten omgezet. Sinds 2011 werken agentschap en lokale besturen samen aan de herinventarisatie van bouwkundig erfgoed. 23 steden en gemeenten vulden de inventaris aan met totaal ruim 1.500 fiches. Alle steden en gemeenten die een concreet inventarisproject voorstelden aan het agentschap, kregen een positief antwoord en een intensief coachingstraject. Het agentschap stond mee in voor de selectie, begeleiding van het literatuur- en archiefonderzoek, en nam de eindredactie van alle fiches voor haar rekening. De lokale besturen kregen een eigen account voor de inventariswebsite en zorgden zo doorgaans zelf voor de invoer van hun teksten en fotomateriaal in de inventariswebsite. Alle inventarissen die de lokale besturen binnen deze trajecten afwerkten, zijn gepubliceerd op de inventariswebsite van het agentschap. De ingevoerde erfgoedobjecten werden telkens mee opgenomen in de lopende vaststellingsprocedures.

De **gemeente Bierbeek** bood zich in 2011 aan om mee te werken aan het proefproject dat minister Bourgeois voorstelde. Het project in Bierbeek had een dubbel doel. Het VIOE wilde nagaan hoe het inventariseren door lokale overheden het beste werd aangepakt, en wilde daarenboven op basis van deze ervaring een handleiding uitschrijven. In juni 2011 ging het VIOE, dat vanaf 1 juli 2011 het agentschap Onroerend Erfgoed werd, aan de slag met de Erfgoedraad van Bierbeek in deelgemeente Lovenjoel.³⁶⁹ Minister Bourgeois stelde het project voor aan de pers op 7 juni.³⁷⁰ Bierbeek was als Vlaams-Brabantse gemeente een goede keuze voor een herinventarisatieproject. Bij de inventarisatie van Lovenjoel in 1965-1967 werden slechts vijf gebouwen geregistreerd. Bij de afgeronde herinventarisatie steeg dit aantal tot 35 gebouwen of gebouwencomplexen.

De samenwerking met de gemeente Bierbeek als initiatiefnemer van dit proefproject verliep positief en constructief. De toekenning van de uitvoering van de inventarisopdracht aan een team vrijwilligers, werd met de nodige bedenkingen geëvalueerd. Zowel de vrijwilligers zelf als het VIOE concludeerden dat het uitbesteden van de volledige inventarisopdracht, van veldwerk, over selectie, archiefonderzoek tot en met het uitschrijven van teksten, de draagkracht en de expertise van een team vrijwilligers overstijgt. Samenwerking met gespecialiseerde bouwhistorici bleek een must.

Het VIOE werkte met de ervaringen opgedaan tijdens dit project de publicatie 'Handleiding: Inventariseren van bouwkundig erfgoed' af in september 2013; deze is sindsdien te downloaden op de website van het agentschap Onroerend Erfgoed.³⁷¹

---

³⁶⁸ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, 14 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁶⁹ KENNES H. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Lovenjoel* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/970> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁰ PEETERS A. 2011: Minister Geert Bourgeois stelt samenwerkingsprotocol inventarisatie bouwkundig erfgoed voor in Salve Mater, *Nieuwsblad*, 7 juni 2011 [online], https://www.nieuwsblad.be/cnt/blape_20110607_001 (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷¹ HOOFT E., KENNES H. & MEGANCK L. 2013: *Inventariseren van bouwkundig erfgoed*, Handleiding agentschap Onroerend Erfgoed 3 [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/publicaties/handleiding-inventariseren-van-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Figuur 16 Minister Bourgeois krijgt uitleg over inventariseren van Hilde Kennes tijdens de persvoorstelling van het proefproject in Bierbeek. Foto: Jef Gulinck, uit https://www.nieuwsblad.be/cnt/blape_20110607_001

Ook in 2011, werkte **de stad Antwerpen** aan een eerste herinventarisatieproject van bouwkundig erfgoed, in het district Ekeren. Deze inventaris was een initiatief van het districtsbestuur van Ekeren, en zou het startschot zijn van een reeks projecten waarmee de stad Antwerpen het bouwkundig erfgoed in de districten in kaart wou brengen.³⁷² Op vlak van geografisch herinventariseren nam Antwerpen sinds 2011 het voortouw, met ondertussen al meer dan 700 objecten in de inventaris, en nog tal van projecten op de planning. Antwerpen pakte de herinventarisatie per district of wijk aan, en werkte na Ekeren nog Deurne³⁷³, Merksem³⁷⁴, Berendrecht-Zandvliet³⁷⁵ en de Tentoonstellingswijk³⁷⁶ af. Met de thematische inventarisatie van winkelinterieurs, zette de stad in op een thema dat in 2016-2017 ook tot beschermingen leidde. De gegevens verzameld door vzw Arsène werden in de inventaris bouwkundig erfgoed geïntegreerd.³⁷⁷ Met de **stad Gent** werkte het agentschap nauw samen bij onder meer de herinventarisatie van de wijk rond het Muinpark vanaf 2013, die voor ruime 80 objecten

³⁷² HOOFT E. 2020: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Ekeren (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/963> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷³ HOOFT E. 2018: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Deurne (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1169> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁴ HOOFT E. 2018: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Merksem (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1233> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁵ HOOFT E. 2015: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Berendrecht en Zandvliet (Antwerpen)* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1166> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁶ HOOFT E. 2016: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Tentoonstellingswijk Antwerpen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1179> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁷ HOOFT E. 2017: *Inventarisatie van Antwerpse winkelinterieurs* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1223> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

nieuwe inventaristeksten opleverde.³⁷⁸ Gent zette in 2018-2021 eveneens met eigen initiatieven in op herinventarisatie van bouwkundig erfgoed, met een aanvulling van bijna 400 inventarisfiches, verspreid over drie wijken in de stad met vooral 19de- en begin-20ste-eeuwse rijbebouwing.³⁷⁹ Vanuit hun onroerenderfgoeddienst werkten Antwerpen en Gent een concreet meerjarenplan uit rond inventarisatie. Beide steden besteedden het onderzoek en het uitwerken van de fiches uit aan onderzoeksbureaus.

De **stad Leuven** vulde de inventaris met een 250-tal uitgewerkte fiches aan. Leuven zette als erkende onroerenderfgoedgemeente een erfgoedambtenaar in op selectie, onderzoek, uitwerken en invoeren in de inventariswebsite van de teksten. Leuven werkte de inventaris van Heverlee³⁸⁰ en Wijgmaal³⁸¹ af, en zet net als Antwerpen en Gent verder in op een systematische, geografische herinventarisatie met een meerjarenplan. De dienst Monumentenzorg van de **stad Mechelen** zorgde in 2014 en in 2018 ook zelf voor een aanvulling van de inventaris. Dit gebeurde op basis van de door de hen samengestelde “stedelijke inventaris”.³⁸² Het gaat om een honderdtal fiches in de Mechelse stadskern binnen de vesten, waarvan de inventarisatie binnen de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen al dateert van 1984. De **stad Genk** werkte in 2016 een project uit dat de herinventarisatie thematisch aanpakte.³⁸³ Samen met de universiteit Hasselt werd het erfgoed dat niet aan de mijnbouw was gerelateerd in kaart gebracht. Een dertigtal fiches uit de selectie werd uitgewerkt en gepubliceerd in de inventariswebsite.

De aanvulling van de inventarissen van **twintig Vlaams-Brabantse gemeenten** in 2019, vormt een buitenbeentje.³⁸⁴ Om de lokale overheden de kans te geven de grootste hiaten in de inventaris van hun grondgebied aan te vullen, stelde het agentschap in 2018 voor de provincie Vlaams-Brabant een alternatief traject voor. Het agentschap ondersteunde toen in principe enkel globale herinventarisatieprojecten die het volledige gebied van een gemeente omvatten. Voor dit project werd hierop een uitzondering gemaakt. Elke Vlaams-Brabantse stad of gemeente met een bouwkundige inventaris uit de jaren 1970 kreeg de kans om een selectie van tien panden of bouwkundige constructies voor te stellen. Het agentschap Onroerend Erfgoed stelde een hoge erfgoedwaarde voorop, en hield panden voor ogen die een evidentie vormen binnen het erfgoedlandschap van de stad of gemeente. In totaal werkten twintig steden en gemeenten van de 65 fusiegemeenten in Vlaams-Brabant mee aan dit project. Dit leverde een 200-tal inventarisfiches op. Bij de selecties werd vooral gefocust op historische, vaak gesloten hoeves, op 19de-eeuwse landhuizen in ruime parktuinen, op begin-20ste-eeuwse burgerhuizen en villaatjes in een vaak pittoreske bouwstijl, op gemeentehuizen en -scholen, en op kapellen.

---

³⁷⁸ VERHELST J. 2014: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed wijk Muinkpark Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1041> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁷⁹ HOOFT E. 2019: *Inventarisatie bouwkundig erfgoed Paul Fredericqstraat, Jakob Heremansstraat, Muinkkaai, Hofstraat, François Benardstraat en Tijgerstraat Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1294> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

HOOFT E. 2019: *Inventarisatie bouwkundig erfgoed Aannemersstraat, Bouwmeestersstraat, Klinkkouterstraat, Scheldestraat en Wolterslaan Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1293> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

HOOFT E. 2019: *Inventarisatie bouwkundig erfgoed Land van Waaslaan en Victor Braeckmanlaan Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1267> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸⁰ CANNAERTS L. & HOOFT E. 2019: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Heverlee* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1190> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸¹ HOOFT E. 2019: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Wijgmaal* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1262> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸² VAN DEN MOOTER M. 2018: *Aanvulling inventaris bouwkundig erfgoed Mechelen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1099> (geraadpleegd op 3 september 2021).

³⁸³ HOOFT E. 2017: *Herinventarisatie bouwkundig erfgoed Genk* [online] <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1227> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸⁴ HOOFT E. 2019: *Aanvulling inventaris bouwkundig erfgoed Vlaams-Brabant 2019* [online] <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/1275> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Andere externe inventarissen, die bijvoorbeeld al in de Onderzoeksbalans³⁸⁵ werden aangehaald, werden nooit geïntegreerd in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed. Vaak had dat te maken met de vrij strikte vormelijke en kwalitatieve eisen die de handleiding en de richtlijnen van het agentschap stelden voor integratie van gegevens in de inventariswebsite.³⁸⁶ Dit vergde doorgaans een grondige “vertaling” of uitdieping van de lokale inventarisgegevens, wat niet voor alle instanties wenselijk bleek. Een voorbeeld is het systematische onderzoek van historisch kadaster en bouwdoSSIers. Om beschermingen en vaststellingen te onderbouwen stelt het agentschap Onroerend Erfgoed dit onderzoek als voorwaarde voor alle inventaristeksten die het publiceert op de Inventaris Onroerend Erfgoed. Lokale overheden hebben vaak genoeg aan een overzichtsinventaris voor hun lokale beleid. Voor de doelstellingen die zij voorop stellen is een grondig literatuur- en archivalisch onderzoek niet altijd een vereiste. Deze lokale doelstellingen stellen ook een ander kader voorop voor de selectie en waardering van het bouwkundig erfgoed. Lokaal erfgoed hoeft niet per se te beantwoorden aan waarden en criteria die de gemeentegrenzen overstijgen. Erfgoed dat op Vlaams niveau niet zou worden geselecteerd voor opname in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed, kan relevant zijn binnen het lokale onroerenderfgoedbeleid.

In de Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014 van Geert Bourgeois lezen we al duidelijk de intentie om lokale besturen meer en actiever bij het inventariseren te betrekken. “Momenteel vervult de Vlaamse overheid een centrale rol bij het inventariseren, beschermen en beheren van het onroerend erfgoed. De provinciale en lokale bestuursniveaus spelen een eerder volgende rol. In het kader van de interne staatshervorming en het subsidiariteitsprincipe onderzoek ik - in samenspraak met de Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP) en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) - hoe de kerntaken van de verschillende bestuursniveaus herschikt kunnen worden. (...) Terwijl bescherming enkel op Vlaams niveau kan, kunnen provincies en/of gemeenten zorg dragen voor het niet-beschermd maar waardevol erfgoed op hun grondgebied.”³⁸⁷ Deze intentie werd verwezenlijkt toen het kerntakenplan RWO vanaf 1 januari 2017 in werking trad. De lokale besturen kregen de verantwoordelijkheid voor het inventariseren van bouwkundige en landschappelijke erfgoedelementen op geografische basis. Sinds 2020 breidde de rol van de lokale besturen bij het inventariseren nog verder uit: het Onroerenderfgoedbesluit neemt het inventariseren van onroerend erfgoed in de eigen gemeente als beleidsprioriteit op voor de erkende onroerenderfgoedgemeenten (Onroerenderfgoedbesluit [artikel 3.2.1., 6°](#)).³⁸⁸

Deze duidelijke bevoegdheidsverschuiving zien we verder geconcretiseerd in de [Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid](#) die minister Matthias Diependaele in februari 2021 voorstelde. Om de inventaristaak van de lokale besturen te stimuleren, krijgt het agentschap prioritair de opdracht een centrale inventarisdatabank uit te werken, “waarin elk van de betrokken partijen autonoom gegevens

---

³⁸⁵ HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroerenderfgoed.be/>).

³⁸⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Een erfgoedinventaris opmaken* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/een-erfgoedinventaris-opmaken> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸⁷ S.N. 2009: *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, ingediend door de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 189 (2009-2010), 1, 23 oktober 2009, 17 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g189-1.pdf> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁸⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Een erfgoedinventaris opmaken* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/een-erfgoedinventaris-opmaken> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

3 DE INVENTARIS BOUWKUNDIG ERFGOED ANNO 2021: EEN ANALYSE

“Het historisch belang van een dergelijke onderneming zal niemand ontgaan hoewel haar ware omvang en belang niet juist naar waarde te schatten is.”³⁹¹

Tijdens het 55 jaar lopende inventarisproject ‘Bouwen door de eeuwen heen’ werkte de bevoegde centrale administratie de Inventaris Bouwkundig Erfgoed af voor elk van de 300 gemeenten in Vlaanderen. Daarbij vertrokken de inventaristeams telkens van dezelfde basismethodologie voor veldwerk, onderzoek en beschrijvingen, en stelden ze steeds dezelfde doelstellingen voorop.

Het laatste hoofdstuk in dit onderzoeksrapport geeft een bondige analyse van het totaalplaatje dat het decennialange inventariseren van bouwkundig erfgoed opleverde. Er wordt beschreven hoe de Inventaris Bouwkundig Erfgoed momenteel ontsloten is, welke waaier aan gegevens er is verzameld, en op basis van welke waarden en criteria men dat bouwkundig erfgoed selecteerde. Het spreekt voor zich dat er zich ondanks deze uniforme methodologie verschillen aftekenen in de resultaten. Die verschillen zijn zowel kwantitatief als kwalitatief. Tot slot bekijken we de kwaliteiten en de beperkingen die voortvloeien uit de basismethodologie, maar ook uit de keuzes die zijn gemaakt bij andere stappen van het inventarisproces, zoals het digitaal ontsluiten en het juridisch verankeren van de resultaten.

3.1 ONTSLUITING

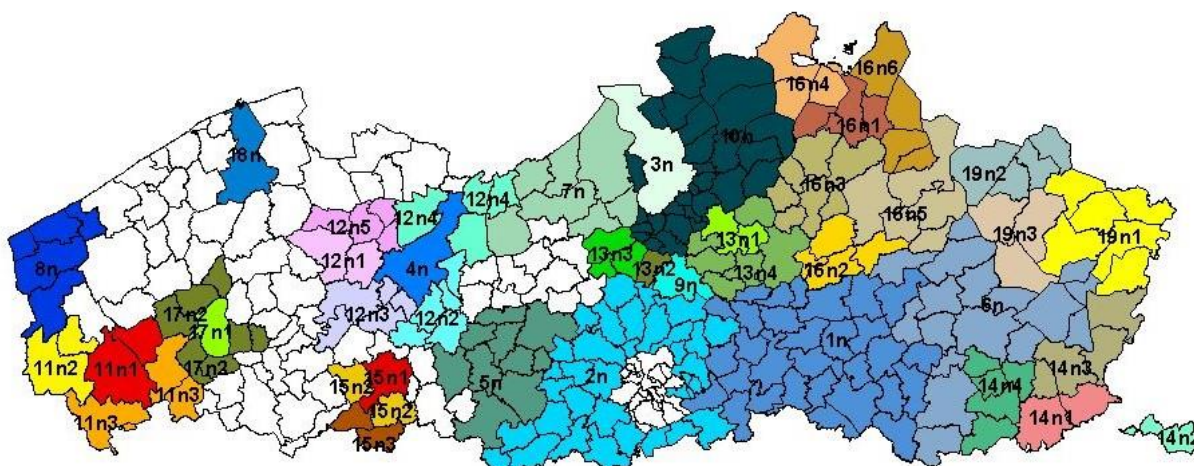
Van 1971 tot 2005 verschenen alle resultaten van de inventarisatie in boekvorm, in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen* (in Vlaanderen). Die boeken zijn de bron waaruit het basismateriaal is geput voor de online [Inventaris Bouwkundig Erfgoed](#), die vanaf midden jaren 1990 is ontwikkeld. Alle materiaal dat na de stopzetting van de boekenreeks binnen het inventarisproject is verzameld, vond zijn weg naar het publiek op die zeer populaire inventariswebsite.

3.1.1 Publicatiereeks *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen

De inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen kan geconsulteerd worden via de publicaties in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen. Na de twee oudste, tweetalige boekdelen, waarvan één voor het arrondissement Leuven en één voor het arrondissement Nijvel, verschenen er van 1975 tot 2005 19 nummers en 55 volumes. De provincies Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant werkte men helemaal af binnen de reeks. In Oost-Vlaanderen bleven de inventarissen van 22 gemeenten achter. Wat betreft West-Vlaanderen stonden nog 43 gemeenten op de planning, toen men in 2000 definitief besloot de inventarissen niet meer op papier te laten drukken en uit te geven. Daarmee bevat de publicatiereeks *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen de inventarissen van 243 van de toen 308 Vlaamse gemeenten. We merken daarbij op dat men de inventaris van de Brugse stadskern publiceerde in de boekenreeks, en dat dat voor de omliggende deelgemeenten niet meer gebeurde.

---

³⁹¹ DE BACKER-VAN OCKEN R. 1971: Woord Vooraf, in: SCHLUSMANS F. met medewerking van GYSELINCK J., LINTERS A., WISSELS R., BUYLE M. & DE GRAEVE M.-C., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen 6n1 (A-Ha), Brussel – Gent, V.

Figuur 17 De grosso modo chronologische nummering van de boekdelen in de publicatiereeks Bouwen door de eeuwen heen. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

In 2007 publiceerde het VIOE een Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen.³⁹² Yvonne De Maeyer, verbonden aan de stadsbibliotheek van Maastricht, bood midden 2006 een complete tabel voor de boekenreeks aan, waarin voor alle fusie- en deelgemeenten en gehuchten in Vlaanderen verwezen werd naar het juiste boekdeel en de betreffende pagina's.³⁹³ Het VIOE maakte de lijst eenvormig en werkte het manuscript uit tot een publicatie.

3.1.2 De online Inventaris Onroerend Erfgoed

De sinds midden 1990 steeds verder verfijnde online [Inventaris Onroerend Erfgoed](#) geeft een overzicht van het waardevolle onroerend erfgoed in Vlaanderen. De inventaris bestaat uit bouwkundig, archeologisch, landschappelijk en varend erfgoed, goed voor bijna 93.000 erfgoedobjecten in totaal. Het IT-team van achtereenvolgens het VIOE en het agentschap Onroerend Erfgoed ontwikkelde de inventariswebsite in eigen huis. De inventaris bouwkundig erfgoed is de grootste dataset op de inventariswebsite. Op het moment van schrijven bevat deze inventaris 87.523 erfgoedobjecten.³⁹⁴ In hoofdzaak gaat het om panden en constructies die de inventarisploegen voor het project Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen verzamelden. De teksten uit de 55 volumes van de gelijknamige publicatiereeks vormden het basismateriaal voor de huidige inventaris bouwkundig erfgoed, aangevuld met geografische en thematische inventarissen die men rechtstreeks op de inventariswebsite publiceerde. Gaandeweg integreerde men de landschappelijke en archeologische inventarissen, maakte men het zoeken op geografische en thematische basis performant en koppelde men alle erfgoedobjecten met de aanduidingsobjecten (beschermings- en vaststellingsfiches).³⁹⁵

³⁹² DE MAEYER Y. e.a. 2007: *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel.

³⁹³ VANBLAERE S. 2007: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België.*

Architectuur: terugblik en toelichting, in: DE MAEYER Y. e.a., *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005*, Brussel, 5.

³⁹⁴ Cijfergegevens van 13 augustus 2021.

³⁹⁵ Zie hoofdstukken 2.5.3 en 2.7.2 voor de ontwikkeling van de online inventaris.

The screenshot shows the homepage of the 'Inventaris Onroerend Erfgoed' website. At the top, there is a purple navigation bar with the logo and the text 'Vlaanderen is erfgoed'. To the right of the logo are links for 'Contact', 'Downloads', and 'Over ons'. Below the navigation bar is a search bar with the placeholder text 'Zoek binnen erfgoedobjecten op titel, tekst, gemeente, ...' and a 'Zoeken' button. The main content area is divided into three columns, each with a purple header and a white body. The first column is titled 'Erfgoedobjecten' and contains text about the inventory of heritage items. The second column is titled 'Aanduidingsobjecten' and contains text about the legal status of heritage items. The third column is titled 'Waarnemingen' and contains text about archaeological observations. Each column has a 'Meer info' link and a 'Zoek een' link.

Figuur 18 De homepagina van de Inventaris Onroerend Erfgoed in 2021. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

De Inventaris Onroerend Erfgoed is opgebouwd uit zes verschillende modules, die allemaal gekoppeld zijn, maar ook allemaal doorzoekbaar via een eigen zoekformulier.³⁹⁶ Erfgoedobjecten en aanduidingsobjecten zijn de twee belangrijkste modules.³⁹⁷ Bij de **erfgoedobjecten** bracht men alle wetenschappelijk geïnventariseerd erfgoed onder, zowel uit geografische als thematische inventarisprojecten. De focus ligt bij een erfgoedobject op de wetenschappelijke informatie over het object. In elke fiche gekoppeld aan een bescherming of vaststelling, voorzagt men onder de titel 'Juridische Gevolgen' een of meerdere linken naar de juiste aanduidingsobjecten. De module **aanduidingsobjecten** introduceerde men in 2016 en bevat fiches die het juridische statuut weergeven van het erfgoed in de inventaris.³⁹⁸ Voor bouwkundig erfgoed kun je via deze module nagaan of het pand of de constructie is beschermd als monument of stads- en dorpsgezicht, en of het opgenomen is in een vaststellingsbesluit. Aan alle erfgoed- en aanduidingsobjecten zijn geografische en thematisch-typologische metadata gekoppeld, die zowel beheersmatige als wetenschappelijke onderzoeksvragen mogelijk maken. Alle fiches in deze twee modules zijn afgebakend met een polygoon. Sinds het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 was de aanduiding van bouwkundig erfgoed op een kaart met een punt niet meer voldoende. In het [hoofdstuk 4](#) over de Inventarissen vraagt het decreet in Artikel 4.1.6 dat voor elk onroerend goed in een vastgestelde inventaris een plan beschikbaar is "waarop het onroerend goed nauwkeurig wordt aangeduid". Het agentschap Onroerend Erfgoed zette jarenlang in op het realiseren van deze afbakeningen en op het optimaal ontsluiten ervan. Bovenaan elke fiche van een erfgoed- of aanduidingsobject staat een kaart met de afbakening van het goed. Het [Geoportaal Onroerend Erfgoed](#) bundelt alle kaartgegevens, over alle disciplines en inventarissen heen en vormt de ideale tool voor beheersvragen, omdat je er per perceel alle juridische en inhoudelijke informatie samen vindt. Sinds 2020 kan men via het Geoportaal de juridische gevolgen van een

³⁹⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019: *Inventaris Onroerend Erfgoed vernieuwd* [online], <https://www.onroenderfgoed.be/nieuws/inventaris-onroerend-erfgoed-vernieuwd> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁹⁷ Meer informatie: VAN DAELE K. 2021: *Erfgoedobjecten en aanduidingsobjecten* [online], <https://onroenderfgoed.github.io/posts/2019/inventaris-erfgoedobjecten-aanduidingsobjecten/#inventaris-erfgoedobjecten-aanduidingsobjecten> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³⁹⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Update datalagen Onroerend Erfgoed* [online], <https://www.onroenderfgoed.be/nieuws/update-datalagen-onroerend-erfgoed-1> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

bepaald perceel downloaden als een perceelrapport, een document dat essentieel is bij eigendomsoverdrachten.³⁹⁹

In 2021 stelde het agentschap Onroerend Erfgoed de module **waarnemingen** voor aan het publiek.⁴⁰⁰ Onder waarnemingen verstaan we resultaten van onderzoek of andere observaties met een zekere relevantie voor het erfgoed. Momenteel zijn dit uitsluitend archeologische waarnemingen, ook wel de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) genoemd. Voor bouwkundig erfgoed is deze module momenteel dus niet relevant.

De module **thema's** bevat alle regio-, gemeente- en straatinleidingen uit de geografische inventaris bouwkundig erfgoed; ook hier vormen de teksten uit de boekenreeks *Bouwen door de eeuwen heen* de basis. Naast deze geografische thema's werkt men ook aan inhoudelijke thema's. Momenteel zijn er een vijftigtal beschikbaar over onderwerpen die voortvloeien uit een thematisch inventaris- of beschermingsproject, bijvoorbeeld [architectenwoningen](#), [vakwerkhoeves](#), [sociale huisvesting](#) en [Erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog](#). De dataset **personen en collectieven** is er al bij sinds de lancering van de eerste inventaris in mei 2009.⁴⁰¹ De dataset bevat de namen van personen of organisaties die gelinkt zijn aan de ontwerp- of uitvoeringsfase van een pand of constructie in de inventaris: architecten, bouwmeesters, aannemers of kunstenaars. Dit leverde een dataset van bijna 9.000 fiches op, vaak met ongekende namen die op basis van basisonderzoek ter plaatse (signering van de gevel) of in archieven (bouwdossiers) aan de architectuurgeschiedenis kunnen toegevoegd worden. Biografische gegevens worden waar mogelijk aangevuld in de personenfiches, waardoor deze dataset meer dan eens een bron is voor genealogen.⁴⁰²

De module **gebeurtenissen** ten slotte is essentieel voor een goed begrip van de resultaten die je in de inventaris vindt. Een gebeurtenis omschrijft het project waarbinnen elk object is geregistreerd. Je vindt er terug wanneer een inventarisatiecampagne plaats vond, wie de initiatiefnemers en uitvoerders van het project waren, en wat de toegepaste waarden en criteria waren. Niet voor alle erfgoedobjecten in de inventaris bouwkundig erfgoed zijn de fiches van de gebeurtenis al publiek beschikbaar. Een belangrijk deel van de gebeurtenissen moet nog van een tekst worden voorzien. Voor de provincie Vlaams-Brabant kregen alle bouwkundige erfgoedobjecten een gebeurtenisfiche. De meeste geografische en thematische herinventarisaties van bouwkundig erfgoed zijn eveneens gekoppeld aan een gebeurtenis. De gebeurtenissen voor de inventaris bouwkundig erfgoed in Oost- en West-Vlaanderen staan in 2021-2023 op de planning.

3.1.3 De Beeldbank

Hoewel het voor het eerste boekdeel in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen* nog te duur was om van elk geïnventariseerd pand een foto te nemen, werd dit snel de standaard. Elke inventaristekst is dus in principe gedocumenteerd door een eigentijdse foto van het geregistreerde erfgoedobject. Tot rond 2000 nam men analoge foto's, daarna werkten de inventarisplougen met digitale fototoestellen.

---

³⁹⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020: *Perceelrapport onroerend erfgoed* [online], <https://www.onroenderfgoed.be/nieuws/perceelrapport-onroerend-erfgoed> (geraadpleegd op 9 augustus 2021)

⁴⁰⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Waarnemingen in de Inventaris* [online], https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingen_info (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴⁰¹ VAN DAELE K. 2021: *Thema's, personen en gebeurtenissen* [online], <https://onroenderfgoed.github.io/posts/2019/inventaris-themas-personen-gebeurtenissen/#inventaris-themas-personen-gebeurtenissen> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴⁰² HOOFT E. 2017: De mens achter de gevel. De linken tussen de inventaris van het bouwkundig erfgoed en genealogie, *Vlaamse Stam* 53.2, 143-148.

Al het verzamelde fotomateriaal is bewaard in het archief van het agentschap Onroerend Erfgoed. Een belangrijk deel van die collectie is gedigitaliseerd en online te consulteren via de Beeldbank van het agentschap op beeldbank.onroenderfgoed.be. Elke afbeelding in de Beeldbank is gekoppeld aan één of meer erfgoedobjecten in de [Inventaris Onroerend Erfgoed](#). Zo zijn inventaristekst en bijhorende foto vaak naast elkaar te vinden. Anno 2021 is nog niet de volledige fotocollectie van het agentschap gedigitaliseerd. Het agentschap zet doorlopend in op het scannen van analoge foto's uit het inventarisarchief. Momenteel is de collectie van West-Vlaanderen aan de beurt. Het ontsluiten in de Beeldbank van de talrijke plattegronden, doorsneden en tekeningen die voor de boekenreeks Bouwen door de eeuwen heen werden gemaakt, wordt eveneens overwogen.

3.2 SAMENSTELLING

De Inventaris Bouwkundig Erfgoed bevat in juli 2021 87.523 erfgoedobjecten. Deze inventaris is een selectie van het gebouwde patrimonium in Vlaanderen. De term “bouwkundig erfgoed” wordt gehanteerd in de meest ruime zin van het woord: elk type van gebouw of gebouwengroepen, complexen, met bijhorende interieurs en (onroerende) interieurelementen. Naast de grote, monumentale gebouwen gaat er ook aandacht naar de meer bescheiden architectuur zoals woonhuizen, kapellen, ijskelders of duifhuizen. Ook typologieën zoals begraafplaatsen, infrastructuur, industrieel erfgoed, sociale huisvesting, monumentale beeldhouwwerken en straatmeubilair behoren tot het bouwkundig erfgoed. Het bouwkundig erfgoed wordt in context geplaatst en er is aandacht voor ensembles. Er is geen tijdslijmiet waardoor ook jonge architectuur in aanmerking komt voor opname in de inventaris. Door nieuwe inzichten of door bijkomend onderzoek en doordat het erfgoed zelf ook evolueert, is de inventaris nooit volledig of afgerond, maar is ze continu in evolutie en wordt ze geactualiseerd en aangevuld.⁴⁰³

3.2.1 Geografische spreiding

De inventaris bouwkundig erfgoed is gebiedsdekkend voor Vlaanderen, maar kent geen homogene dichtheid voor het hele gebied. Dit is meteen de belangrijkste conclusie wat betreft de samenstelling.

Per provincie zijn er zeer grote verschillen in de aantallen geïnventariseerde erfgoedobjecten, van 7.000 inventarisfiches in Limburg, tot 30.000 in West-Vlaanderen. Dat komt niet enkel naar voor in de cijfers van het aantal erfgoedobjecten per provincie, maar is ook meteen zichtbaar op de kaart met de dichtheid van de erfgoedobjecten uitgezet op de kaart van Vlaanderen.

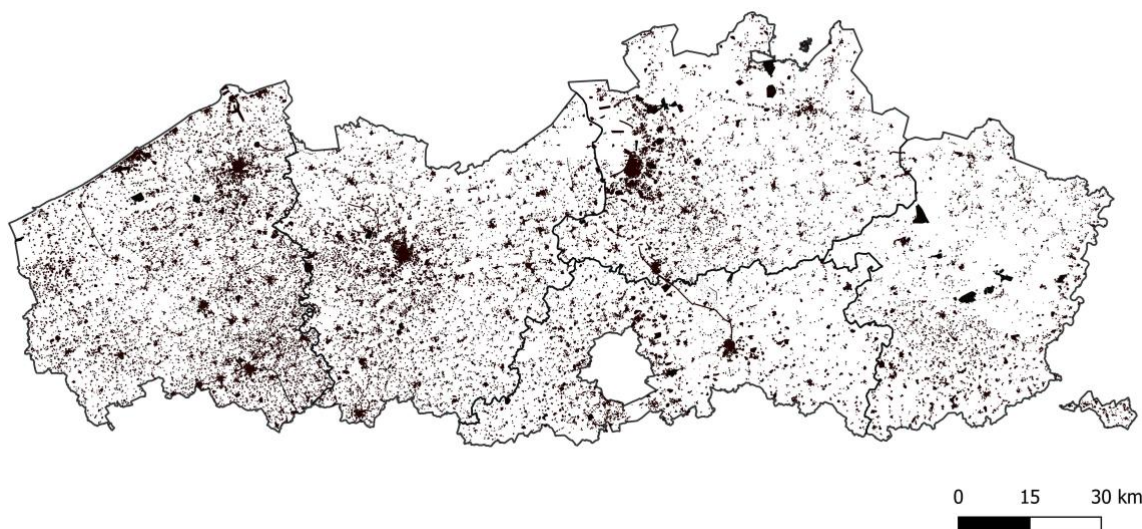
Tabel 1

Provincie	Aantal erfgoedobjecten
Antwerpen	18.001
Limburg	7.033
Oost-Vlaanderen	23.899
Vlaams-Brabant	8.570
West-Vlaanderen	30.050

Aantal erfgoedobjecten per provincie (juli 2021).

⁴⁰³ Definitie van Inventaris uit het Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van bouwkundig erfgoed. <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025678&param=inhoud&AID=1198973>

Figuur 19 Kaart van Vlaanderen met de spreiding van de erfgoedobjecten uit de Inventaris Bouwkundig Erfgoed (juli 2021). Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

Er komen enkele duidelijke concentraties naar voor. Deze vallen slechts deels te verklaren door de verschillen in bebouwingsdichtheid. Het is logisch dat in gebieden met lage bebouwingsdichtheid minder erfgoedobjecten in de inventaris opgenomen zijn.⁴⁰⁴ In de eerste plaats valt daarbij de “Vlaamse ruit” op, waarbij Gent, Antwerpen, Leuven en Brussel de vier hoeken vormen.⁴⁰⁵ Dat is niet onlogisch, aangezien deze zone vanouds dicht bevolkt en sterk verstedelijkt is. Daarnaast is de densiteit relatief hoog in de kuststreek, het zuidwesten van West-Vlaanderen en het zuidoosten van Limburg. Hier zijn verklaringen voor: zuidoost-Limburg is een rijk landbouwgebied, waar sinds de Romeinse tijd een dicht netwerk van kleine steden en dorpen is ontwikkeld. West-Vlaanderen onderging in de 19de eeuw de effecten van industrialisering en de toeristische ontwikkeling van de kustlijn. De gebieden waar de dichtheid minder groot is, zijn te linken aan traditionele landschappen, die vanouds minder dicht bebouwd zijn, die voor landbouw worden gebruikt of waar een vroeger landgebruik met bossen, heide en andere vegetatie is te vinden. Dat is het geval voor onder meer de Kust- en Scheldepolders, de Limburgse en Antwerpse Kempen en het Hageland.

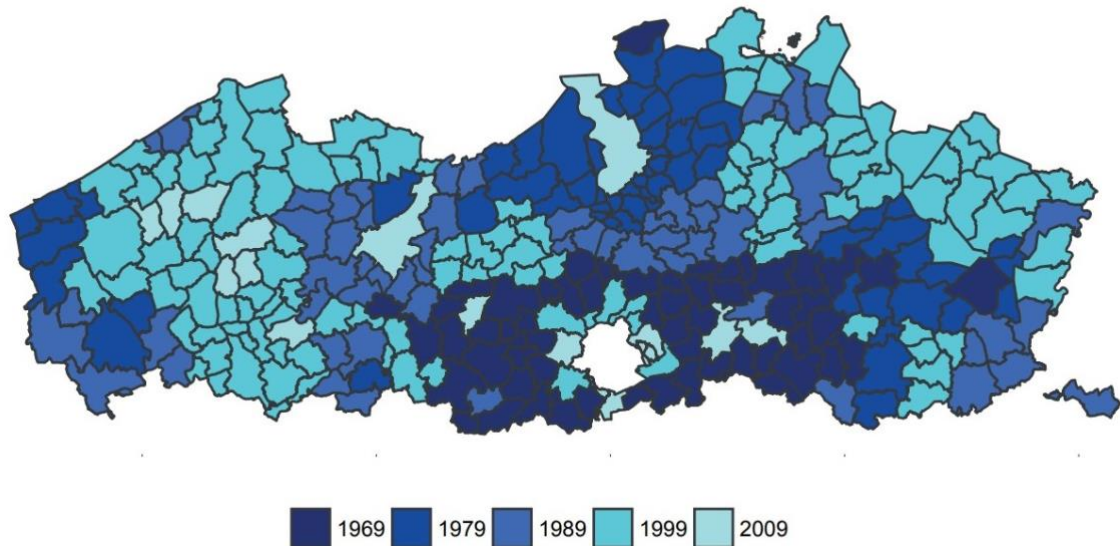
De sleutel tot de verklaring van de grote kwantitatieve verschillen ligt echter voornamelijk in de evolutie van het begrip “bouwkundig erfgoed” en de steeds ruimer wordende selectiecriteria binnen de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Voor de eerste twee delen in de reeks, die Vlaams-Brabant omvatten, moesten de gebouwen bijvoorbeeld ouder zijn dan circa 1800. Na het Monumentendecreet van 1976 verschoof de chronologische limiet naar 1940, en had men ook al oog voor naoorlogse architectuur. Bij de recentste inventarissen, pakweg vanaf 2000, gold in principe zelfs geen tijdslimiet meer. Ook op vlak van bouwtypes was er een enorme evolutie. Daarbij was opnieuw het decreet van 1976 essentieel, met de aandacht die niet enkel meer op de grote, evidente monumenten gevestigd werd, maar eveneens op doorsnee architectuur en grotere gehelen of ensembles. We kunnen stellen dat de inventarisplougen bij elke nieuwe regio hun erfgoedblik

⁴⁰⁴ HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 255 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴⁰⁵ DE GROOTE K., RIBBENS R. & DEFRESNE S. 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed 73, 31 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/441> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

verruimden en hun criteria aanpassen aan de nieuw te waarderen erfgoedtypes die ze tijdens het veldwerk registreerden. Naast de historische en geografische context, die de potentiële voorraad aan bewaard bouwkundig erfgoed zowel in positieve als in negatieve zin beïnvloedt, spelen dus vooral de evoluerende inventarisatiecriteria een rol bij het aantal erfgoedobjecten per gemeente of per regio.⁴⁰⁶

Figuur 20 Kaart met de geografische voortgang per decennium van het inventarisatie- en herinventarisatieproces van het bouwkundig erfgoed. Overgenomen uit: DE GROOTE K., RIBBENS R. & DEFRESNE S. 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed 73, 32-34 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/441> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Bij een vergelijking van de dichtheidskaart met de kaart van de decennia waarin de inventarissen zijn gemaakt, is de ontegensprekelijke correlatie tussen de inventarisatiedichtheid en het moment van inventariseren afleesbaar. In de oudste inventarisdelen, in donkere kleuren, zijn relatief minder erfgoedobjecten opgenomen dan in de recentere. Bij de vroegste inventarisatiecampagnes waren tientallen objecten per gemeente de norm, wat in recentere campagnes honderdtallen zijn geworden. Het verklaart meteen waarom Vlaams-Brabant, toch de dichtst bebouwde zone van het Vlaamse Gewest, zo weinig geïnventariseerd bouwkundig erfgoed heeft. Het zegt genoeg dat deze hele provincie in twee boekdelen paste. En toch heeft Vlaams-Brabant met 8.570 erfgoedobjecten veel meer resultaten dan de provincie Limburg. In Limburg werden de 7.033 resultaten nochtans grotendeels in recentere decennia geregistreerd, met de publicatiedata van de drie laatste delen in 2005. De verklaring is tweëerlei. De druk om deze publicaties snel af te werken, zorgde ervoor dat men voor deze laatste Limburgse inventarissen verregaand moest schrappen in de selectie van bouwkundig erfgoed, om de resultaten in de voorziene boekdelen te laten passen. Verder moeten we ook de 8.570 erfgoedobjecten in Vlaams-Brabant diepgaander bekijken. Slechts een goede 5.000 daarvan resulteren uit de eerste inventarisatieronde. De andere erfgoedobjecten zijn aanvullingen uit de verschillende herinventarisatieprojecten die vanaf circa 2000 plaats vonden, vooral op geografische basis, in die gemeenten die lichtblauw ingekleurd zijn op de kaart. In tegenstelling tot deze aanzienlijke aanvullingen in Vlaams-Brabant, heeft geen enkel groter herinventarisatieproject zich tot nog toe op Limburg geconcentreerd.

⁴⁰⁶ DE GROOTE K., RIBBENS R. & DEFRESNE S. 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed 73, 31 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/441> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

De relatief recente datum van de inventarisatiecampagnes in Oost- en West-Vlaanderen is verantwoordelijk voor hun opmerkelijk grotere kwantiteit. In Oost- en West-Vlaanderen stonden in 2000 nog inventarisprojecten voor respectievelijk 21 en 43 gemeenten op het programma, een vijfde van het totaal aantal Vlaamse gemeenten. Het zijn die gemeenten waar de dichtheid van erfgoedobjecten het grootst is. Het wegvallen van de publicatie in boekdelen en de rechtstreekse invoer in de inventariswebsite heeft een belangrijke impact op het aantal erfgoedobjecten in deze gemeenten. De inventaris moest immers niet meer binnen het volume van een bepaald boekdeel passen. Een dergelijke afweging was bij een online publicatie niet meer nodig. Alle panden en constructies met erfgoedwaarde konden een volwaardige plaats krijgen in de inventaris, en konden van een uitgebreide tekst worden voorzien. Enkel de wetenschappelijke afweging van de erfgoedwaarde bepaalde of een pand in de inventaris werd opgenomen. Redactionele overwegingen waren verleden tijd. Zeker in de inventarissen die na 2005 zijn gemaakt in West-Vlaanderen, leidde dit tot een zeer ruime selectie van bouwkundig erfgoed.

De focus op het steeds sneller afleveren van beschermingsdossiers, had zeker voor de laatste inventarissen in West-Vlaanderen als neveneffect dat de selectie niet meer afgetoetst werd aan het bovenlokale evaluatiekader. Dat heeft als voordeel dat deze inventarissen een vrij volledig overzicht bieden van alle erfgoed dat vanop de openbare weg te registreren is. Dit werkte echter ook voor sommige erfgoedtypes een overregistratie in de hand, en legde de lat voor selectie op basis van erfgoedwaarde merkelijk lager. Erfgoedwaarderingssystemen, zoals bijvoorbeeld opgemaakt door de gemeenten Zedelgem en Beernem, trachten de veelheid aan erfgoedobjecten verfijnder te waarderen in functie van een gefundeerd vergunningenbeleid voor het erfgoed.

Als bijlage bij dit onderzoeksrapport is een tabel ingesloten, met voor alle gemeenten een overzicht van het totaal aantal erfgoedobjecten, de datum van de basisinventarisatie en de eventuele geografische herinventarisatie, en het aantal vastgestelde erfgoedobjecten. Op basis van deze tabel kan voor elke gemeente ingeschat worden of een herinventarisatie noodzakelijk is. Afgaande op de kennis van het terrein die we opdeden bij de actualisaties, de herinventarisaties en ad-hoc aanvullingen, kunnen we ervan uitgaan dat alle inventarissen die opgemaakt werden vanaf de jaren 1990 een evenwichtige, voldoende grote selectie bevatten, waarop een erfgoedbeleid kan gestoeld worden. Uitzondering daarop zijn steeds nieuw in de aandacht komende erfgoedtypes, en zaken die bij het veldwerk vanop de openbare weg over het hoofd gezien zijn. Gemeenten die in de jaren 1970-1980 geïnterviewd werden, krijgen bij voorkeur een globale update.

3.2.2 Thematisch-typologische tendensen

Uit het inventarisbestand kunnen we een aantal thematisch-typologische tendensen afleiden.⁴⁰⁷ Een eerste conclusie gaat over de bouwperiode waaruit het bouwkundig erfgoed dateert. Over het algemeen kan worden gesteld dat bouwkundig erfgoed zeldzamer wordt, naarmate het ouder is.

Het oudste erfgoedobject dat ooit werd geïnterviewd in de inventaris bouwkundig erfgoed is [de Holsteen](#), een ensemble van een tiental enorme zandsteenblokken in het oostelijk gedeelte van de gemeente Zonhoven. Het ensemble dateert uit de steentijd en metaaltijden. Het ensemble werd opgenomen in de inventaris bouwkundig erfgoed omdat het toen werd beschouwd als de resten van een prehistorisch megalithisch bouwwerk (cromlech of dolmen). Het fenomeen blijkt echter natuurlijk van oorsprong te zijn. Daarom zal het oudste bouwkundige erfgoedobject in 2021 geïntegreerd worden in de archeologische inventaris. Met de Romeinse periode kunnen drie erfgoedobjecten worden geassocieerd: enkele grafheuvels en de Romeinse stadsmuren van Tongeren. Naarmate

---

⁴⁰⁷ DE GROOTE K., RIBBENS R. & DEFRESNE S. 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed 73, 32-34 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/441> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

objecten recenter zijn, neemt het aantal dateringen stelselmatig toe: 1,6 % van de erfgoedobjecten heeft een datering uit de middeleeuwen, 21,2 % uit de nieuwe en 84,9 % uit de nieuwste tijd. Het omgekeerde geldt echter voor het aantal beschermingen: hoe ouder het erfgoedobject, hoe groter de kans dat het ook beschermd is.

Op vlak van bouwstijlen zijn ook tendensen afleesbaar. De “stijldichtheid” vertoont logischerwijze hetzelfde patroon als de datering: 19de- en 20ste-eeuwse stijlen zijn het talrijkst, oudere stijlen komen veel minder voor. 33 % van de bouwkundige erfgoedobjecten kreeg als zoekterm een bouwstijl toegekend. Meer dan de helft van de gevallen betreft neoclassicisme, eclecticisme, vakwerkbouw, modernisme of neogotiek. Een opvallende uitschieter is de stijl “traditioneel”, die aan ruim 4500 objecten wordt toegekend.

De bouwtypes ten slotte zijn een derde indicator. 99,9 % van de bouwkundige erfgoedobjecten kregen op basis van hun oorspronkelijke functie een type als zoekterm toegekend. Maar liefst 73 % van de erfgoedobjecten staat als “woning” gecategoriseerd. Andere grote hoofdcategoryën zijn economische gebouwen en structuren, bijgebouwen, religieuze gebouwen en complexen, infrastructuur en verdedigingswerken. Hierbij moet worden opgemerkt dat de thesaurus van de erfgoedtypes een boomstructuur vertoont. Deze boom bevat een aantal takken met hoofdcategoryën die vervolgens verder vertakken in subcategoryën, sub-subcategoryën enzoverder. Deze indeling is enkel opgesteld om het diverse onroerend erfgoed te ordenen. Een erfgoedobject kan perfect types uit meerdere categoryën uit de boomstructuur toegekend krijgen. Voor een gedetailleerd overzicht van de vele mogelijkheden verwijzen we naar de thesaurus van de inventaris, die beschikbaar is via <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/>.

3.2.3 Opname in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed

Tabel 2

Erfgoedobjecten	Aantal
Totaal erfgoedobjecten	87.523
Vastgestelde erfgoedobjecten	75.577
Niet bewaarde erfgoedobjecten	10.655
Erfgoedobjecten zonder erfgoedwaarde	1.823
Na het laatste vaststellingsbesluit ingevoerde erfgoedobjecten	577

Aantal erfgoedobjecten en vastgestelde objecten (juli 2021).⁴⁰⁸

Van het totaal van 87.523 erfgoedobjecten zijn er 75.577 opgenomen in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed. Die erfgoedobjecten zijn geregistreerd als “bewaard”, en kregen “erfgoedwaarde” toegekend.

De objecten die niet aan deze twee voorwaarden voldoen, zijn niet (meer) vastgesteld. Voor 10.655 erfgoedobjecten werd geregistreerd dat ze niet bewaard zijn (sloop). Voor 1.823 erfgoedobjecten werd geregistreerd dat hun erfgoedwaarde is verdwenen door verbouwingen of aanpassingen. De overblijvende 577 erfgoedobjecten die niet zijn vastgesteld, zijn pas na het laatste vaststellingsbesluit toegevoegd in de inventariswebsite.

De Vlaamse overheid kan erfgoed beschermen, maar kan het behoud van erfgoed ook stimuleren door een inventaris vast te stellen. Hiermee bevestigt de minister bevoegd voor het onroerend erfgoed dat de erfgoedobjecten opgenomen op deze vastgestelde inventaris op dat moment erfgoedwaarde bezitten en voldoende goed bewaard zijn. Voor erfgoedobjecten die waardevol zijn maar niet

⁴⁰⁸ Met dank aan Sofie Marchand voor de cijfers.

beschermd, ontstaan er zo een aantal rechten en plichten.⁴⁰⁹ De opname van bouwkundig erfgoed in een vastgestelde inventaris gebeurt in uitvoering van het beleid van de bevoegde minister.⁴¹⁰ Van 2009 tot en met 2014 maakte de Vlaamse overheid jaarlijks een vaststellingsbesluit op voor al het geïnventariseerde bouwkundige erfgoed in Vlaanderen. Omdat het [Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013](#) in artikel 4.1.3 een openbaar onderzoek introduceerde in de vaststellingsprocedure, veranderde de administratie de werkwijze. Een openbaar onderzoek organiseren over heel Vlaanderen zou te grootschalig zijn. Het agentschap organiseert daarom sindsdien voor de inventaris van het bouwkundig erfgoed de vaststellingsprocedures per provincie. Voor Vlaams-Brabant, Oost- en West-Vlaanderen geldt nog het [Besluit van de administrateur-generaal houdende de vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed van 28 november 2014](#). Voor het bouwkundig erfgoed in Limburg is dat besluit via de nieuwe procedure, met openbaar onderzoek, vervangen door het [Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed in de provincie Limburg van 16 januari 2018](#). Voor de provincie Antwerpen geldt het [Ministerieel besluit van 14 maart 2019](#). Een ministerieel besluit voor de inventaris van de provincie Vlaams-Brabant is gepland in 2021. Vaststellingsprocedures met openbaar onderzoek voor Oost- en West-Vlaanderen volgen.

3.2.4 “Beknopt” als sleutelwoord

In ideale omstandigheden zou de inventaris van elke gemeente in Vlaanderen actueel en volledig zijn, opgemaakt volgens de recente waarden en criteria. Door de evolutie van het begrip “erfgoed” en de daaruit volgende selectie en het decennialange onderzoek, is de realiteit echter anders.

We herhalen als slot bij het overzicht van de samenstelling van de inventaris bouwkundig erfgoed de drievoudige doelstelling die in het voorbericht van het eerste boekdeel uit de reeks Bouwen door de eeuwen heen is opgenomen: “De samenstellers hebben een drievoudig doel voor ogen. Zij willen ten eerste: een lijst opstellen van de gebouwen en groepen van gebouwen, die dienen bewaard te worden, omdat zij een uiterst waardevol cultuurbezit vormen, waarvan het verlies in elk opzicht zeer betreurenswaardig zou zijn; ten tweede: de lezer een **beknopte** gids verschaffen voor het architecturale patrimonium van onze dorpen en steden; ten derde: een - **opzettelijk onvolledig** - ontwerp van wetenschappelijke inventaris voorleggen.”⁴¹¹

Deze doelstellingen bleven tot op de dag van vandaag ongewijzigd; de inventarisploegen zijn zich altijd ten volle bewust geweest van het beknopte en het onvolledige karakter van hun werk. Zij weten als geen ander dat geen enkele inventaris, hoewel net afgewerkt, volledig is. In de verantwoording van 5n, gepubliceerd in 1978, lezen we behalve de realiteitszin en bescheidenheid van de onderzoekers, ook al een duidelijke uitnodiging om op hun werk verder te bouwen: “Wij zijn ervan overtuigd dat deze inventaris voor aanvulling, vervolmaking of verbetering vatbaar is.”⁴¹² De in 2015 vastgestelde inventarismethodologie formuleert het helder: “Door nieuwe inzichten of door bijkomend onderzoek

---

⁴⁰⁹ Je kan de rechtsgevolgen nalezen op de website: AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Juridische gevolgen van een vaststelling* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-gevolgen-van-een-vaststelling> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴¹⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *De vaststellingsprocedure* [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/de-vaststellingsprocedure> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴¹¹ S.N. 1971: Voorbericht, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 9-10.

⁴¹² S.N. 1978: Verantwoording, in: D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M. met medewerking van LINTERS A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5n1 (A-G), Brussel – Gent, X.

en doordat het erfgoed zelf ook evolueert, is de inventaris nooit volledig of afgerond, maar is ze continu in evolutie en wordt ze geactualiseerd en aangevuld.”⁴¹³

3.3 WAARDEN EN CRITERIA

De inventaristeams selecteerden panden en constructies voor opname in de inventaris bouwkundig erfgoed steeds op basis van de op dat moment geldende erfgoedwaarden, vermeld in de wetgeving. Naarmate de wetgeving wijzigde, evolueerden dus ook de waarden en criteria voor de inventaris bouwkundig erfgoed.

Op 17 juli 2015 werd, in uitvoering van artikel 4.1.5 van het Onroerenderfgoedbesluit, bij ministerieel besluit de [inventarismethodologie voor de inventaris van bouwkundig erfgoed](#) vastgesteld. In de bijlage bij dit besluit lezen we onder punt 3 welk afwegingskader gehanteerd moet worden om het bouwkundig erfgoed goed te waarderen. Er volgt een opsomming en een beschrijving van de erfgoedwaarden en selectiecriteria op basis waarvan de onderzoeker het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen dient te waarderen. Zoals gedefinieerd in het Onroerenderfgoeddecreet ([hoofdstuk 2](#), artikel 2.1, 26°) zijn de erfgoedwaarden de volgende: “de archeologische, architecturale, artistieke, culturele, esthetische, historische, industrieel-archeologische, technische waarde, ruimtelijk-structurerende, sociale, stedenbouwkundige, volkskundige of wetenschappelijke waarde waaraan onroerende goederen en cultuurgooederen die er integrerend deel van uitmaken hun huidige of toekomstige maatschappelijke betekenis ontlenuen”. Op basis van onderzoek, dat registratie ter plaatse en consultatie van de nodige bronnen voorschrijft, moet nagegaan worden aan welke erfgoedwaarde(n) het onroerend goed voldoet. Het volstaat dat een onroerend goed één van de dertien decretaal bepaalde erfgoedwaarden bezit om opgenomen te worden in de inventaris. Vaak gaat het echter om een combinatie van verschillende erfgoedwaarden die elkaar aanvullen. Bijkomend worden vijf selectiecriteria gebruikt om te wegen of een onroerend goed al dan niet wordt opgenomen in de inventaris: zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde. Een onroerend goed kan geselecteerd worden voor opname als het aan verschillende criteria tegemoetkomt, maar het kan ook in aanmerking komen voor opname als het in hoge mate aan slechts één criterium tegemoetkomt. Essentieel in deze methodologie is dat deze waarden en criteria niet afzonderlijk worden beschouwd. De totale beoordeling vormt het uitgangspunt voor de evaluatie. Voor de opname in de inventaris wordt rekening gehouden met de geografische of de thematische context. Bij deze beoordeling wordt steeds een relevantie voor Vlaanderen voor ogen gehouden.

Deze vastgestelde methodologie dateert van 2015, een paar jaar nadat de basisinventarisatie in Vlaanderen gebiedsdekkend werd afgewerkt. Ze is gebaseerd op de praktijkervaring van de inventarisploegen, die nooit eerder een juridisch vastgelegde methodologie hadden. De onderzoekers die erfgoed selecteerden voor de inventaris werkten tot dan toe volgens de kaders die de geldende wetgeving voor het beschermen van bouwkundig erfgoed stelde. Men selecteerde panden en constructies steeds op basis van de op dat moment geldende erfgoedwaarden, vermeld in de wetgeving.⁴¹⁴ Die waarden werden doorheen de tijd steeds verder verruimd. In de Monumentenwet van 1931 worden de historische, artistieke en wetenschappelijke waarde bepaald op basis waarvan men monumenten kon beschermen. Vanaf 1976 wordt bouwkundig erfgoed beschermd op basis van de artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere

---

⁴¹³ Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van bouwkundig erfgoed, 17/07/2015 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025678&param=inhoud&AID=1198973> (geraadpleegd op 17 september 2021).

⁴¹⁴ KENNES H. 2020: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/103> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

sociaal-culturele waarde. Sinds het Onroerenderfgoeddecreet van 2013 hebben we voor bouwkundig erfgoed dertien waarden, die overgenomen zijn in de inventarismethodologie.

Vóór de vastgestelde inventarismethodologie van 2015 stonden de selectiecriteria niet in de regelgeving.⁴¹⁵ Ze komen naar voor in een verslag van een studiedag van het Bestuur voor Monumenten en Landschappen op 4 april 1986. Men duidde daarin de toenmalige beschermingswaarden uit het decreet van 1976 en gaf ook tien eigenschappen of criteria aan, die bij een bescherming gebruikt konden worden. Die criteria lijken deels ontleend te zijn aan de inventarisatiemethodiek die door het Sint-Lukasarchief in 1976 gebruikt werd bij de inventarisatie van de Brusselse agglomeratie en deels aan een in 1983 door het "Rheinische Amt für Denkmalpflege" gepubliceerde methodiek. Ook tijdens een studiedag in 1994 kwamen criteria aan bod, met name authenticiteit, representativiteit, zeldzaamheid en gaafheid. Begin jaren 2000 richtte de Afdeling Monumenten en Landschappen een werkgroep beschermen op, waarin collega's uit de verschillende buitendiensten dossiers over de provinciegrenzen heen aan elkaar voorlegden. Die werkgroep nam in 2004 twee bijkomende criteria aan, namelijk contextwaarde en ensemblewaarde. Het begrip "gaafheid" werd na advies van de KCML vervangen door "herkenbaarheid".

De opname van een gebouw of object in de inventaris wordt nooit object per object besloten, maar steeds in het kader van de erfgoedwaardeafweging van een groep van gebouwen of objecten per regio of per type. Daarenboven wordt deze erfgoedafweging niet expliciet beschreven per erfgoedobject. In de beschrijving vindt men dus niet uitdrukkelijk de verwijzingen naar waarden en criteria terug. Uit de beschrijving van de erfgoedkenmerken en -elementen is evenwel altijd af te leiden dat het goed erfgoedwaarde heeft en aan één (of meerdere) van de selectiecriteria voldoet. In de 'verantwoording' van elk boekdeel van de publicatie *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* omschreven de onderzoekers op basis van welke erfgoedwaarden ze het erfgoed in dat bepaalde gebied selecteerden. De inhoudelijke inleidingen omschrijven hoe ze de selectiecriteria toepasten, door de verschillende bouwperiodes, bouwstijlen en bouwtypes tegen elkaar af te wegen binnen het volledige geografische kader van die inventaris. Bij de recente geografische en thematische (her)inventarisaties omschreven de onderzoekers hun werkwijze telkens in de [gebeurtenis](#) van het project. Deze gebeurtenissen worden op basis van de verantwoordingen uit de boeken ook aangevuld voor de oudere geografische inventarissen.

3.4 KWALITEITEN

Minister Geert Bourgeois omschreef in zijn beleidsbrief van 2010-2011 de kernkwaliteiten van de inventaris bouwkundig erfgoed: "In Vlaanderen beschikken we over een gedegen en goed ontsloten inventaris van het bouwkundig erfgoed, die op een voorbeeldige manier is ontsloten. (...) De Vlaamse inventaris is op internationaal vlak een voorbeeld van een goede en uitgebreide dataset. Zo deed het gerenommeerde Getty Conservation Institute (Los Angeles) opnieuw een beroep op het advies van Onroerend Erfgoed over de databankstructuur en de online ontsluiting van inventarissen."⁴¹⁶

⁴¹⁵ Volgende alinea komt uit: DE CLERCQ L (red.) e.a. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 – 2016*, Onderzoeksrapport 65, 73-74 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/432> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴¹⁶ S.N. 2012: *Beleidsbrief Onroerend Erfgoed Beleidsprioriteiten 2012-2013 ingediend door de Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand*, Vlaams Parlement Stuk 1763 (2021-2013), 1, 19 oktober 2012, 13 [online], <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1038625> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

Het materiaal dat voor Vlaanderen is verzameld is degelijk en wetenschappelijk. En daarenboven bieden de inventariswebsite en het Geoportaal alle gegevens op een handige manier aan, doorzoekbaar op tal van geografische en thematische manieren.

De inventaris bouwkundig erfgoed is sinds zijn ontstaan een onmisbaar werkinstrument geweest, zowel voor de erfgoedprofessional als voor de liefhebber. Het is het **enige overzicht van het bouwkundige erfgoed in Vlaanderen** dat gebiedsdekkend is en dat alle types, stijlen en bouwperiodes in acht tracht te nemen.⁴¹⁷ Daardoor vormt de inventaris al van bij zijn opstart het uitgangspunt voor het beschermingsbeleid van de Vlaamse overheid. Voor veel wetenschappers vormt de inventaris een betrouwbare basis voor dieper wetenschappelijk onderzoek. De inventaris is eveneens voor veel lokale besturen het startpunt en een hulpmiddel om een gemeentelijk beleid betreffende het bouwkundig patrimonium uit te bouwen.

De **kwaliteit van de gegevens** is gewaarborgd door de decennialang aangehouden en steeds verfijnde methodologie. Met veldwerk en registratie in situ als wezenlijke basis, staat de inventaris garant voor nieuwe data: in de inventaris staan veel gegevens die nooit eerder beschreven of geregistreerd waren. De inventarisploegen, vaak decennialang dezelfde onderzoekers, combineerden de registratie ter plaatse voor veel regio's met archiefonderzoek, waardoor ze doorheen de geschiedenis van de monumentenzorg in Vlaanderen vaak pionierswerk verrichtten. Doordat ze werkten als Vlaamse ambtenaren, met een gedegen centrale sturing, was hun selectie van het erfgoed objectief, de gemeentelijke, kantonale of provinciale grenzen of belangen overschrijdend. De decennialange inzet van dezelfde, ervaren onderzoekers, genereerde een expertise, op basis waarvan men tot een objectieve, wetenschappelijke vergelijking en waardering van bouwkundig erfgoed in Vlaanderen kwam.

Niet enkel de beschrijvingen van het bouwkundige erfgoed, maar ook het bijhorende beeldmateriaal is beschikbaar via de Beeldbank en de inventariswebsite van het agentschap Onroerend Erfgoed. Het scannen van het beeldmateriaal in de inventarisarchieven is een continue investering. De **documentaire waarde van de inventaris** is daardoor zeer groot.⁴¹⁸ Voor veel bouwkundig erfgoed vormen de beschrijving en het fotomateriaal daterend uit de periode van optekening een referentie. Het maakt de vergelijking mogelijk voor de huidige bepaling van de erfgoedwaarde of vormt een basis voor restauratieopties. Verdwenen bouwkundig erfgoed blijft in de inventaris met woord en beeld toch bewaard voor verder onderzoek. "Het belang van een degelijke documentatie, als minimale vorm van conservatie, is duidelijk. Naar de toekomst toe is dan minstens een document bewaard, een kleine steen in het mozaïek van het beeld van Vlaanderen"⁴¹⁹, zo omschreef minister Luc Martens in zijn woord vooraf van boekdeel 13n4 (1997) deze documentaire waarde treffend.

---

⁴¹⁷ HOOFT E. & VERWINDEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

⁴¹⁸ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 177.

⁴¹⁹ MARTENS L. 1997: Woord Vooraf, in: KENNES H. & STEYAERT R., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kantons Duffel - Heist-op-den-Berg*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13n4, Brussel - Turnhout. V.

Figuur 21 Verdwenen maar gedocumenteerd op deze [archieffoto in de Beeldbank](#): een klompenmakerij in Sint-Gillis-Waas. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed.

De **sensibiliserende rol van de inventaris** wordt eveneens in tal van voorwerken van de publicaties aangehaald. Het bewustmaken van lokale besturen, bewoners, eigenaars of passanten vormt naast het beschermen van monumenten een bijkomende, broodnodige buffer tegen sloop of vernieling van de fragiele erfgoedwaarde van het gebouwde patrimonium. Het feit dat een pand of constructie staat geboekstaafd in de inventaris bouwkundig erfgoed, vormt voor veel lokale beleidsmakers een reden om in te zetten op behoud, en voor veel burgers een keurmerk van de erfgoedwaarde, van het belang van een pand of constructie in het bebouwde landschap. Minister L.G. Walt Niel verwoordde het in 1989 zo: “Wij hopen dat deze inventaris met al zijn sensibiliserende informatie zal bijdragen tot de voorlichting en de bewustwording van alle betrokkenen”.⁴²⁰

Na de stopzetting van de publicatierreeks *Bouwen door de eeuwen heen* in Vlaanderen nam de inventariswebsite de ontsluiting naar het publiek over. Door de jaren heen is er een groeiend aantal bezoekers voor de **zeer populaire inventariswebsite**. In 2009, na de lancering van de vernieuwde inventariswebsite door het VIOE, waren er ruim 8.000 bezoeken per maand. In 2016 was dat gestegen tot 120.000 per maand. De meeste daarvan komen op de website terecht door zoekmachines, vooral Google. In 2021 registreert het agentschap Onroerend Erfgoed maandelijks tussen de 200.000 en 220.000 bezoeken. De ontsluiting van de gegevens gebeurt dus via een zeer druk bezochte, en breed bekende inventariswebsite. De Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid voorziet dat alle lokale besturen vanaf 2023 autonoom gebruik zullen kunnen maken van deze website om hun inventarissen te delen met hun publiek. Aansluitend zullen al hun gegevens gedeeld worden op het **Geoportaal**, waardoor ook professionele gebruikers zoals notarissen en omgevingsambtenaren in één oogopslag dit erfgoed in hun werking kunnen integreren.

---

⁴²⁰ WALTNIEL L.G. 1989: Woord Vooraf, in: LANCLUS K., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Gent, Kanton Nevele*, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 12n1*, Brussel – Turnhout, VI.

3.5 KNELPUNTEN EN HIATEN

De inhoudelijke beperkingen waarmee de inventaris bouwkundig erfgoed kampt, vloeien voort uit specifieke afspraken die gemaakt zijn binnen de methodologie van de inventaris, de herinventarisaties of de administratieve actualisatie. De praktische en vaak louter administratieve overwegingen, om het enorme gebiedsdekkende werk haalbaar en hanteerbaar te maken, brachten soms beperkingen met zich mee op inhoudelijk vlak. Ze vormen verbeterpunten voor de wetenschappelijke kwaliteit van de inventaris bouwkundig erfgoed. Veel is door systematische administratieve actualisaties en inhoudelijke herinventarisaties op te lossen.

3.5.1.1 Beperkingen voortvloeiend uit de inventarismethodologie

Een gevelinventaris

Het uitgangspunt van de inventarismethodologie was steeds het systematische plaatsbezoek met *een kritische visuele vaststelling en ontleding van het erfgoed*. De registratie gebeurde daarbij vanop de openbare weg; de kenmerken van het pand werden genoteerd en het erfgoed werd gefotografeerd.⁴²¹ De inventaris bouwkundig erfgoed is daardoor in principe een gevelinventaris. De beschrijvingen bevatten doorgaans enkel gegevens over die delen van het gebouw of de constructie die vanop straat te zien zijn. Bij publieke gebouwen, zeker bij kerken, maar ook voor gemeentehuizen, postkantoren enz. kunnen er wel gegevens over het interieur te vinden zijn.⁴²² De onderzoekers probeerden de publieke delen van die gebouwtypes bij voorkeur te bezoeken en te documenteren. Ook voor vrij toegankelijke historische winkelinterieurs of cafés kan een typering van de interieurs deel uitmaken van de tekst. Voor de meeste privégebouwen, en zeker voor woonhuizen, ontbreekt zo goed als overal informatie over een mogelijk interieur met erfgoedwaarde, behalve als men dat terug vond in beschikbare literatuur of in bouwdossiers. Bij recent opgemaakte inventaristeksten, grosso modo vanaf 2010, deed men steeds onderzoek van beschikbare bouwdossiers om de (oorspronkelijke) indeling van de woning of het gebouw te beschrijven. Er wordt daarbij nauwgezet rekening gehouden met de beperkingen op vlak van privacy. Dat is meteen ook de reden waarom foto's van de beschreven interieurs zelden of nooit online beschikbaar zijn voor het publiek. Voor talrijke hoeves maakte men dankbaar gebruik van de gastvrijheid van de bewoners om gegevens vanop het erf of zelfs van het interieur te registreren.⁴²³

Niet alles is te zien vanop het openbaar domein

De onbereikbaarheid voor registratie en onderzoek van bijvoorbeeld historische kelders en achtergevels in stedelijke kernen, maakt dat veel historische gebouwen enkel op basis van de gevel zijn getypeerd en gedateerd, wat de informatie onvolledig maakt. Ook inherent aan het veldwerk vanop de openbare weg, is het feit dat gebouwen die achter de zichtbare bebouwing staan, niet te traceren zijn, waardoor men waarschijnlijk talloze tuinpaviljoenen, bijgebouwen en zelfs bedrijfsgebouwen in binnenblokken van stedelijk gebied over het hoofd heeft gezien.

Een chronologische limiet voor opname

De eerste publicaties bevatten in beginsel enkel bouwkundig erfgoed dat van voor het begin van de 19de eeuw dateerde. Dat wil zeggen dat 19de- en 20ste-eeuws bouwkundig erfgoed in de inventaris

⁴²¹ KENNES H. 2020: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/103> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴²² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020: *Handleiding. Opmaak van een erfgoedinventaris. Deel 4: Teksten schrijven voor de inventaris van het bouwkundig erfgoed* [online], https://www.onroenderfgoed.be/sites/default/files/2020-04/Inventaristeksten_Handleiding%20maart%202020_def.pdf (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴²³ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 161.

van de provincie Vlaams-Brabant zo goed als overal ontbreekt. De herinventarisaties in de Vlaamse Rand en in Leuven maakten door de verveelvoudiging van het aantal inventarisfiches duidelijk dat er heel veel lacunes aan te vullen zijn. Dankzij het Monumentendecreet van 3 maart 1976 schoof de chronologische limiet voor opname in de publicaties daarna op naar 1940. Hoewel we in alle verantwoordingen van Bouwen door de eeuwen heen lezen dat “dit de optekening van recentere kwaliteitsvolle en representatieve gebouwen geenszins uitsluit”, stellen we een grote schroom vast om dit te doen. Dat is niet onlogisch; er is immers een zekere afstand nodig in de tijd om een realisatie te kunnen positioneren ten opzichte van de historische context en binnen het oeuvre van een architect. We moeten concluderen dat de historische waarde, de ouderdom van het bouwkundig erfgoed lange tijd beslissend was om de erfgoedwaarde te bepalen. Zeker in die gemeenten die in de jaren 1970 en 1980 werden geïnventariseerd is 20ste-eeuwse architectuur zeer sterk ondervertegenwoordigd.⁴²⁴

Gebrek aan exacte datering

Wegens het dringende karakter van de operatie werd in de basismethodologie “het onderzoek van archiefstukken en de volledige speciale literatuur niet overwogen”.⁴²⁵ Dat staat in schril contrast met de [methodologie die voor de inventaris bouwkundig erfgoed](#) die op 17 juli 2015 werd vastgesteld. Daarin staat dat het onderzoek van beschikbare en relevante cartografische, geschreven, archivalische, iconografische en mondelinge bronnen de registratie ter plaatse steeds hoort aan te vullen. Zeker in de jaren 1970 en 1980 kregen de inventarisploegen niet de tijd om dergelijke bronnen te verwerken in de teksten. Het ging er toen sterk vanaf hoe vlot het archivalisch materiaal, als dat al beschikbaar was, toegankelijk was.⁴²⁶ “Eén van de intrinsieke nadelen van deze werkwijze is een gebrek aan exacte datering van vele panden, gezien het in het vooropgestelde tijdsbestek niet mogelijk/wenselijk was uitputtend archiefonderzoek te verrichten.”⁴²⁷ De onderzoekers waren zich wel degelijk bewust van het belang van deze bronnen, en werkten voor de historische stadskernen een eigen methodologie uit, waarvan onder meer het consulteren van historische bouwdoSSIERS deel uitmaakte.⁴²⁸

Kadasteronderzoek om de bouwdatum te kennen, introduceerde men pas in de jaren 1990, een onderzoeksmethode die lang niet overal systematisch voor elk erfgoedobject werd toegepast. De datering gebeurde voor het gros van de erfgoedobjecten dus op basis van de visuele waarneming van de zichtbare delen. Zonder archiefonderzoek om dit te staven of te onderbouwen, is deze datering niet altijd precies, soms relatief, en soms ook gewoonweg fout.

Gebrek aan kennis over oorspronkelijke functie

Hetzelfde geldt voor de functie van het gebouw. Ook die kenden de onderzoekers doorgaans toe op basis van de kenmerken van de gevels en niet op basis van bronnenonderzoek. Niet van elk gebouw is de precieze oorspronkelijke functie van de gevel af te lezen. Het verschil tussen een burgerhuis en een meergezinswoning bijvoorbeeld, is vaak niet zichtbaar. Gecombineerde functies zoals kantoor en wonen worden niet altijd getraceerd. Bij het toekennen van typologische en chronologische zoektermen uit de thesaurus baseert men zich op de beschrijving van het erfgoedobject. Een probleem van die toekenning is dus dat deze gebeurt op basis van teksten die voor een relevant deel niet door

---

⁴²⁴ Een voorbeeld is de inventaris van Sint-Truiden, case study in dit artikel: LISSON J. 2020: Zijn lokale besturen klaar voor een eigen onroerenderfgoedbeleid? Een stand van zaken in de stad Sint-Truiden, *M&L* 39.6, 24-42.

⁴²⁵ S.N. 1971: Voorbericht, in: GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J., *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik, 10.

⁴²⁶ VAN HAEVERBEECK S. 1993: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed in België: een overzicht vanaf 1830 tot heden*, Leuven, onuitgegeven verhandeling Universiteit Leuven, 169.

⁴²⁷ DEMEY A. 1981: Verantwoording, in: DEMEY A., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Sint-Niklaas*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 7n1 (B-L), Brussel – Gent, VII.

⁴²⁸ Zie hoofdstuk 2.3.2.

bronnenonderzoek gestaafd zijn. Voor vele teksten uit de jaren 1970 en 1980 zijn de toegekende typologische en chronologisch zoektermen daardoor mogelijk niet accuraat genoeg, en moeten ze met bijkomend onderzoek worden verwijfd of gecorrigeerd.

Evolutie van het erfgoedbegrip

Het “ontdekkende” aspect van de inventarisatie is doorheen de historiek van het project een grote kwaliteit gebleken.⁴²⁹ Vaak waren de inventarissen de eerste publicaties die gewag maakten van een bepaald “nieuw” erfgoedtype. Dat houdt meteen ook in dat nieuwere erfgoedtypes zoals industrieel erfgoed, bescheiden woningen of wederopbouwarchitectuur maar gaandeweg en niet systematisch voor het hele gebied in de inventaris bouwkundig erfgoed zijn opgenomen. Ondertussen is echter het besef gekomen dat dit eveneens belangrijke erfgoedtypes zijn en dat het begrip “erfgoed” doorheen de tijd zal blijven evolueren. Dit betekent dan ook dat een inventaris van een dergelijke omvang nooit een afgerond geheel zal zijn. Bijkomende inventarisatie en inhoudelijke aanvulling zullen steeds op de agenda blijven staan.

Niet voor alle erfgoed een aparte beschrijving

De inventarismethodologie kreeg een enorme, positieve boost door het Monumentendecreet van 1976. De chronologische limiet werd verlaten; straatbeelden, ensembles en stads- en dorpsgezichten deden hun intrede in de inventaris bouwkundig erfgoed. Om de samenhang van het bouwkundig erfgoed met de omgeving te duiden, introduceerden de onderzoekers beschrijvingen van straatbeelden en gemeente-inleidingen. De onderlinge samenhang tussen erfgoedobjecten benadrukte men door gebouwen of constructies niet elk afzonderlijk te beschrijven, maar in hun samenhang, als ensemble, groep of samenstel. Naast elkaar gelegen, samen horende panden kregen samen één beschrijving; huizen met een gelijkaardige bouwstijl of van eenzelfde gebouwtype beschreef men in één passage, ook als deze niet naast elkaar gebouwd waren; homogene basisbebouwing op wijkniveau typeerde men globaal. Deze aanpak benadrukte de ensemble- en contextwaarde van vaak eenvoudige architectuur, wat volledig in overeenstemming was met het nieuwe decreet en de toenmalige tendensen in de monumentenzorg: een monument staat immers niet alleen.⁴³⁰ Voor de huidige digitale ontsluiting en werking vormt deze aanpak echter een knelpunt. Administratief is het eenvoudiger en accurater om per pand een inventarisfiche te hebben. Ook wetenschappelijk kan men doorgaans juister onderzoek doen als elke fiche één gebouw of constructie representeert. Het aantal erfgoedobjecten dat we tellen in de inventariswebsite staat immers nu geenszins gelijk aan het aantal panden of constructies dat in de inventaris bouwkundig erfgoed is geregistreerd.

Daarnaast geeft dit soms een vertekend beeld van de waarde van bepaalde panden of erfgoedelementen. Hoewel het vaak zo is dat bouwkundig erfgoed in een gemeente- of straatinleiding minder erfgoedwaarde heeft dan de apart geselecteerde erfgoedobjecten, zijn hierop belangrijke uitzonderingen. In de eerste plaats de talrijke standbeelden, gedenktekens en straatmeubilair, die ongeacht de erfgoedwaarde vaak in de straatinleiding zijn verwerkt. Verder zijn er voorbeelden van stadsdelen die gekenmerkt worden door een grote uniformiteit en om die reden eerder synthetiserend zijn verwerkt. Een goed voorbeeld is het Zuidkwartier in Antwerpen, waar honderden representatieve burgerhuizen uit de belle époque enkel in de straatinleidingen worden getypeerd. Dit heeft ook repercussies bij de vaststelling. Omdat erfgoed uit de straat- en gemeente-inleidingen niet wordt vastgesteld, kregen duizenden voorbeelden van bouwkundig erfgoed onbedoeld een

---

⁴²⁹ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2003: Inventarisatie van het bouwkundig erfgoed: een eindeloos verhaal, *Monumenten en Landschappen* 22.1, 44-45 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

⁴³⁰ “Een monument staat niet alleen” was de slagzin van het 'Europese Jaar voor het Bouwkundig. Erfgoed' in 1975.

tweederangsplaats in de erfgoedwaardering. Bij herinventarisatie werden de goederen uit de straatinleidingen opnieuw geëvalueerd op hun erfgoedwaarde, en – indien relevant – opgenomen als aparte erfgoedobjecten.

Inventariseren is een vak apart

Voor iedereen die voor het eerst een inventaris maakt, vormt het inventariseren van bouwkundig erfgoed een uitdaging. Het vergt ervaring om veldwerk en selectie efficiënt en correct uit te voeren. Gebouwen “lezen” en thuisbrengen in tijd en stijl vraagt training. Het selecteren van wat wel en wat niet wordt geselecteerd, is een evenwichtsoefening waarvoor men overzicht nodig heeft. Het opmaken van een beschrijving met correcte vakterminologie, tekststructuur en spelling is eveneens geen evidentie.

Men ontwikkelde rond 1970 de basismethodologie voor het inventariseren van bouwkundig erfgoed in België.⁴³¹ Van de grote lijnen week men nooit drastisch af. Het is wel zo dat de strikte “overzichtsinventaris” evolueerde richting een wetenschappelijke inventaris. De grootste methodologische verandering betreft het raadplegen van bibliografische en archivalische bronnen, waar men in het begin vanaf zag om het inventaristempo hoog te kunnen houden. Ondertussen is het consulteren van het archief van het kadaster en van de beschikbare historische bouwdoosiers voor alle geïnventariseerde erfgoedobjecten een must. Het is verankerd in de [vastgestelde inventarismethodologie](#) en in de handleiding die het agentschap Onroerend Erfgoed in 2013 publiceerde.⁴³² Opzoekingen in bouwdoosiers en kadasterarchief vereisen een goede kennis van de betrokken administraties om deze documenten op te sporen en te interpreteren.

De eisen voor de beschrijvingen zijn mee verschoven: ze bevatten nu meer historische achtergrond en meer details dan dat men bij het begin van het inventarisproject voor ogen had. De recentere inventaristeksten zijn daardoor uitgebreider, en wetenschappelijk beter onderbouwd. Toch volgen ze nog steeds de strikte, voorgeschreven structuur voor de opmaak van de beschrijvingen.⁴³³ Een auteur moet rekening houden met een hele set afspraken van het agentschap om de resultaten van het onderzoek te vertalen naar een geschikte inventaristekst. De publicatie van een fiche op de inventariswebsite ten slotte, vergt administratieve accuraatheid. Een reeks handleidingen gidsen de auteur door alle stappen van het inventarisproces, maar het vergt ervaring om alle aspecten vlot te kunnen toepassen. De opmaak en ontsluiting van een inventaris is “een vak apart”, wat vaak onderschat wordt.

Het agentschap draagt de verantwoordelijkheid voor de publicatie van de afgewerkte inventaristeksten op de Inventaris Onroerend Erfgoed, en gebruikt deze informatie als basis voor de opmaak van beschermings- en vaststellingsdossiers. Om wetenschappelijke, taalkundige en juridische fouten en onzorgvuldigheden zoveel mogelijk te vermijden, zette het agentschap Onroerend Erfgoed steeds in op een grondige inhoudelijke en tekstuele controle en redactie van zowel de intern geschreven als de door externen aangeleverde inventaristeksten.

---

⁴³¹ Zie hoofdstuk 2.2.1.

⁴³² HOOFT E., KENNES H. & MEGANCK L. 2013: *Inventariseren van bouwkundig erfgoed*, Handleiding agentschap Onroerend Erfgoed 3 [online], <https://www.onroerenderfgoed.be/publicaties/handleiding-inventariseren-van-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴³³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020: *Opmaak van een erfgoedinventaris. Deel 4: Teksten schrijven voor de inventaris van het bouwkundig erfgoed*, Handleiding agentschap Onroerend Erfgoed [online], https://www.onroerenderfgoed.be/sites/default/files/2020-04/Inventaristeksten_Handleiding%20maart%202020_def.pdf (geraadpleegd op 6 september 2021).

3.5.1.2 De administratieve actualisatie: een constante noodzaak

Tijdens het actualisatieproject van het VIOE controleerde een team onderzoekers in 2005-2008 alle gegevens uit de inventarissen gemaakt in de jaren 1970 en 1980 met controlebezoeken vanop de openbare weg.⁴³⁴ Voor de inventarissen die dateerden uit de jaren 1990, controleerden zij de adressen en statussen desktop, met enkel voor probleemgevallen controles ter plaatse. Adressen en statussen van alle erfgoedobjecten kregen toen een update. Dit project zorgde voor een betrouwbare basis voor de administratieve data op de inventariswebsite, iets wat essentieel was voor de vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed, allebei mijlpalen voor de inventaris in 2009. Een dergelijke grootschalige en complete actualisatie van alle adressen en statussen van het bouwkundig erfgoed in de inventaris is sindsdien niet meer herhaald.

Als voorbereiding op elke vaststellingsprocedure controleert het agentschap Onroerend Erfgoed de gegevens desktop en vraagt het aan alle lokale besturen om de gegevens op hun grondgebied grondig na te kijken. Echter, het melden van een sloop of adreswijziging door de lokale besturen is niet als formele verplichting verankerd in de regelgeving. Door de inzet van heel wat intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten, gemeenten en steden zijn veel gegevens accuraat.

De openbare onderzoeken bij de vaststellingsprocedures beogen eveneens een controle van de gegevens, waarbij iedereen een bezwaar of opmerking kan indienen. Gegevens over sloop komen bij het agentschap doorlopend binnen van particulieren of erfgoedverenigingen, via e-mail. De administratie controleert en verwerkt elke relevante melding op de inventariswebsite; elke nacht krijgt het Geoportaal een update. Er wordt dus constant gewerkt aan het administratief up-to-date houden van adresgegevens en statusgegevens. Maar de inventaris zal steeds achter lopen op de realiteit.

Een bijkomend knelpunt is het ontbreken van actuele informatie over de toestand van de bewaarde, niet-gesloopte erfgoedobjecten.⁴³⁵ Ook verbouwingen en de tand des tijds kunnen de erfgoedwaarde immers aantasten. Deze gegevens zijn niet makkelijk voorhanden. Daarenboven is het niet eenvoudig om, ook met recente gegevens bij de hand, te bepalen of een erfgoedobject dat jaren geleden werd geregistreerd, de beschreven erfgoedwaarde(n) behield en voldoende goed bewaard is. Dit vergt vaak een genuanceerde en gespecialiseerde interpretatie van het onroerend goed zelf en van de informatie in de inventaris.

3.5.1.3 Beperkingen bij herinventarisaties

Talrijke herinventarisaties vulden de inventaris bouwkundig erfgoed geografisch en thematisch aan.⁴³⁶ De geografische herinventarisaties focusten op de oudste inventarissen; de geografische inventarissen werden gestuurd door de beschermingspolitiek van de verschillende ministers. Bij sommige geografische herinventarisaties koos men er vanuit tijdsefficiëntie voor om de dataset prioritair aan te vullen met nieuwe fiches van erfgoedobjecten, ten nadele van aanvulling met recente gegevens van de bestaande fiches. Dat geeft voor sommige projecten, bijvoorbeeld in sommige delen van Antwerpen en Leuven, het resultaat dat net de meest waardevolle erfgoedobjecten, vaak beschermd als monument, de meest verouderde en onvolledige inhoudelijke informatie hebben.

---

⁴³⁴ Volledig informatie over aanpak en resultaten: HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 239-259 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

⁴³⁵ VAN DAELE K., MEGANCK L. & MORTIER S. 2016: On data-driven systems and system-driven data: twenty years of the Flanders heritage inventory, in: MYERS D. & SANTANA QUINTERO M., *Cultural heritage inventory systems for posterity and conservation*, *Journal of cultural heritage management and sustainable development* 6.2, 163-164.

⁴³⁶ Zie hoofdstuk 2.8.

3.5.1.4 De inventariswebsite: hoe geef je een complexe realiteit weer?

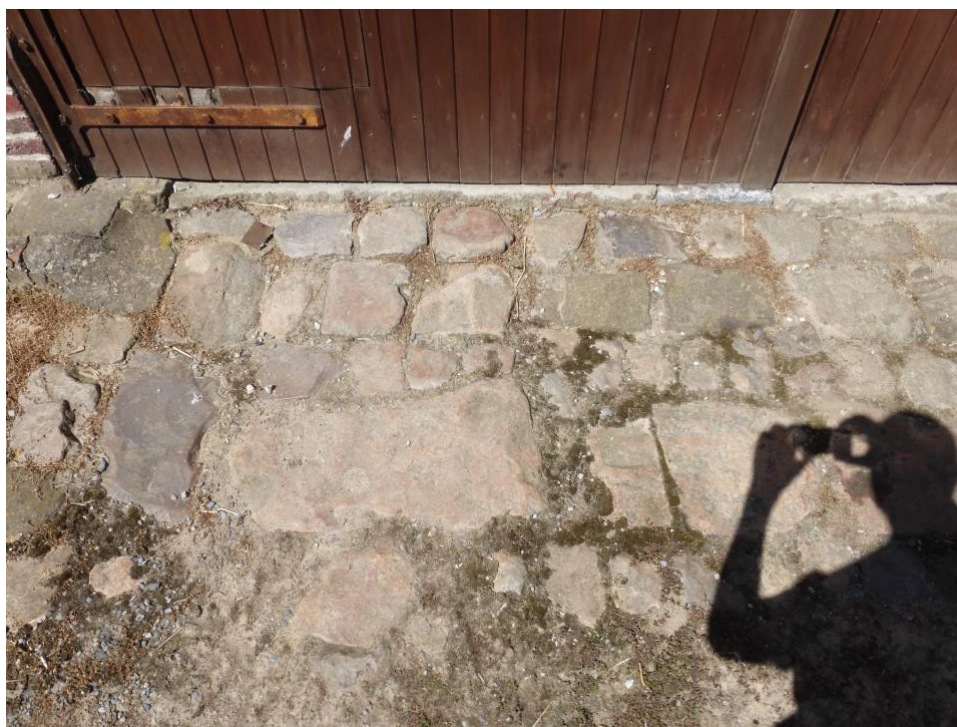
De inventariswebsite en het Geoportaal bieden veel mogelijkheden om de Inventaris Bouwkundig Erfgoed te consulteren en te bevragen. De aangeboden informatie nam doorheen de laatste tien jaar steeds toe: landschappelijke, archeologische en varende inventarissen integreerde men in de inventariswebsite, de erfgoedobjecten zijn gekoppeld aan eventuele beschermingen en vaststellingen. Dit maakt de structuur van de inventariswebsite echter complex en uitgebreid. Voor de toevallige of niet courante gebruiker, die zonder introductie gegevens wil opvragen in de inventariswebsite of op het Geoportaal, is de structuur vaak een uitdaging. Het is een constante bezorgdheid van de ontwikkelaars ervoor te zorgen dat iedereen vlot de juiste informatie vindt.

4 TOT SLOT

Ondanks de kwantitatieve en kwalitatieve verschillen tussen de erfgoedobjecten onderling, is de inventaris bouwkundig erfgoed het enige gebiedsdekkende overzicht, en zeer rijke basis voor het erfgoedbeleid en wetenschappelijk erfgoedonderzoek in Vlaanderen. Belangrijk is dat de gebruiker van de inventaris bij de interpretatie van het materiaal rekening houdt met de evolutie van het decennialang lopende inventarisatieproject in Vlaanderen. De bevoegde Vlaamse administratie is sinds 1996 aanhoudend aan het herinventariseren. Sinds 2011 werken de lokale besturen daar actief aan mee, en staan zij mee in voor herinventarisatieprojecten. We moeten ons ervan bewust zijn dat een actuele inventaris nooit klaar is, dat inventarisatie van bouwkundig erfgoed een “eindeloos verhaal” is.⁴³⁷ Een globale herinventarisatie van heel Vlaanderen is een gigantisch werk, dat tientallen werkjaren in beslag zal nemen, en gezien de steeds evoluerende criteria voor selectie en onderzoek, altijd voor bijwerking vatbaar zal zijn. Vanuit de Visienota Onroerend Erfgoedbeleid worden lokale en Vlaamse overheden gevraagd hier samen op in te zetten. Minister Patrick Dewael wist lang geleden al waarom:

“Het gaat immers om onze fundamentele plicht tegenover de voorbije en komende generaties om het bouwkundig erfgoed te behouden en op een dynamische wijze aan te vullen.”⁴³⁸

Figuur 22 Veldwerk in de Westhoek. Copyright agentschap Onroerend Erfgoed. Foto: Pol Vanneste.

⁴³⁷ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2003: Inventarisatie van het bouwkundig erfgoed: een eindeloos verhaal, *Monumenten en Landschappen* 22.1, 41-46 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/694> (geraadpleegd op 15 september 2021).

⁴³⁸ DE WAEL P. 1987: Woord Vooraf, in: DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Ieper, Kanton Ieper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11n1, Brussel - Turnhout, VI.

5 LITERATUUR

COUSSERIER K., MARTENS M. & MEYLEMANS E. 2021: *Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

DE CLERCQ L. (red.) 2017: *Doelmatigheidsanalyse van het beschermingsinstrumentarium fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 65 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/432> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

DE GROOTE K., RIBBENS R. & DEFRESNE S. 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed 73 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/441> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

DE HAAN A. & VANMAELE N. 2021: *Inventariseren van landschappelijk erfgoed in Vlaanderen. Historiek, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed, online publicatie voorzien in het najaar 2021 op <https://oar.onroenderfgoed.be/>.

HOOFT E. 2006: Actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, *VCM-Contact* 13.49, september 2006, 30-34.

HOOFT E. 2011: Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, *Relicta* 7, 239-259 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/256> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

HOOFT E., KENNES H. & MEGANCK L. 2013: *Inventariseren van bouwkundig erfgoed*, Handleiding agentschap Onroerend Erfgoed 3 [online], <https://www.onroenderfgoed.be/publicaties/handleiding-inventariseren-van-bouwkundig-erfgoed> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

HOOFT E. & VERWINTEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie> (geraadpleegd op 8 juli 2021; online beschikbaar tot eind 2021; daarna volgt een publicatie van dit hoofdstuk in een onderzoeksrapport op <https://oar.onroenderfgoed.be/>).

KENNES H. 2020: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* [online], <https://id.erfgoed.net/gebeurtenissen/103> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

JASPAERT P. (red.) 2002: *Niet-beschermd waardevol erfgoed. Verslagboek Ontmoetingsdag van de Vlaamse Contactcommissie Monumentenzorg*, Antwerpen.

LISSON J. 2021: *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen*. Een historische analyse, onuitgegeven onderzoeksrapport, agentschap Onroerend Erfgoed.

MORTIER S., VAN DAELE K. & MEGANCK L. 2017: Calling It What It Is. Thesauri in the Flanders Heritage Agency: History, Importance, Use and Technological Advances, *ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences* IV-2/W2, 151-56 [online], <https://doi.org/10.5194/isprs-annals-IV-2-W2-151-2017> (geraadpleegd op 13 augustus 2021).

RASSCHAERT W. e.a. 2021: *Analyse van de doelmatigheid van de rechtsgevolgen van vastgestelde inventarissen onroerend erfgoed*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 193 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6369> (geraadpleegd op 20 september 2021).

S.N. 1970: *Inventaris van het architecturaal patrimonium in België, Memorandum en vooruitzichten. Nota ter attentie van het Ministerie van de Nederlandse cultuur*. December 1969 -januari 1970, onuitgegeven nota.

S.N. 2019: *Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed ingediend door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed*, Vlaams Parlement Stuk 139 (2019-2020), 1 [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/32247> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

2018	eerste vaststelling inventaris bouwkundig erfgoed met openbaar onderzoek (Limburg)	
2019		Herinventarisatie: Meise, Merchtem, Overijse
2020	Onroerendergoedbesluit: inventariseren als beleidsprioriteit voor onroerendergoedgemeenten	
2021	Visienota Lokaal Onroerendergoedbeleid	

Ham	1981	24
Hamme	2008	424
Hamont-Achel	2005	117
Harelbeke	2009	439
Hasselt	1981	568
Hechtel-Eksel	2005	87
Heers	1999	204
Heist-op-den-Berg	1997	317
Hemiksem	1985	63
Herent	1971	37
Herentals	2001	190
Herenthout	2001	68
Herk-de-Stad	1981	115
Herne	1975	82
Herselt	2000	80
Herstappe	1990	9
Herzele	1978	171
Heusden-Zolder	1981	52
Heuvelland	1991	285
Hoegaarden	1971	124
Hoeilaart	1975	2017 115
Hoeselt	1996	99
Holsbeek	1971	39
Hooglede	2001	149
Hoogstraten	2002	347
Horebeke	2008	106
Houthalen-Helchteren	2005	105
Houthulst	2006	255
Hove	1985	77
Huldenberg	1971	40
Hulshout	2000	54
Ichtegem	2010	372
Ieper	1987	1174
Ingelmunster	2001	128
Izegem	2001	428
Jabbeke	2007	200
Kalmthout	1985	68
Kampenhout	1975	98
Kapellen	1985	272
Kapelle-op-den-Bos	1975	27
Kaprijke	2001	195
Kasterlee	2001	115
Keerbergen	1971	11
Kinrooi	2005	208
Kluisbergen	1998	190
Knokke-Heist	2005	658
Koekelare	2010	344

////////////////////////////////////

Koksijde	1982		174
Kontich	1985		179
Kortemark	2008		546
Kortenaken	1971		43
Kortenbergr	1971		58
Kortesseml	1999		162
Kortrijk	2006		1788
Kraainem	1975	2010	55
Kruibeke	1981		228
Kruisem	2008		398
Kuurne	2008		220
Laakdal	2000		75
Laarne	2010		216
Lanaken	1996		236
Landen	1971		104
Langemark-Poelkapelle	1987		157
Lebbeke	2001		229
Lede	1978		111
Ledegem	1999		170
Lendelede	2008		162
Lennik	1975		92
Leopoldsbuurg	1981		22
Leuven	1971	2009-2019 (Binnenstad Leuven, Heverlee, Wijgmaal)	1875
Lichtervelde	2001		104
Liedekerke	1975		8
Lier	1990		747
Lierde	2008		125
Lievegem	1994		443
Lille	2001		95
Linkebeek	1975	2010	90
Lint	1985		31
Linter	1971		39
Lo-Reninge	2005		321
Lochristi	1993		317
Lokeren	1981		434
Lommel	2005		124
Londerzeel	1975		105
Lubbeek	1971		47
Lummen	1981		63
Maarkedal	1998		300
Maaseik	2005		306
Maasmechelen	1996		273
Machelen	1975	2005	75
Maldegem	2003		308
Malle	1985		63

////////////////////////////////////

Mechelen	1984 (binnenstad) 1995	2014-2018 (deels)	1402
Meerhout	2002		96
Meise	1975	2019	182
Melle	1989		136
Menen	2004		704
Merchtem	1975	2019	165
Merelbeke	1989		293
Merksplas	2002		75
Mesen	1991		34
Meulebeke	2008		315
Middelkerke	2005		455
Moerbeke	1993		104
Mol	2002		260
Moorslede	2001		261
Mortsel	1985		88
Nazareth	1991		194
Niel	1985		40
Nieuwerkerken	1981		54
Nieuwpoort	1982		139
Nijlen	1997		100
Ninove	1978		377
Olen	2001		38
Oostende	2005		1106
Oosterzele	1989		275
Oostkamp	2007		571
Oostrozebeke	2007		177
Opwijk	1975		45
Oud-Heverlee	1971		50
Oud-Turnhout	1997		63
Oudenaarde	1996		830
Oudenburg	2003		162
Oudsbergen	2005		86
Overijse	1975	2019	212
Peer	2005		192
Pelt	2005		205
Pepingen	1975		73
Pittem	2010		304
Poperinge	1989		659
Putte	1985		131
Puurs-Sint-Amands	1995		257
Ranst	1985		182
Ravels	2004		198
Retie	2004		122
Riemst	1990		257
Rijkevorsel	2002		83

////////////////////////////////////

Roeselare	1999	823
Ronse	1998	688
Roosdaal	1975	93
Rotselaar	1971	68
Ruiselede	2008	350
Rumst	1985	87
Schelle	1985	32
Scherpenheuvel-Zichem	1971	116
Schilde	1985	107
Schoten	1985	132
Sint-Genesius-Rode	1975 2015	151
Sint-Gillis-Waas	1981	185
Sint-Katelijne-Waver	1997	131
Sint-Laureins	2008	194
Sint-Lievens-Houtem	1978	72
Sint-Martens-Latem	1991	111
Sint-Niklaas	1981	559
Sint-Pieters-Leeuw	1975 2008	236
Sint-Truiden	1981	533
Spiere-Helkijn	2005	126
Stabroek	1985	153
Staden	2001	138
Steenokkerzeel	1975	129
Stekene	1981	135
Temse	1981	278
Ternat	1975	48
Tervuren	1971 2015	204
Tessenderlo	1981	27
Tielt	2007	713
Tielt-Winge	1971	35
Tienen	1971	319
Tongeren	1990	545
Torhout	2007	391
Tremelo	1971	30
Turnhout	1997	529
Veurne	1982	470
Vilvoorde	1975 2005	337
Vleteren	1989	123
Voeren	1992	369
Vorselaar	2001	57
Vosselaar	1997	39
Waasmunster	2008	199
Wachtebeke	1993	64
Waregem	2010	869
Wellen	1999	120
Wemmel	1975 2006	69
Wervik	1991	222

////////////////////////////////////

